Handbogsteol 2

BETÆNKNING

FRA

BØRNE- OG UNGDOMSFORSORGENS PÆDAGOGISKE NÆVN

OM

BØRNEHAVEPROBLEMER

ex. 2
DET JURIDISKE LABORATORIUM VED KØBENHAVNS UNIVERSITET
N. 770

BETÆNKNING NR. 337

1963

S. L. MØLLERS BOGTRYKKERI, KØBENHAVN

Indholdsfortegnelse

Side

INDLEDNING 5

I. BØRNEHAVENS UDVIKLING 9
A. Christiansborgmødet 11
B. De nuværende halvdagsbørnehaver og deres tilskudsform 12

II. BEHOVET FOR FLERE BØRNEHAVER 14
A. Ændringer i samfunds- og erhvervsstrukturen 14
B. Gifte kvinders korttidsbeskæftigelse 14
C. Ændringer i boligforhold og familiestrukturen 21
D. Statistisk belysning af børnehavernes, specielt halvdagsbørnehavernes forhold 23
E. Om udvidelse af uddannelsen til børnehavelærerinde 24

III. ERFARINGER FRA UDLANDET 27
A. Besøg på svenske institutioner og svensk rapport om barnstugor 27
B. Besøg på norske institutioner 31
C. Besøg på engelske institutioner 33
D. Almindelige erfaringer fra udlandet 33

IV. SAMARBEJDE MELLEM BØRNEHAVE OG SKOLE 35
A. Principielle bemærkninger 35
B. Hidtidige forsøg på i praksis at etablere samarbejde mellem børnehave og skole 35
C. Den seneste udvikling vedrørende børnehaveklasser 36

V. PLACERING AF ADFÆRDSVANSKELIGE, SANSEDEFEKTE OG FYSISK HANDICAPPEDE BØRN I BØRNEHAVER 38
A. Arbejdet med adfærdsvanskelige børn 38
B. Arbejdet med sansedefekte og fysisk handicappede børn 42

VI. FORSKELLIGE FORMER FOR LEGESTEDER 46

VII. NÆVNETS FORSLAG 52
A. Indstilling til udvalget vedrørende revision af loven om børne- og ungdomsforsorg 52
B. Behovet for børnehaver 55
C. Vejledende regler vedrørende indretning af daginstitutioner 60
D. Ændringer i bolig- og byplanlovgivning 60

Side

E. Behovet for børnehavelærerinder m. v. 60
F. Ansættelse af socialrådgivere 65
G. Åbningstid 65
H. Specialbørnehaver m. v. 66
I. Børnehaveklasser 66
J. Legepladser 66

PRINCIPIELLE SYNSPUNKTER PÅ LÆNGERE SIGT 67

RESUMÉ 68

BILAG

A. Redegørelse for forslag til nye vejledende regler for indretning af daginstitutioner 71
B. Udkast til cirkulære angående vejledende regler for indretning af daginstitutioner for børn og unge 74

TYPETEGNINGER 85

Indledning.

På et møde arrangeret af *Danske Kvinders Nationalråd* i samarbejde med en række foreninger i februar måned 1959 på Christiansborg drøftedes spørgsmålet om betydningen af oprettelse af flere halvdagsbørnehaver.

»Hvor skal børnene være,« spurgte man, og det blev på mødet understreget, at der er stærkt behov for flere halvdagsbørnehaver. Halvdagsbørnehavens pædagogiske værdi blev fremhævet, men også sociale og familiepolitiske samt boligmæssige hensyn taler for en udbygning af disse børnehaver. Man ønskede de nugældende tilskudsregler ændrede, således at det offentliges støtte til disse institutioner ydes med 70 %, uanset forældrenes indtægt.

Også oprettelse af flere legestuer, udflytterbørnehaver, legepladser og børnehaveklasser blev anbefalet på mødet, og mødet opfordrede myndighederne til at tage hele spørgsmålet op til en samlet behandling.

Socialminister Julius Bomholt, der deltog i mødet, udtalte bl. a., at en overvejende del af hovedstadens børn har hjemme i et- og to-værelsers lejligheder, og at mange af disse børn har udearbejdende mødre. Småbørns opvækst i små boliger er derfor et centralt problem både socialt og pædagogisk og vil inden længe også blive det politisk.

For de skolesøgende børn, hvor begge forældrene er i arbejde, er der i nogen udstrækning indrettet læsestuer og fritidshjem o.s.v., men mange børn - og ikke blot de større - vender efter endt skoletid hjem til tomme lejligheder. Hvor skal vi anbringe børnene? De mange små lejligheder giver ikke tilstrækkelig mulighed for leg og fritidsbeskæftigelse. Tilværelsen her fører let til passivitet og isolation, og det kan føre til psykologiske skævheder af forskellig art og mangehånde besværligheder.

Gaden er mange steder uanvendelig som tumleplads på grund af trafikken. Gårdspladsen er ofte uegnet til leg, ligesom heller ikke alle såkaldte legepladser er fornuftigt indrettet. Det er simpelt hen nødvendigt at supplere hjemmene med et fælles hjem i form af børnehaver for de små, og i denne forbindelse melder spørgsmålet sig, om vi foruden heldagsbørnehaver også kan få oprettet halvdagsbørnehaver i rimeligt omfang.

Socialministeren fortsatte:

Det er et slid at have med heldagsbørnehaver at gøre, og det er næsten uundgåeligt, at en del arbejde bliver rutine. Heldagsbørnehaven hælder mod asylet, og dog er det beundringsværdigt, hvad der her dag ud og dag ind udrettes. Imidlertid vil ingen pædagog kunne lukke øjnene for den kendsgerning, at halvdagsbørnehaverne pædagogisk set er at foretrække. Børnene kan bedre aktiveres, og arbejdet lettere individualiseres. Lederen kan lettere bevare sit livsoverskud, der er så nødvendigt i et arbejde af denne karakter. Enebarnet kan få kontakt med andre børn, og i det hele få kontaktevnen udviklet.

Når det drejer sig om virkeliggørelse af disse ideer, melder vanskelighederne sig imidlertid, fordi disse institutioner let vil komme på tværs af erhvervslivets aktuelle interesse, de faglige organisationers tradition, den kommunale økonomi og den faktiske boligsituation, idet der er få lokaler til rådighed, men disse hindringer må overvindes, så at børnenes livsmuligheder ikke lægges øde af hensyn til ordninger, der kan ændres.

Uanset disse vanskeligheder, der melder sig, må det fastholdes, at halvdagsbørnehaven ud fra pædagogiske synspunkter er at foretrække, men en udvidelse af antallet af halvdagsbørnehaver forudsætter en mere udbredt og anerkendt deltidsbeskæftigelse. Denne arbejdsform kan nok være vanskelig at indpasse i det nuværende faglige system med kontingentindbetalinger, understøttelsessatser o.s.v., men der må kunne findes arbejdsområder, der naturligt kan gå ind under deltidsarbejde, og forholdene

må kunne lægges således tilrette, at erhvervet, organisationerne og hjemmets interesser kan mødes.

Industriens ledere må omstille sig. Det er nødvendigt, at der i arbejdsprocessen ikke blot tages hensyn til den aktuelle arbejdskraft, men også til det bagved liggende hjem. Dette forhold har mange forstående industriledere allerede indset, men der er lang vej igen.

Den kommunale økonomi er belastet med store udgifter i denne tid, ikke mindst til skoler, der kræver udvidelse, og dog vil det være nødvendigt at tage problemet op til nærmere undersøgelse. En lille drejning i tilskudssystemet vil jo muligvis kunne virke i hensigtsmæssig retning.

Boliglovgivningen giver adgang til oprettelse af børnehaver i nye kvarterer især, men der må skabes en videregående forståelse af nødvendigheden af flere halvdagsbørnehaver. I Norge og Sverige er man nået længere end vi.

Socialministeren fortsatte:

En opgave af denne karakter bør naturligt behandles samlet af børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn, som må kunne yde et vejledende arbejde, når det suppleres med tilforordnede og får kontakt med den rette kreds af sagkyndige. Nævnet må gå videre med den her foreliggende opgave, understrege og konkretisere og komme med praktiske forslag vedrørende tilskud til halvdagsbørnehaver, interimistiske og konstante børnehavers ledelse, indretning o.s.v. Der bør forhandles med arbejdsgiver- og arbejderorganisationer om beskæftigelsesforhold. Særundersøgelser må kunne sættes igang, således f. eks. om boligmuligheder og legepladsmuligheder; der kan blive tale om et kortsigtet og et langsigtet program. Et kortsigtet program, der baner vej for flere halvdagsbørnehaver og et langsigtet program, der kortlægger den faktiske hjemmesituation omkring børnene og påpeger de videregående muligheder.

Det pædagogiske nævn er under arbejdet med den af socialministeren stillede opgave stødt på en række spørgsmål, der enten har direkte forbindelse med indretningen af halvdagsbørnehaver, eller som på anden måde er aktuelle inden for børnehavearbejdet. Nævnet finder derfor, at undersøgelsen tillige bør omfatte spørgsmålet om anvendelse af legesteder, ligesom man bør tage op til overvejelse, hvorvidt der kan oprettes børnehaver, som udelukkende skal påtage sig den opgave at modtage adfærdsvanskelige børn og børn med andre handicaps, nedsat hørelse, nedsat syn o.s.v. Det bør endvidere overvejes, om sådanne børn skal placeres samlede i en særlig børnehave, eller om de bør anbringes i børnehaver for almindelige børn.

Endelig har man fundet det rigtigt tillige at fremkomme med overvejelser vedrørende børnehavelærerinders uddannelse.

Til at fremkomme med forslag om udbygningen af halvdagsbørnehaverne har nævnet nedsat et underudvalg bestående af:

direktør Holger Horsten, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen, formand,
viceskoledirektør Otto V. Nielsen,
overlæge, dr. med. P. W. Bræstrup,
fhv. handelsminister Lis Groes, MF., medlem af børne- og ungdomsforsorgens økonomiske nævn, formand for Dansk Kvindesamfund,
seminarieforstander Ester Holm, seminariet for småbørnspædagoger,
praktikforstander Inger Kristine Mortensen, seminariet for småbørnspædagoger,
konsulent Inge Oldenburg, undervisningsministeriet,
forretningsfører Esther K. Petersen, Landsforeningen frie børnehaver og fritidshjem,
inspektør Christine Søbye, direktoratet for børne og ungdomsforsorgen, og
pædagogisk-psykologisk konsulent Poul W. Perch, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen.
Fuldmægtig Søren Korsgaard, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen, har fungeret som sekretær for underudvalget.

Underudvalget har fra 1. september 1962 endvidere været tiltrådt af pastor Fritz Lerche, Landsforeningen Forebyggende børneværn, landsformanden for Dansk Børnehaveråd, praktikforstander Esther Pallesen samt seminarieforstander Inger Madsen, Esbjerg.

For at indvinde erfaringer med henblik på løsning af den pålagte opgave har det pædagogiske nævn og underudvalget aflagt besøg i en række børnehaver i Danmark og i udlandet.

I Danmark har nævnet aflagt besøg på 3 børnehaver, 2 legesteder i København og Århus, 2 børnehaver i Københavns omegn, 2 i Århus, 1 i Fredericia og 1 i Esbjerg. Endvidere er børnehaveklasserne ved Grådybskolen og Jerne skole under Esbjerg kommunale skolevæsen besøgt.

I forbindelse med besøget i Århus aflagde nævnet besøg på Statens Hørecentral, Århus.

I udlandet er besøgt 3 halvdagsbørnehaver (deraf 1 »børnehaveklasse«) i London, 3 halvhalvdagsbørnehaver og 2 daghjem i Stockholm, 4 halvdagsbørnehaver og 1 daghjem i Göteborg samt 6 halvdagsbørnehaver og 2 daghjem i Oslo.

Specielt til at fremkomme med planer vedrørende den bygningsmæssige udformning af forebyggende institutioner (hvorunder er medtaget vuggestuer, fritidshjem og ungdomsklubber) er nedsat et planlægningsudvalg bestående af:

direktør H. Horsten,
overlæge P. W. Bræstrup,
fhv. handelsminister Lis Groes,
seminarieforstander Ester Holm,
forretningsfører William Bach,
praktikforstander Esther Pallesen,
afdelingsarkitekt E. Frimand Klausen, boligministeriet,
arkitekt Tutti Liitken,
arkitekt Asger Barfod,
arkitekt Helmer Remark,
kontorchef Carl L. Hansen, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen,
inspektør Marie Damgaard Thygesen, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen,
inspektør Christine Søbye, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen,
inspektør N. H. Vilien, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen,
økonomiinspektør K. A. Høyer, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen,
konsulent P. V. Bentsen, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen,
hvis overvejelser er lagt til grund for denne betænknings kapitel VIL

Som sekretær for dette udvalg har fuldmægtig Harald Graaskov, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen fungeret.

Det samlede nævn og underudvalget har foruden med lederne af de besøgte børnehaver og legestuer forhandlet om de i betænkningen rejste problemer med følgende specialister:
skoledirektør N. P. Andersen, Esbjerg,
sekretær Helga Bengtsen, Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark,
overlæge Ole Bentzen, Statens Hørecentral, Århus,
fritidshjemslærer John Berthelsen, Herlev, Dansk Legepladsselskab,
socialinspektør Kr. Black, Vejle, f
overlæge, dr. med Gudrun Brun, Bispebjerg hospitals børnepsykologiske afdeling,
ekspeditionssekretær Anders Døssing, socialministeriet,
overlæge Jens Egsgaard, Statshospitalet, Glostrup,
klinikchef Bodil Fårup, Universitetets børnepsykologiske klinik,
fhv. kgl. bygningsinspektør Th. Havning,
socialdirektør Orla Jensen, Århus,
ekspeditionssekretær Inga Munch-Petersen, arbejdsministeriet,
sekretær Ella Olsen, medlem af L. O. de samvirkende fagforbunds forretningsudvalg,
ekspeditionssekretær i arbejdsmarkedsrådet Grethe Philip, M.F.,
professor dr. med. Preben Plum,
ekspeditionssekretær Kirsten Rudfelt, arbejdsministeriet,
seminarieforstander Jens Sigsgaard, København, Dansk Legepladsselskab,
sekretær Helyet Simonsen, Fagbevægelsens Kvindesekretariat,
professor C. Th. Sørensen, Dansk Legepladsselskab,
sekretær Verner Sørensen, L. O. de samvirkende fagforbund,
kontorchef E. Tøttrup, Dansk Arbejdsgiverforening,
børnehaveleder Bodil Willemoes, Århus,
barneværnschef Kåre Gilhus, Oslo,
konsulent Inger Idsøe, Oslo,
konsulent Harriet Lindahl, Göteborg,
redaktør Stefan Oljelund, Göteborg,
konsulent Gert Schyl-Sekund, Sundbyberg,
barnavårdsdirektør Algot Wickberg, Göteborg.

Underudvalget har afholdt ialt 39 møder og forelagde den 6. juni 1963 sit forslag for det pædagogiske nævn.

Planlægningsudvalget vedrørende den bygningsmæssige udformning af forebyggende institutioner har afholdt ialt 4 møder og forelagde den 6. juni 1963 sit forslag for nævnet.

Betænkningen har været behandlet i fællesmøde med børne- og ungdomsforsorgens økonomiske nævn.

Det pædagogiske nævn, der løbende har været orienteret om forhandlingerne i underudvalget, har ført afsluttende drøftelser om spørgsmålet i 3 møder, og der er herefter opnået enighed om afgivelsen af nærværende betænkning i nævnets møde den 19. august 1963.

KAPITEL I.

BØRNEHAVENS UDVIKLING.

Siden de første børnehaver opstod, har børnehavens formål, pædagogik og omfanget af dens arbejde, været genstand for stadig diskussion. De ændringer, som samfundsstrukturen har gennemgået, har haft konsekvenser også for børnenes opdragelse. Antallet af udearbejdende mødre har været i stadig stigen og har navnlig i den seneste generation medført, at behovet for børnehavepladser har været stærkt stigende over hele landet.

Man har herhjemme i første række haft opmærksomheden henledt på oprettelse af heldagsinstitutioner, idet man især har taget hensyn til børnehavernes sociale formål, nemlig at skaffe plads til udearbejdende mødres børn. Børnehavernes pædagogiske opgave har man søgt at løse ved at forbedre de rammer, hvorunder arbejdet foregår og ved at give medarbejderne en mere alsidig pædagogisk uddannelse.

Det er i denne forbindelse værd at lægge mærke til, at de oprindelige børnehaver var rent pædagogiske halvdagsbørnehaver uden nogen forsorgsopgave, men udelukkende med det mål at give småbørn nogle få timers ophold i gode omgivelser med muligheder for leg og beskæftigelse i samvær med jævnaldrende kammerater. Man ser ofte den opfattelse fremført, at de tidligste børnehaver havde en »social« karakter, hvormed menes en ensidig forsorg for de udearbejdende forældres børn, åbningstid fra 6 morgen til 6 aften, opgaver som bespisning af børnene, tilsyn med renlighed, tøj m. m. Det var i virkeligheden asylerne, der allerede fra 1828 havde taget nogle af disse opgaver op, og de havde intet med oprettelsen af børnehaver, bag hvilke der lå et rent pædagogisk sigte, at gøre.

Problemerne vedrørende udvidelse af børnehavernes antal, deres lokaleforhold, deres personalespørgsmål og den særlige pædagogiske opgave, børnehaven løser, har allerede været behandlet i befolkningskommissionens betænkning nr. 1 vedrørende børnehavespørgsmålet m.v., København 1936. De vanskelige byggeforhold under og umiddelbart efter krigen stillede sig imidlertid hindrende i vejen for en forøget aktivitet inden for dette område.

Ikke mindst i årene efter den sidste verdenskrig er forståelsen vokset for, at det pædagogiske indhold i børnehaven må anses for at være det centrale, uanset at nok så mange børn går i børnehave af »sociale« grunde. De børn, der må tilbringe det meste af deres vågne tid i en børneinstitution, har krav på, at der ydes dem noget pædagogisk værdifuldt, og børnehavens mål må være at gøre disse børn til sunde, produktive medlemmer af samfundet, uanset af hvilke grunde de kommer i børnehaven.

Antallet af børnehaver er stadig forøget, således at der pr. 1. april 1963 var 720 børnehaver i hele landet med 32021 normerede pladser, men med 34849 indskrevne børn. Uanset dette er der stadig et stort udækket behov, jfr. nærmere nedenfor under kap. VII B.

I det sidste ti-år er det blevet mere og mere klart, at det var ønskeligt, at antallet af pladser i børnehaver måtte blive udvidet så meget, at det ville være muligt i større grad også at følge pædagogiske principper ved optagelse af børn i børnehaver, således at disse i større omfang end hidtil åbnede adgang for børn af forældre, der ønsker deres børn anbragt i børnehave, uanset om de kan dokumentere et socialt behov.

Som nævnt i indledningen, har daværende *socialminister Julius Bomholt* fremhævet, at det pædagogiske synspunkt har til følge, at der bør ske en afkortning af den tid, hvori

børnene er i børnehaven. Det pædagogiske nævn er ganske enig heri både af hensyn til medarbejderne i børnehaverne og ikke mindst af hensyn til børnene, som næppe i denne alder bør være sammen i store grupper hele dagen.

Et udtryk for det forskelligartede behov er den store variation af børnehavetyper, der efterhånden findes. Foruden de almindelige børnehaver, hvor forældrene kan anbringe deres børn hele dagen eller den halve dag, findes der f. eks. børnehaver oprettet af erhvervsvirksomheder for deres medarbejderes børn; børnehaver i forbindelse med vuggestuer og fritidshjem; børnehaveklasser knyttet til skoler og tidsbegrænsede børnehaver, der har til opgave at modtage børn af mødre, der har periodevis beskæftigelse, f. eks. de såkaldte roebørnestuer. Endelig kan nævnes de såkaldte »legestuer«, som under en børnehavelærerindes ledelse modtager skiftende børn til skiftende tider, alt efter hvornår mødre og børn har brug for denne bistand.

Når der, trods det ovenfor anførte om behovet, ikke herhjemme er oprettet flere halvdagsbørnehaver, end det er tilfældet, kan årsagerne hertil søges i forskellige forhold. En af årsagerne kan være den i forvejen stærkt belastede offentlige økonomi, en anden boligsituationen, der gør det vanskeligt at skaffe lokaler til rådighed for børnehaver. Endvidere er man fra erhvervslivets side mere interesseret i at skaffe flere pladser i heldagsbørnehaver, der passer bedst til arbejdspladsens behov, ligesom der også hidtil fra de faglige organisationers side har været en vis modstand mod mødrenes deltidsbeskæftigelse.

Endelig må der som en medvirkende årsag til, at antallet af halvdagsbørnehaver ikke er større i dag, peges på, at disse institutioner sjældent opfylder betingelserne for at opnå fuldt tilskud, hvorved deres drift er blevet økonomisk vanskeliggjort. Ved den tilskudsordning, som blev tilvejebragt i 1945, hvorefter børnehaverne fik 70 % statslige og kommunale tilskud til driften, hvilket også gjaldt halvdagsbørnehaven, var det en betingelse for ydelse af et tilskud, at -/3 af børnene havde forældre, som opfyldte betingelserne for at være nydende medlem af en statsanerkendt sygekasse.

I 1949 henstillede *Dansk Børnehaveråd*, at reglerne blev reviderede, således at der blev skabt hjemmel for, at også institutioner indenfor den forebyggende børneforsorg, der ikke udelukkende eller væsentligst modtager børn af mindrebemidlede forældre, for fremtiden kan opnå tilskud til oprettelse og drift. Børnehaverådet gjorde opmærksom på, at der også var et meget stort behov for institutioner, der væsentligst virker som halvdagsbørnehaver, navnlig på grund af manglen på hushjælp, det voksende antal kvinder, der har halvdagsarbejde og den herskende bolignød. Rådet gjorde samtidig opmærksom på, at oprettelse af sådanne institutioner også måtte kunne antages at afhjælpe den allerede dengang herskende mangel på heldagsinstitutioner, idet der formentlig på disse var mange børn, som egentlig kun havde behov for børnehave den halve dag. Børnehaverådet understregede endvidere, at halvdagsbørnehaver er at foretrække for heldagsbørnehaver ud fra et pædagogisk synspunkt. Såfremt der ikke blev ydet tilskud til denne form for institutioner, ville disse enten blive så dyre, at de kun blev forbeholdt den mere bemidlede del af befolkningen, eller også ville deres økonomi blive så dårlig, at det gav sig udslag i for dårlig medhjælp, for stort børneantal o.s.v.

Børnehaverådet pegede endelig på, at halvdagsbørnehavernes betydning for mødrene ikke blot består i at give disse mulighed for nogle timers arbejde uden for hjemmet, men også i den aflastning, som barnets ophold i nogle timer i en halvdagsbørnehave vil betyde for moderen. Dette gælder ikke mindst de dårligst stillede mødre, der ofte vil leve i overbefolkede lejligheder.

Børnehaverådets ovenfor refererede henstilling blev fremført over for *udvalget om forebyggende børneforsorg*, der i sin indstilling til socialministeriet af februar 1949 tog problemet op. I overensstemmelse med udvalgets indstilling blev der gennemført en ny tilskudsordning, som gjaldt fra 1. april 1949, hvorefter der kan ydes tilskud til børnehaver, der modtager børn af bemidlede forældre på betingelse af, at børnehaven forpligter sig til også at modtage børn af mindrebemidlede forældre. Dette tilskud blev fastsat til det halve af det normale tilskud eller 35 %

I *betænkningen af 1950 om børneforsorgsinstitutionernes økonomi* er børnehavernes pædagogiske betydning blevet stærkt fremhævet. Det anføres, at det kan have sin betydning, at børn fra forskellige samfundslag får lejlighed til at mødes i børnehaven, ligesom i den offentlige skole. Man er også klar over, at børnehaverne har en positiv opgave som et supplement

til opdragelsen i hjemmet. F. eks. fremhæves betydningen af, at enebarnet i børnehaven kan vænne sig til samværet med jævnaldrende børn. Udvalget påpeger dog, at halvdagsbørnehaven ud fra et socialt synspunkt ikke kan anses for tilstrækkelig under de nuværende samfundsforhold. For den moder, der arbejder i hjemmet, vil halvdagsbørnehaven naturligvis betyde en aflastning.

For den udearbejdende moder er denne hjælp i opdragelsen ikke tilstrækkeligt, i alt fald vil det forudsætte, at der i højere grad end hidtil blev gennemført muligheder for halvdagsarbejde for kvinder. Man må derfor formentlig indtil videre indstille sig på, at børnehaverne i ikke ringe omfang indrettes som heldagsinstitutioner og gøre disse så godt skikkede som muligt til at løse den pædagogiske opgave.

I en *betænkning af 1954 fra boligministeriets udvalg om fælles anlæg til lettelse af hjemmets arbejde,* hvori var repræsenteret *Danske Kvinders Nationalråd* og *Dansk Kvindesamfund,* udtales: »Der er et meget stort udækket behov for børnehaver til modtagelse af børn såvel fra hjem, hvor mødre er helt eller delvis udearbejdende, som fra hjem, hvor moderen er hjemmearbejdende. Som forholdene er i dag, er et meget stort antal børn under den skolepligtige alder overladt til sig selv uden betryggende opsigt store dele af dagen, ofte i dårlige kvarterer og et yderst slet miljø med alt, hvad dette kan føre med sig. Dette forhold er uforsvarligt. Vort samfund må skabe sikkerhed for, at børnene i hvert fald beskyttes mod social skade.« »Til spørgsmålet om det sociale behov føjer sig spørgsmålet om det pædagogiske. Halvdagsbørnehavens pædagogiske værdi er for længst alment anerkendt og bør i et demokratisk samfund komme det størst mulige antal børn til gode.«

I denne betænkning gøres der rede for, at familierne naturligt deler sig i to grupper:

»1) Familier, hvor moderen er hjemmearbejdende eller har deltidsarbejde uden for hjemmet, og som har et institutionsbehov, der varierer fra halvdagsbørnehaver over legestuer under varierede former til legepladser.

2) Familier, hvor moderen er heldagsbeskæftiget uden for hjemmet, og som derfor har et primært behov for heldagsåbne institutioner eller dagplejehjem.

Den første gruppe er den største og omfatter langt de fleste børn, og de institutioner, de har brug for, skal på én gang give hjemmene aflastningsmuligheder og et tilskud til børnenes opdragelse. Derfor er behovet relativt bestandigt, og derfor må institutionerne oprettes i så nær tilknytning til hjemmene, som det overhovedet er muligt.

Den anden gruppes institutionsbehov er skiftende, fordi det svinger i takt med konjunkturerne på arbejdsmarkedet.

Derfor bør flertallet af institutionerne være halvdags- og deltidsbørnehaver. Heldagsåbne Institutioner bør oprettes i det omfang social nødvendighed gør dem påkrævede.«

Til trods for den positive indstilling, som efter den sidste verdenskrig har gjort sig gældende på dette område, måtte man i 1955, da man opgjorde resultatet af udviklingen i tiåret 1945-1955 se i øjnene, at der trods al velvilje ikke var opnået, hvad man havde regnet med. Der var således på daværende tidspunkt kun oprettet 70 halvdagsbørnehaver.

I 1956 rettede *Dansk Børnehaveråd* påny henvendelse til den daværende Overinspektionen for børneforsorgen om forhøjelse af tilskuddet fra det offentlige til de sædvanlige 70 %. Denne henvendelse blev resultatløs, bl.a. fordi Landsforeningen Forebyggende Børneværn og Københavns og Århus' kommuner ikke fandt, at der var fornødent grundlag eller behov for at støtte det fremsatte andragende.

A. Christiansborgmødet.

På det i indledningen omtalte møde »*Hvor må børnene være*« på Christiansborg i dagene 26.-27. februar 1959, fremhævede mødedeltagerne bl. a. stærkt ønsket om flere halvdagsbørnehaver, og selv om den centrale idé var, at halvdagsbørnehaven pædagogisk var at foretrække for heldagsbørnehaven, blev det fra mange sider hævdet, at også sociale og familiepolitiske hensyn burde inddrages i argumentationen for flere halvdagsbørnehaver.

Nogle diskussionsdeltagere understregede ønsket om, at man koncentrerede kræfterne om først at få udbygget heldagsbørnehaverne, inden man tog fat på den efter deres opfattelse mindre nødvendige halvdagsbørnehave.

Halvdagsbørnehavernes økonomiske status blev livligt diskuteret. Et flertal i forsamlingen mente, at vort moderne, komplicerede samfund

havde brug for en rig variation af børneinstitutioner, og at det måtte være en samfundsmæssig interesse at medvirke til oprettelse og drift af disse. Fra enkelte sider fremhævedes dog, at halvdagsbørnehaver, legestuer o. lign. helt burde overlades forældrenes private initiativ, ligesom økonomien burde hvile i sig selv.

Fra begge sider fremhævede man det ønskelige i at have et vist overblik over oprettelses- og driftsudgifter ved halvdagsbørnehaver. Man rejste spørgsmålet om, hvorvidt myndighedernes krav til halvdagsinstitutionen kunne slækkes noget; endvidere drøftedes mulighederne for en mere økonomisk udnyttelse af lokalerne gennem to halvdagshold i samme lokale.

Man ønskede også gerne undersøgt, hvorvidt det var muligt at benytte et vist antal pladser i eksisterende heldagsbørnehaver som halvdagspladser, og man ville gerne vide noget om betalingen for sådanne halvdagsbørn.

Med henblik på billiggørelsen af byggeriet og dermed også driften, rejste man det spørgsmål, om ikke byggeforskningsinstituttet i lighed med, hvad der er sket for skolernes vedkommende, kunne gennemgå dette byggeri og finde frem til egnede typer og materialer.

Blandt mødets deltagere var der stor interesse for at åbne så mange muligheder som tænkeligt for halvdagsbørnehaven. Man drøftede således muligheden for, at børnene kom 1, 2 eller 3 gange ugentligt, hvilket ganske vist ikke ville have samme pædagogiske betydning, men ville medføre, at samme institution kunne hjælpe langt flere hjem.

Også legestuer i tæt befolkede kvarterer med pædagogisk uddannet leder fremhævedes som en forholdsvis billig foranstaltning. Pædagogisk er denne form ikke så tilfredsstillende som det mere systematiske arbejde med børnene, men i tilfælde af sygdom, på vaske- eller indkøbsdage, samt i det hele taget til lettelse af overbebyrdede husmødre, imødekommer legestuen et stærkt behov.

Udflytterbørnehaver er ofte den eneste udvej, når det er umuligt at opdrive egnede lokaler i kvarteret, og de vil både ud fra et socialt, pædagogisk og sundhedsmæssigt synspunkt kunne få stor betydning for børn i tæt beboede kvarterer.

Legepladser med uddannet fast personale savnes alt for mange steder. Helst bør der være et hus, som eventuelt også kunne anvendes om aftenen til fritidsklubber.

Man beklagede, at det ikke i boliglovgivningen er påbudt, at der i forbindelse med alt byggeri skal være et sted for børn at være, enten ude eller inde.

Man opfordrede kommuner og boligselskaber til ved planlægning af bydele og boligkvarterer at afsætte plads til børnehaver, legestuer og legepladser.

B. De nuværende halvdagsbørnehaver og deres tilskudsform.

For at vejlede forældrekredse, der rundt omkring i landet arbejder med planer om oprettelse af halvdagsbørnehaver, har Dansk Kvindesamfund nedsat et udvalg, der har bevirket, at der er planer i gang i flere af de københavnske omegnskommuner og i forskellige provinsbyer.

Til at afhjælpe manglen på børnehaver er man kommet ind på at oprette legestuer. I 1950 har Danske Kvinders Samfundstjeneste oprettet en legestue på Nørrebro i København, og i 1958 har Dansk Kvindesamfund taget initiativet til oprettelse af en legestue i Århus.

På årsmødet i 1959 gik De Danske Husmoderforeninger ind for tanken om oprettelse af halvdagsbørnehaver eller andre muligheder for pasning af børn, hvis mødre var korttidsbeskæftigede uden for hjemmet.

Direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen har ladet foretage en undersøgelse af forskellige forhold vedrørende børnehaver og de deri gående halvdagsbørn.

Af denne undersøgelse fremgår det, at der pr. oktober 1960 var 650 børnehaver i hele landet. (Til sammenligning anføres, at tallet i 1935 var 176. I 1962 var antallet 701). Af de 650 børnehaver modtog 420 halvdagsbørn, idet man ved halvdagsbarn forstår et barn, der opholder sig i en børnehave om formiddagen, indtil børnene bliver lagt til middagssøvn. eller et barn, der kommer om eftermiddagen. Af egentlige halvdagsbørnehaver var der 83 eller ca. 13 % af samtlige børnehaver.

Samtlige børnehaver søgtes af 25.127 heldagsbørn og 6.540 halvdagsbørn. ialt 31.367 på 29.804 normerede pladser. Af halvdagsbørnene møder de 5.675 om formiddagen og kun 865 om eftermiddagen.

Betragter man tallene i forhold til det samlede antal børn i alderen $2^1/_2$ til 6 år, der for 1960 er beregnet til 332.000, kommer man til, at knapt 10 % af samtlige børn i børnehave-

alderen går i børnehave, deraf ca. 2 % i halvdagsbørnehaver. Betragter vi tallene alene for hovedstadsområdet og provinsbyerne med forstæder, bliver procenttallene ca. det dobbelte.

Der er karakteristiske forskelle mellem de forskellige byområder med hensyn til, hvor stor en del af børnehavernes børn, der er indskrevet som halvdags-, og hvor stor en del der er indskrevet som heldagsbørn. I Københavns kommune er således ca. 13 % indskrevet som halvdagsbørn, medens det tilsvarende tal for Gentofte kommune er ca. 49 %.

De 83 egentlige halvdagsbørnehaver har 2.405 normerede pladser (ca. 4.100 af »halvdagsbørnene« går således i heldagsbørnehaver). 32 af disse børnehaver modtager tilskud, heraf 20 med 70 % og 12 med 35 %. De øvrige halvdagsbørnehaver har tilladelse til drift, men er ikke anerkendt, hvilket betyder, at de ikke modtager offentligt tilskud.

Det må erkendes, at den ønskede yderligere udvikling af halvdagsbørnehaverne, som blev tilsigtet ved gennemførelsen af de ændrede tilskudsregler pr. 1. april 1949, ikke er opnået.

DET JURIDISKE LABORATORIUM VED KØBENHAVNS UNIVERSITET

KAPITEL II.

BEHOVET FOR FLERE BØRNEHAVER.

A. Ændringer i samfunds- og erhvervsstrukturen.

Omtrent samtidig med, at børnehavetanken nåede til Danmark og satte sig spor i oprettelsen af de første børnehaver ud fra et rent pædagogisk synspunkt, satte industrialiseringen ind for alvor med de følger, denne fik for samfundsstrukturen. En af industrialismens følger er, at kvinderne i stadig højere grad deltager i erhvervs- og produktionslivet uden for hjemmet. Til at begynde med var det overvejende ugifte kvinder, der trådte ind i erhvervslivet i særlige »kvindefag« (sygepleje, undervisning, butiks- og kontorfag etc) En del andre kvinder fik beskæftigelse ved »hjemmeindustri« f. eks. syning o. lign. Efterhånden tog fabrikkerne i stigende omfang kvinderne i deres tjeneste som fabriksarbejdersker, og i den sidste menneskealder er også gifte kvinder i stigende grad trådt ind i de udearbejdende kvinders rækker.

I de allerseneste år har de gunstige konjunkturer bevirket en øget efterspørgsel efter kvindelig arbejdskraft, ikke mindst inden for hele den store funktionærgruppe.

For at tilfredsstille denne forøgede efterspørgsel efter kvindelig arbejdskraft har det været nødvendigt at kalde en arbejdsreserve af gifte kvinder frem på arbejdsmarkedet. Den kendsgerning, at alderen for ægteskabs indgåelse samtidig er faldende, må antageligt komme til at betyde, at dersom behovet for kvindelig arbejdskraft skal dækkes, må det i stadigt større omfang dækkes af gifte kvinder. Dertil kommer, at det i de unge ægteskaber i dag i stadigt stigende omfang betragtes som en selvfølge, at hustruen har udeerhverv, i hvert fald i de første år af ægteskabet.

B. Gifte kvinders korttidsbeskæftigelse.

Denne udvikling, som industrialismens gennembrud har medført, har betydet en sprængning i familiens stilling. Ud fra et samfundsmæssigt synspunkt må man være interesseret i, at den gifte kvinde stadig får lejlighed til at deltage i erhvervslivet, men på en sådan måde, at dette ikke i for høj grad går ud over familielivets harmoni. Dette kan bl. a. ske på den måde, at den gifte kvinde kun har arbejde en mindre del af dagen, således at hun får større mulighed for at varetage hjemmets interesser.

I de seneste år er der da også sket en meget betydelig udvidelse af kvindernes deltids- og kortidsbeskæftigelse. Det nedennævnte udvalg vedrørende deltidsbeskæftigelse definerede deltidsarbejde som arbejde uden for hjemmet af en mere varig og regelmæssig karakter og med et i forhold til normal arbejdstid begrænset dagligt eller ugentligt timetal.

Som en særlig form for deltidsbeskæftigelse anvendes udtrykket korttidsbeskæftigelse, hvorved tænkes på sådanne arbejder, der ifølge arbejdets karakter er begrænset til enkelte timer om dagen eller enkelte dage om ugen.

Spørgsmålet om kvinders deltidsbeskæftigelse er i sin tid behandlet i en betænkning afgivet i 1955 af *det af arbejds- og boligministeren den 3. juli 1950 nedsatte udvalg vedrørende deltidsbeskæftigelse.*

Baggrunden for betænkningens afgivelse var en henvendelse fra Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund til arbejds- og boligministeren.

Udvalget, der afgav betænkning, havde repræsentanter fra såvel De Samvirkende Fagforbund, Dansk Arbejdsgiverforening, Danske Kvinders Nationalråd som Dansk Kvindesamfund.

Udvalget opgjorde deltidsarbejdets omfang i 1948 til at udgøre nogle få procent i de forskellige fag, men de foretagne undersøgelser gav udvalget den opfattelse, at der også her i landet er et *latent behov for deltidsarbejde blandt de hjemmeværende kvinder,* herunder især blandt de hjemmeværende yngre kvinder. Man tænkte navnlig på de kvinder, som har gennemgået en vis erhvervsuddannelse,

men som har opgivet erhvervsarbejdet ved ægteskabs indgåelse for at passe deres hjem.

Med hensyn til spørgsmålet om efterspørgslen efter deltidsarbeidskraft oplyste udvalget, at af 600 virksomheder inden for håndværk og industri havde 36 svaret, at det var en fordel for virksomheden at have deltidsbeskæftigede. Et væsentligt argument, som blev anført af de virksomheder, som var imod indførelsen af deltidsarbejde, vedrørte spørgsmålet om en harmonisk afvikling af produktionsprocessen. Et andet argument, der blev anført fra arbejdsgiverside, var hensynet til maskinerne, der angaves ofte ikke at kunne tåle at blive anvendt af to personer skiftevis.

For de statsansatte inden for handels- og kontorfaget gjaldt tjenestemandslovens regler om adgangen for gifte kvindelige tjenestemænd til at få nedsat tjenestetiden. Med hensyn til private virksomheder kom udvalget den gang til det resultat, at der ikke syntes at være udvidelsesmuligheder med hensyn til deltidsarbejdets omfang, idet de foreliggende muligheder allerede var udnyttede. Derimod var der antagelig et behov for butikspersonalet i den større detailhandel til afløsning m. v.

Udvalget pegede på, at der formentlig inden for området husligt arbejde, såsom husassistenter og husmoderafløsere, ville være mulighed for at udvide omfanget af deltidsarbejde på områder, hvor det ikke allerede var taget i anvendelse. Udvalget pegede også på, at biblioteksarbejde formentlig var velegnet til deltidsarbejde. Derimod havde man dengang den opfattelse, at dette næppe kunne realiseres inden for sygeplejeområdet, ligesom deltidsarbejde næppe heller ville være muligt at gennemføre i større omfang blandt børnehavelærerinder.

Erfaringer fra *England* viste, at der under krigen opstod et kolossalt behov for kvindelig arbejdskraft, og at der i industrien arbejdede ca. 900.000 deltidsbeskæftigede kvinder. Også inden for andre områder havde man anvendt et meget stort antal kvinder ved deltidsarbejde. Erfaringerne i England havde vist, at deltidsarbejde ved en veltilrettelagt arbejdsplan var praktisk gennemførligt, og disse erfaringer måtte derfor sikkert ses som årsag til, at deltidsarbejde også efter krigen var blevet bevaret i et anseligt omfang. I 1951 var der således stadig ca. 340.000 deltidsarbejdende kvinder inden for industrien.

Ved en undersøgelse i *U.S.A.* havde man konstateret, at af de beskæftigede kvinder i 10 større og mindre byer, som blev anset for typiske for U.S.A.s bysamfund, havde ca. 20 % deltidsarbejde. Man så i denne opgørelse bort fra de inden for industrien beskæftigede.

Arbejdsgiverne gav over for udvalget udtryk for, at man i almindelighed ikke kunne gå ubetinget ind for en videre udbredelse af deltidsarbejde. Dette standpunkt var begrundet med, at der knyttede sig en række ulemper af såvel teknisk som økonomisk art til denne arbejdsform, som gjorde den mindre fordelagtig for arbejdsgiveren. Man var dog opmærksom på, at deltidsarbejde i visse situationer kunne indebære fordele, f. eks. under mangel på arbejdskraft.

Arbejderne gav udtryk for den opfattelse, at der normalt ville være forbundet mange ulemper med deltidsarbejde, og at en videre udbredelse af denne arbejdsform derfor ikke ville være til fordel for arbejderne som helhed. Man var dog enig i, at der under særlige forhold inden for visse områder kunne være fordele ved deltidsarbejde. Som det væsentligste argument mod deltidsarbejde nævnte arbejdernes repræsentanter, at dette indebar risiko for løntryk og modarbejdede den organisationsmæssige samling.

Kvindeorganisationerne udtalte, at en videre udbredelse af deltidsarbejde ikke alene burde ses i relation til de fagpolitiske og organisationsmæssige konsekvenser. Det man især havde haft for øje var den kvindelige forsørger, som af hensyn til sine børn ikke ville påtage sig erhvervsarbejde i fuldt omfang.

Man kunne imidlertid ikke se bort fra, at gifte kvinders erhvervsarbejde ofte var til skade for børnene og de pågældende kvinder selv. Man havde imidlertid løst problemet ved oprettelse af børneinstitutioner, der kunne tage sig af børnene, medens moderen var på arbejde hele dagen, men efter kvindeorganisationernes opfattelse ville en løsning med deltidsarbejde være mere hensigtsmæssig, fordi kvinderne derved fik mulighed for bedre at tage del i børnenes opdragelse og hjemmets pasning.

Udvalget konkluderede allerede dengang, at der uanset den modstand, der var fremført fra arbejdsgiver og arbejderside, måtte være behov for at indføre deltidsarbejde inden for visse fag. Det gjorde opmærksom på, at: »det ofte vil være en forudsætning for, at kvinder med små børn overhovedet kan tage deltidsarbejde, at de kan anbringe deres børn i en børnehave. Med den overbelægning og det pres, der i dag er på de bestående heldagsbørnehaver, kommer den deltidsarbejdende mors barn som regel ikke i betragtning. Under hensyn hertil skal udvalget henstille til socialministeriet, at der - foruden det fornødne antal heldagsbørnehaver - oprettes det nødvendige antal halvdagsbørnehaver.«

Spørgsmålet om, i hvilket omfang kvinder har haft korttidsbeskæftigelse, har yderligere bl. a. været genstand for en undersøgelse foretaget af *Danske Kvindelige Lægers Klub*, som i året 1952/53 indsamlede forskelligt materiale vedrørende 633 københavnske husmødre. Det drejer sig om gifte husmødre med børn, og oplysningerne er indhentede gennem interviews, der blev foretaget af sundhedsplejersker, børne-

havelærerinder og læger. Af disse husmødre havde 284, eller ca. 45 %, intet arbejde, 201, eller ca. 32%, var heltidsarbejdende, og 148, eller ca. 23 %, deltidsarbejdende. Disse oplysninger, som er indhentet ved personlige samtaler, viser, at man må regne med, at det faktiske antal af gifte kvinder, som har korttidsbeskæftigelse, er væsentligt større, end den officielle statistik viser.

I betænkning nr. 327 af marts 1963 afgivet af et af finansministeren nedsat udvalg om ægtefællers beskatning er der også givet en række oplysninger om hustruindtægter. Det fremgår, at antallet af hustruer med egen indkomst i hele landet i skatteåret 1961/62 er opgjort til *312.211*. Der er tillige foretaget en opgørelse over hustruindkomsternes størrelse. Af denne opgørelse fremgår, at 273.723 af indkomsterne eller ca. 74 %, ligger på 7.000 kr. årligt eller derunder. Antallet af hustruindkomster inden for denne indtægtsramme er steget med 24.134 siden 1958/59. Af tallene fremgår således, at ca. $^3/_4$ af hustruerne efter indtægtens størrelse at dømme ikke har heltidsbeskæftigelse.

Endelig er der foretaget en fordeling af hustruindkomsterne efter børnetal. Det viser sig, at godt 40 $^0/_0$ af hustruindkomsterne findes i familier uden børn, og ca. 28 °/o i familier med 1 barn. Knapt $^1/_3$ af hustruindkomsterne findes i familier med 2 eller flere børn. Det synes særligt tydeligt, at de små indtægter, der hidrører fra deltidsarbejde, især forekommer i familier med børn. hvilket understreger behovet for halvdagsinstitutioner.

I *Sverige* har *Statens Institut för konsumentfrågor i 1961* foretaget en undersøgelse vedrørende 1000 husmødre, idet man har interviewet dem om en række spørgsmål vedrørende husholdningen, erhvervsforhold m. v. Resultatet af undersøgelsen er offentliggjort i skriftserie nr. 9, 1961, udgivet af Statens Institut för konsumentfrågor.

Den svenske undersøgelse har vist, at af 1340 udspurgte husmødre har 171, eller ca. 13 %, heltidsbeskæftigelse, medens 268, eller 20 % har deltidsarbejde. Af de 268 deltidsbeskæftigede var 19 % beskæftigede ved kontorarbejde o. lign. 17 % ved arbejde i industri, 14 % i butik samt 25 % ved rengøringsarbejde. De øvrige var beskæftigede ved hotel- og pensionsarbejde, sygehusarbejde og landbrug.

Man har foretaget en undersøgelse af husmoderens erhvervsarbejde set i relation til hendes yngste barns alder, og det har herved vist sig, at der navnlig i den gruppe af mødre, hvis yngste barn er i børnehavealderen, er mange mødre med deltidsbeskæftigelse.

Det viser sig således, at af udearbejdende mødre med yngste barn i alderen 3 til 7 år, har dobbelt så mange deltidsbeskæftigelse som heltidsbeskæftigelse.

I en anden svensk undersøgelse, foretaget af *Arbetsförmedlingsbyrån under Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen,* som er udgivet i 1960, findes oplysninger om udbud og efterspørgsel på deltidsarbejde i 1958. Hovedresultatet af undersøgelsen fremgår af nedenstående oversigt:

Antal deltidssøgende og anmeldte deltidspladser.

Arbejdsområde	*Deltidssøgende*		*Deltidspladser*	
	Antal	%	Antal	%
Industri	720	16	391	16
Forretning	1609	35	903	37
Hotel og restauration	519	11	374	15
Kontorarbejde	1317	29	638	26
Sygehusarbejde	224	5	84	4
Andre arbejdsområder	40	1	56	2
»Hvad som helst«	146	3	–	–
Ialt	4575	100	2446	100

Tabellen viser, at den største del af såvel deltidssøgende som deltidspladser ligger på grupperne forretning og kontorarbejde. Inden for industrien er tallene knapt halvt så store som inden for forretningsområdet.

Af en undersøgelse om kvindernes motiv til at søge deltidsbeskæftigelse fremgår det, at 2710 kvinder, eller ca. 48 %, har ønsket det, fordi de »måste sköta hem och familj viss del av dagen«. 1142 eller ca. 20 %, »måste bidraga till familjens försörjning, standardhöjning«, 697, eller 12 % ønskede kontakt med erhvervslivet, og af andre motiver skal fremhæves ønsket om at disponere over egen indkomst og ønsket om at få udbytte af tidligere uddannelse.

Nævnet er bekendt med, at man i Arbejdsmarkedsrådet i Danmark for tiden undersøger mulighederne for at kalde arbejdskraftreserver frem, der måtte være blandt kvinderne, og at man i denne forbindelse har drøftet spørgsmålet om kvindernes korttidsbeskæftigelse og deltidsbeskæftigelse.

I en henvendelse af 25. oktober 1960 til Arbejdsmarkedsrådet har *Dansk Kvindesamfund* udtalt, at selv om en del kvinder er kommet ud

i arbejdsmarkedet i det sidste 10-år, findes der utvivlsomt stadigvæk reserver. I denne forbindelse gør Dansk Kvindesamfund opmærksom på, at det er bemærkelsesværdigt, at den stigning, der har fundet sted med hensyn til anvendelse af kvindelig arbejdskraft, alene findes for kvinder i alderen fra 40 år og opefter, medens de yngre gifte kvinder i dalende omfang er beskæftiget i erhvervene.

I henvendelsen til Arbejdsmarkedsrådet udtales endvidere, at der kan hentes betydelige reserver frem blandt de 40 årige og de lidt ældre gifte kvinder, men at dette vil kræve en mentalitetsændring blandt arbejdsgivere og offentlige myndigheder, som har stillet sig afvisende over for ansættelse af kvinder, der har passeret de 35 år.

Med hensyn til de yngre gifte kvinder udtaler *Dansk Kvindesamfund*, at det er vanskeligt at sige, om nedgangen i deres erhvervsdeltagelse skyldes ønsket om at blive i hjemmet, medens børnene er små, eller skyldes de utilstrækkelige og utilfredsstillende muligheder for at få børn i vuggestue, børnehave og fritidshjem. Så længe børnene er helt små, vil mødrene antageligt helst blive hjemme, hvis økonomien tillader det, men så snart børnene når børnehavealderen, er det Dansk Kvindesamfunds indtryk, at mange mødre gerne ønsker at genoptage arbejdet, hvis der var mulighed for placering af barnet i børnehave. Der er dog næppe tvivl om, at de fleste af disse unge kvinder vil foretrække en nedsat arbejdsuge, og det ville derfor være naturligt, at man søgte at åbne mulighed for en sådan nedsat arbejdsuge inden for fag, hvor arbejdsmanglen er særlig akut. Man peger herved på, at man endog inden for hospitalerne er begyndt at antage sygeplejersker på nedsat arbejdstid. Det samme er tilfældet på mange kontorer, ligesom mange butikker har en ordning med ekstrahjælp fredag og lørdag.

Dansk Kvindesamfund gør endelig opmærksom på, at dette forslag imidlertid forudsætter, at problemerne omkring børnenes pasning må løses. De allerfleste børnehaver har »alenlange« ekspektancelister, og mange steder savner man totalt en børnehave. Lovgivningen vedrørende børnehaver savner bestemmelser om, at der ved ethvert større byggeri er en pligt for bygherren til også at opføre børneinstitutioner og anlægge legepladser. I byggevedtægterne er indført bestemmelser om pligt til at skaffe plads til et nærmere angivet antal biler, og en tilsvarende bestemmelse om, at der skulle være plads til børnene, ville være rimelig.

Børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn er opmærksom på, at spørgsmålet om en udvidet adgang for kvinder til at få korttidsbeskæftigelse, som der blandt kvinderne utvivlsomt er stort behov og interesse for, hænger nøje sammen med og vil få konsekvenser for det pædagogiske nævns planlægningsarbejde vedrørende udbygning af børnehaverne, specielt med henblik på i hvor høj grad der vil være et stigende behov for halvdagsbørnehaver.

Dette spørgsmål hænger naturligt sammen med forholdene på arbejdsmarkedet, og det pædagogiske nævn har derfor i overensstemmelse med det af socialminister Julius Bomholt givne kommissorium ført en række forhandlinger med repræsentanter for fagbevægelsen og for arbejdsgiverne.

I disse forhandlinger har deltaget repræsentanter for den kvindelige fagbevægelse, således Kvindeligt Arbejderforbund, Fagbevægelsens Kvindesekretariat, H. & K. og Tobaksarbejderforbundet i Danmark. I drøftelserne har endvidere deltaget repræsentanter for Dansk Arbejdsgiverforening, Landsorganisationen De samvirkende Fagforbund og for Arbejdsmarkedsrådets sekretariat.

Under forhandlingerne gav de *kvindelige fagforeningsrepræsentanter* udtryk for den opfattelse, at den primære form for kvinders beskæftigelse bør være heltidsarbejde. Den frygt, kvindelige arbejdere må nære over for det voksende antal korttidsbeskæftigede, må imidlertid under den nuværende meget høje beskæftigelse blive mindre udtalt. Fagbevægelsen kunne derfor tænke sig en eventuel aftale om korttidsarbejde kombineret med kravet om beskæftigelse til alle kvinder, der har behov og interesse for heltidsarbejde. Såfremt arbejdsmarkedet står over for valget mellem import af fremmed arbejdskraft eller udnyttelse af de reserver, der findes herhjemme blandt gifte kvinder, er spørgsmålet, om man ikke i mange tilfælde vil foretrække inddragelsen af korttidsarbejdende kvinder og mænd.

Svenske erfaringer tyder på, at der er et ikke ubetydeligt udbud af kvinder, der er interesseret i korttidsbeskæftigelse, og at der også blandt arbejdsgiverne er efterspørgsel efter sådan arbejdskraft.

Korttidsarbejde kan antage mange forskellige former, idet der dels kan være tale om enkelte dage om ugen, dels enkelte uger af måneden

og endelig kortere daglig arbejdstid. Svenske erfaringer tyder på, at forskellige erhverv er interesseret i forskellige typer af korttidsarbejde. Dette gælder også spørgsmålet om, hvilken tid på dagen arbejdet skal finde sted.

De kvindelige fagforeningsrepræsentanter er opmærksom på, at også mange danske kvinder er interesserede i korttidsbeskæftigelse ud fra et ønske om bedre at kunne overkomme de krav, som hjemmet og erhvervet stiller dem. En forudsætning for, at kvinder, der har småbørn, kan påtage sig korttidsarbejde, er imidlertid, at de kan få børnene placeret i halvdagsbørnehaver.

Fagbevægelsens repræsentanter har i øvrigt understreget, at før man får gennemført ligelønssystemet for mænd og kvinder, og førend der gennemføres en ændring af de nuværende sambeskatningsregler, vil det næppe være muligt at få gennemført korttidsbeskæftigelse i det omfang, man kunne ønske det.

Der må påregnes visse organisationsmæssige vanskeligheder i forbindelse med kvindernes korttidsbeskæftigelse, men fagforeningsrepræsentanterne har dog samtidig peget på, at disse problemer er løst uden vanskeligheder inden for Kvindeligt Arbejderforbund.

Fagbevægelsens repræsentanter har også peget på, at en åbningstid i halvdagsbørnehaverne på 4 timer sjældent vil være tilstrækkelig. Det mindste er sikkert 5 timer, hvis man skal tage fornødent hensyn til den tid, moderen skal anvende, når barnet skal hentes og bringes. Det er endvidere oplyst, at åbningstiden i halvdagsbørnehaver af hensyn til industriens kvinder helst bør ligge meget tidligt på dagen, gerne fra kl. 6 om morgenen, medens de kvindelige arbejdere inden for H. & K. navnlig vil have brug for halvdagsinstitutioner, der har åbent om eftermiddagen, herunder særligt mange fredag og lørdag af hensyn til butikkerne.

Dansk Arbejdsgiverforening har foreløbig meddelt nævnet, at spørgsmålet om en udvidet adgang til korttidsbeskæftigelse for kvinder allerede er taget op til overvejelse under hensyn til den herskende mangel på arbejdskraft.

På et møde i efteråret 1962 arrangeret af Dansk Kvindesamfund er det blevet fremhævet, at de i industrien beskæftigede kvinder anser overarbejde for en for stor byrde og hellere ser dette udført af deltidsbeskæftiget arbejdskraft.

Af de førte forhandlinger er *Bøme- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn* i øvrigt blevet opmærksom på, at der synes at være et samlet behov for at kunne anbringe børn en større eller mindre del af dagen inden for tiden kl. 6 til kl. 18. Dette forudsætter stor smidighed i indretningen af halvdagsbørnehaverne og skiftende mødetider for børnene, men spørgsmålet vil formentligt kunne løses på den måde, at man har børnehaver, der er indstillet på at modtage 2 hold børn i 5 timer, f. eks fra kl. 8 til kl. 13 og fra kl. 12 til kl. 17, d.v.s. at der kræves rigelig plads af hensyn til den overlapning, der sker af de to hold midt på dagen. En anden og måske mere hensigtsmæssig løsning ville være, at man havde et 5 timers hold om formiddagen og et 3 timers hold om eftermiddagen, fortrinsvis beregnet for børn af hjemmearbejdende mødre, eller omvendt et formiddagshold på 3 timer for børn af disse sidstnævnte mødre, og et eftermiddagshold på 5 timer for børn af udearbejdende, deltidsbeskæftigede mødre. Under alle omstændigheder forudsætter disse løsninger, at man har god plads og et stort uddannet personale, således at medarbejderne ved anvendelse af forskudt arbejdstid kan være til stede i tilstrækkeligt omfang også før kl. 8 og efter kl. 17.

Under hensyn til det store behov og den store interesse for deltidsbeskæftigelse blandt kvinder, som er konstateret under de ovennævnte forhandlinger, har *nævnet* med henblik på det videre planlægningsarbejde vedrørende udbygning af børnehaverne den 15. december 1961 rettet henvendelse til *Arbejdsmarkedsrådet*, hvori man har anmodet rådet om en udtalelse vedrørende kvinders korttidsbeskæftigelse under enhver form, og i hvilket omfang denne må forventes at ville udvikle sig, ligesom man har anmodet om at blive gjort bekendt med sådanne synspunkter, der måtte være vejledende fornævnet i planlægningsarbejdet. Man har peget på, at det fra alle sider er betonet, at fremskaffelsen af det tilstrækkelige antal børnehavepladser vil være af afgørende betydning for, at mødres arbejdskraft kan udnyttes på arbejdsmarkedet. Endelig har man peget på den opdragelsesmæssige betydning af, at mødre med små børn er beskæftiget ved korttidsarbejde, således at de får mulighed for i større omfang at bevare en intim kontakt med deres børn, end når de har heltidsbeskæftigelse.

I en henvendelse af samme dato til *LO de samvirkende fagforbund* har nævnet anmodet denne organisation om at tage de med kvinders korttidsbeskæftigelse forbundne problemer af

organisationsmæssig karakter op til overvejelse og meddele nævnet resultaterne heraf, idet man blandt andet har peget på, at den frygt, som man fra landsorganisationens side måtte nære for, at en større tilgang af korttidsarbejdende kvinder vil virke løntrykkende, i nogen grad må kunne imødegås, såfremt de organisationsmæssige forhold bringes i orden.

I en anden henvendelse af samme dato til *Dansk Arbejdsgiverforening* har man redegjort for forhandlingerne med den kvindelige fagbevægelse og anmodet foreningen om at tage spørgsmålene vedrørende kvinders kortidsbeskæftigelse op til drøftelse og meddele nævnet resultatet heraf.

Disse forhandlinger er foreløbig sluttet med, at *Arbejdsmarkedsrådet* i en skrivelse af 13. november 1962 til arbejds- og socialministeren har meddelt, at det gennem nogen tid har beskæftiget sig med de arbejdsmarkedsmæssige problemer, der er en følge af det stramme arbejdsmarked, præget af generel mangel på arbejdskraft. Efter rådets opfattelse må den arbejdspolitiske indsats over for det i dag herskende efterspørgselspres bl.a. bestå i bestræbelser for at søge de eksisterende arbejdskraftreserver inddraget i beskæftigelsen.

Ved sine overvejelser over mulighederne for at forøge det totale arbejdsudbud gennem inddragelse af arbejdskraftreserver, har rådet som en hovedgruppe beskæftiget sig med de ældre og de gifte kvinder. Arbejdsmarkedsrådet oplyser, at det ikke på forhånd er muligt at sige, hvor stor en del af den forhåndenværende arbejdskraftreserve det vil være muligt at inddrage i beskæftigelsen, men gør opmærksom på, at det utvivlsomt vil dreje sig om adskillige tusinder, i første række netop de gifte kvinder.

Rådet har oplyst, at man som arbejdskraftreserve blandt de gifte kvinder regner med dem, der alene er beskæftiget i eget hus, men som ikke på grund af børn eller af andre årsager er aldeles bundet hertil.

Arbejdsmarkedsrådet peger på, at en række forskellige forhold utvivlsomt er medvirkende til, at mange gifte kvinder afholder sig fra at søge ud på arbejdsmarkedet, uanset at de i og for sig kunne ønske beskæftigelse. Under den nuværende situation på arbejdsmarkedet finder rådet, at der bør sættes ind på at øge de pågældendes mulighed for og lyst til at gå ud på arbejdsmarkedet, i første række gennem at fjerne nogle af de hindringer, der hidtil for mange har vanskeliggjort en fri stillingtagen til spørgsmålet om erhvervsmæssig beskæftigelse eller ej.

Under henvisning hertil henstiller arbejdsmarkedsrådet til arbejds- og socialministeren, at de offentlige arbejdsanvisningskontorer sættes ind på de her omtalte opgaver, således at kontorerne hvert inden for sit område påbegynder en særlig indsats i nøje kontakt med områdets virksomheder, organisationer og potentielt arbejdssøgende. Kontorerne bør tage initiativ til drøftelse med virksomhederne om, hvilke arbejdsoperationer der forekommer særligt egnede f.eks. for voksne kvinder. Kontorerne bør undersøge behovet for og medvirke til at etablere kurser til uddannelse, omskoling og yderligere kvalificering af kvinder, hvor det er fornødent at øge de pågældendes muligheder for at opnå beskæftigelse eller forblive på arbejdsmarkedet. Arbejdsmarkedsrådet finder, at også den offentlige erhvervsvejledning bør inddrages i dette arbejde.

Arbejdsmarkedsrådet henstiller endvidere, at spørgsmået om den offentlige sektors antagelse af arbejdskraft tages op bl.a. således, at man fra det offentliges side i højere grad indstiller sig på at antage kvinder, herunder gifte kvinder og overveje, hvilke regler vedrørende arbejdstid, arbejdsløn og andre arbejdsvilkår der kan fremme beskæftigelsen bl.a. af gifte kvinder.

Arbejdsmarkedsrådet anmoder endvidere arbejds- og socialministeren om at foranledige, at socialministeriet tager spørgsmålet om fremme af oprettelse af forskellige børnepasningsinstitutioner op til overvejelse, også ud fra hensynet til at gøre det lettere for kvinder at tage erhvervsarbejde i større eller mindre omfang. Rådet er dog herved opmærksom på de særige hensyn til børnenes tarv, der må indgå i disse overvejelser.

Endelig henstiller rådet til arbejds- og socialministeren på ny over for finansministeriet at rejse spørgsmålet om mulighederne for ændring af de gældende regler for beskatning af gifte kvinders lønindtægter.

I to skrivelser af samme dato har arbejdsmarkedsrådet henstillet til Landsorganisationen i Danmark og Dansk Arbejdsgiverforening at medvirke i bestræbelserne for at lette inddragelsen i beskæftigelsen af flere gifte kvinder.

I disse skrivelser har rådet henstillet til hovedorganisationen at udsende opfordring til de tilsluttede organisationer og enkeltmedlemmer om at medvirke aktivt ved bestræbelserne på at

drage flere gifte kvinder ind i beskæftigelsen, bl.a. ved at opfordre virksomhederne til eventuelt i samarbejde med de offentlige arbejdsanvisningskontorer at søge afgrænset, hvilke af de eksisterende arbejdsoperationer der måtte være særligt egnede for kvinder.

Endvidere har arbejdsmarkedsrådet henstillet til hovedorganisationen at optage forhandlinger om foranstaltninger til fremme af beskæftigelsen af gifte kvinder, herunder om tilvejebringelse af de til dette formål bedst egnede regler vedrørende arbejdstid, arbejdsløn og andre arbejdsvilkår.

Endelig har arbejdsmarkedsrådet henstillet til hovedorganisationen gennem de i henhold til loven om erhvervsmæssig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere nedsatte brancheudvalg og på anden måde at støtte etableringen af kurser til uddannelse, omskoling og yderligere kvalificering af kvinder, hvor det er fornødent at øge de pågældendes muligheder for at opnå beskæftigelse eller forblive på arbejdsstedet.

Arbejdsmarkedsrådet har anmodet hovedorganisationerne om til sin tid at ville underrette rådet om, hvilke skridt organisationen måtte tage på grundlag af henstillingen.

I en skrivelse af 6. december 1962 til pressen har *arbejdsministeriet* meddelt, at det kan tilslutte sig de af arbejdsmarkedsrådet ovenfor refererede synspunkter, og ministeriet har ved en henvendelse den 4. december 1962 til forskellige styrelser og institutioner anmodet disse om at ville tage skridt til realisering af rådets forslag om at lette adgangen til arbejdsmarkedet for disse grupper.

Ministeriet har således anmodet arbejdsdirektoratet om at foranledige, at de offentlige arbejdsanvisningskontorer hver inden for sit område påbegynder en særlig indsats, som skitseret i rådets skrivelse.

Arbejdsministeriet har endvidere over for finansministeriet og indenrigsministeriet rejst spørgsmålet om mulige ændringer af praksis og regler vedrørende statens og kommunernes antagelse af arbejdskraft, således at man i højere grad bl.a. indstiller sig på at antage kvinder, herunder gifte kvinder.

Arbejdsministeriet har tillige over for finansministeriet henledt opmærksomheden på det tidligere rejste spørgsmål om ændring af de bl.a. for gifte kvinder gældende særlige skattebestemmelser, der må formodes at svække de pågældendes interesse for at søge erhvervsmæssigt arbejde.

Arbejdsministeriet har endelig anmodet socialministeriet om at tage spørgsmålet om fremme af oprettelsen af forskellige børnepasningsinstitutioner op til overvejelse også ud fra hensynet til at gøre det lettere for kvinder at søge erhvervsarbejde.

Nævnet, der ganske kan tilslutte sig arbejdsmarkedsrådets af arbejdsministeriet tiltrådte henstilling om oprettelse af det fornødne antal børnehaver, skal udtrykke håb om, at henstillingen får til følge, at de fornødne byggekvoter stilles til rådighed til etablering af børnehaver 1 de kommende år, jfr. kap. VII.

Specielt vedrørende børnehavelærerinder, som er omtalt i den ovenfor citerede betænkning fra 1955 som en faggruppe, for hvilken der vanskeligt kan tilrettelægges deltidsarbejde, må det pædagogiske nævn være af den opfattelse, at der netop ved oprettelse af halvdagsbørnehaver vil kunne skabes muligheder for en deltidsbeskæftigelse af en del af de mange børnehavelærerinder, der ellers forlader faget ved giftermål.

Endelig skal man nævne, at *Børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn* har drøftet det særlige behov for anbringelse af *gifte sygeplejerskers bom* under moderens vagttjeneste. Problemet hænger sammen med den store mangel på sygeplejersker. For at få afhjulpet denne er det nødvendigt, at sygeplejersker med småbørn kan fortsætte i arbejdet. Hidtil har hospitalerne søgt at løse problemet på den måde, at sygeplejersker med småbørn har fået overdraget dagvagterne, men forholdet mellem antallet af gifte og ugifte sygeplejersker har i de senere år ændret sig meget stærkt, således at de gifte sygeplejersker må gå ind på lige fod med andre, d.v.s. også påtage sig nattevagter, uanset pågældendes muligheder for at få passet børnene.

Sygeplejerskernes tjeneste ved hospitalerne er efter det for nævnet oplyste opdelt efter en 8 ugers turnus i 6 ugers dagtjeneste og 2 ugers aften- og nattjeneste. Dagtjenesteperioden giver ikke anledning til særlige problemer, hvilket derimod er tilfældet i de perioder, hvor sygeplejerskerne har aften- eller nattevagt. I denne 2 ugers periode kan man enten anbringe barnet i den tid, moderen faktisk har tjeneste, og bringe og hente det, når tjenesten begynder og slutter, eller anbringe børnene i de 14 dage i en døgnvuggestue eller døgnbørnehave beliggende i nærheden af hospitalet.

Ordninger, som de skitserede, vil imidlertid betyde en meget stor belastning for de unge

mødre, der samtidig med at påtage sig vagter på skiftende tider af døgnet på hospitalerne, uden for disse tider enten måtte passe deres børn og prøve at få en tiltrængt hvile eller næsten helt undvære børnene i 14 dagsperioder. Dertil kommer hensynet til børnene, for hvem en ordning med anbringelse i daginstitution til skiftende tider ud fra pædagogiske synspunkter må betragtes som uheldig. Anbringelse i en natinstitution vil i langt de fleste tilfælde blive kædet sammen med ophold i daginstitution, for at moderen kan få sovet. Der vil således reelt blive tale om en slags børnehjemsanbringelse i intervaller svarende til moderens vagtperioder, og kontakten mellem moderen og barnet bliver afbrudt.

En placering af børnene i 14-dages perioder i døgninstitutioner i stadig nye grupper af børn, vil heller ikke være en acceptabel løsning. Disse periodevise anbringelser borte fra moderen vil kræve en ny omstilling af børnene hver gang. En døgninstitution af denne art ville endvidere kræve et meget stort personale, idet modtagelsen af sygeplejerskers børn i en 14-dagesperiode nærmest kan sammenlignes med den virksomhed, som et optagelseshjem for spæde børn med et meget skiftende børneklientel udøver.

Det pædagogiske nævn må derfor meget fraråde, at man ved etablering af natinstitutioner eller døgninstitutioner søger at sikre den fornødne arbejdskraft til hospitalerne og mener, at hospitalerne må søge at løse disse problemer uden i aften- og nattevagterne at inddrage de sygeplejersker med spæde børn og småbørn, der ikke har nære pårørende, som i disse perioder kan passe børnene.

C. Ændringer i boligforhold og familiestrukturen.

Medens der i dette kapitels to første afsnit er givet begrundelser for det »sociale behov« for oprettelse af såvel flere heldagsbørnehaver som nye halvdagsbørnehaver, kan efter det pædagogiske nævns mening oprettelsen af halvdagsbørnehaver også begrundes på anden måde end ved hensynet til kvindernes erhvervsmuligheder. Der tænkes i denne forbindelse på de ændringer, der sammen med den fremadskridende industrialisering er sket i familiestrukturen og i boligforholdene.

Skøn over befolkningsfordelingen i Danmark indtil år 2000 (i pct.)

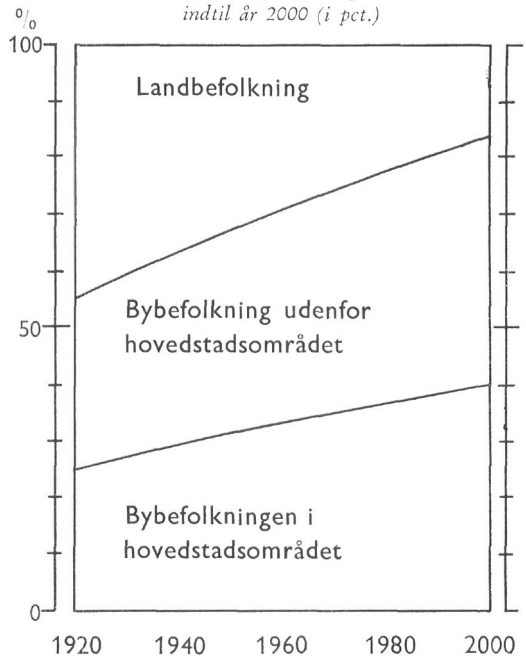

I løbet af de sidste to menneskealdre er en stadig større del af befolkningen blevet sammenhobet i byerne. Til belysning af dette kan anføres, at medens der i 1921 boede ca. 1.600.000 mennesker i hovedstadsområdet + købstæderne og ca. 1.500.000 i rene landdistrikter, var de tilsvarende tal i 1955 ca. 3.000.000 og ca. 1.400.000.

Den procentuelle fordeling af befolkningen på land og i by fremgår af nedenstående tabel, der skønsmæssigt er ført op til år 2.000.

Dette betyder, at et stadigt større antal børn vokser op i et bymiljø, der indskrænker deres muligheder for naturlig udfoldelse.

En overvældende del af børnene vokser op i 2-3 værelsers bylejligheder, der ikke er indrettet med børnenes tarv for øje. Hertil kommer, at de stigende grundpriser har bevirket, at der i moderne boligbyggeri ikke afsættes tilstrækkelig plads til hensigtsmæssige og sikrede legearealer. Trafikkens eksplosive stigning i de sidste år, gør dagen til et stadigt mindre egnet legested.

Det moderne bysamfund er fortrinsvis indrettet til voksne på en sådan måde, at børnenes og de voksnes behov ofte går på tværs af hinanden, og gnidningerne bliver særligt stærke i de små

lejligheder. Hertil kommer, at gennemsnitsfamilien er blevet mindre, hvilket bl.a. betyder, at barnets naturlige tilvænning til livet i en gruppe af jævnaldrende kun dårligt kan ske i familiegruppen.

Af den af Direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen foretagne undersøgelse, der omtales nedenfor, fremgår det, at af de halvdagsbørn, der i øjeblikket søger børnehaver, kommer ca. 72 % fra familier, hvori der kun er et eller to børn. Det opdragelsesmæssige problem, der kommer heraf, og som bevirker, at barnet af menneskelige og pædagogiske grunde har behov for også at opleve en opdragelsessituation uden for hjemmet, er til stede både i de trange lejligheder og blandt de boligmæssigt mere gunstigt stillede familier. Den store mangel på legearealer gør ikke disse problemer mindre for forældrene. Den voksende motorisering har i de seneste år yderligere indskrænket legemulighederne for børnene, bl.a. fordi fortovene gøres smallere, og ubebyggede områder inddrages til parkeringspladser.

Den omtalte stadige tilgang fra landområderne til byerne vil medvirke til at gøre disse problemer endnu større.

De nævnte forhold rejser spørgsmålet om en hjælp til familien i almindelighed og småbørnene i særdeleshed i form af oprettelse af halvdagsbørnehaver, legestuer og legepladser uden for hjemmet. Man vil herved både kunne tilgodese det rent fysiske pladsbehov, som den moderne bybolig ikke tilfredsstiller, og det pædagogisk-psykologiske behov for barnets opdragelse i nogle af dagens timer i en gruppe og i omgivelser, hvor det kan udfolde sig i leg, bevægelse o.s.v. i naturligt samvær med jævnaldrende.

Der er her tale om en rent pædagogisk begrundelse ud fra barnets tarv for oprettelse af halvdagsbørnehaver og legesteder, men samtidig betyder det, at den hjemmegående moder aflastes ved, at hun i nogle timer af dagen kan disponere over sin tid selv og få den tryghed, der ligger i, at hun ved, at barnet beskæftiges på hensigtsmæssig måde i sikre omgivelser.

Set ud fra dette synspunkt kan halvdagsbørnehaven blive et vigtigt moment i den fremtidige familiepolitik. Dette gælder ikke mindst familier i de tæt bebyggede kvarterer i de større byer, hvor halvdagsbørnehaven også i vidt omfang vil tjene sociale formål.

Landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem har beskæftiget sig med dette spørgsmål i 1960 og har rettet henvendelse til nævnet med forslag om, at der gennemføres udvidede tilskudsregler i storbyernes slumkvarterer.

Landsforeningen udtaler, at uanset boligstøttelovgivningen, der er gennemført siden sidste verdenskrig, hvorved man har søgt at give børnerige familier bedre boligforhold og støtte til afholdelse af udgifterne i forbindelse med flytning til nye moderne, men dyrere lejligheder, er der stadigt kvarterer, navnlig i København, hvor der bor mange børnerige familier, som enten ikke vil eller ikke evner at flytte fra saneringsmodne kvarterer, der ikke kan anses for velegnede til ophold for børnene, navnlig fordi legemulighederne er for ringe. Der bor således ca. 22.000 familier i overbefolkede lejligheder i København, hvorved forstås lejligheder med mere end 2 personer pr. beboelsesrum. I disse familier er der mindst 2 børn pr. familie.

Opførelse af halvdagsbørnehaver i sådanne kvarterer må anses for yderst påkrævet for at afhjælpe de ringe muligheder, der er for at beskæftige børnene og give dem bedre legemuligheder.

Spørgsmålet om børnenes beskæftigelse og legemuligheder er i et vist omfang løst for børn af udearbejdende mødre, der har haft mulighed for at anbringe børnene i eksisterende heldagsbørnehaver.

En meget væsentlig del af børnene i disse kvarterer er imidlertid børn af forældre, hvor moderen ikke har udearbejde, hvorfor familiens indtægtsforhold er forholdsvis beskedne, således at det vil blive vanskeligt for dem at betale til barnets anbringelse i en forebyggende institution. Dette forhold taler for, at man søger at finde frem til en ordning, hvorefter sådanne forældre får lejlighed til mod en ringe udgift at placere børnene i en halvdagsbørnehave, eller at der oprettes institutioner, hvortil det offentlige yder tilskud i så stort omfang, at forældrenes betaling bliver forholdsvis beskeden. Såfremt man skal skaffe børnene en mulighed for institutionsanbringelse og dermed øgede muligheder for leg og beskæftigelse, altså i virkeligheden en udvidelse af de som regel meget små og dårlige lejligheder, hvori disse mennesker bor, har *landsforeningen* den opfattelse, at der ikke må være forbundet for store udgifter med anbringelsen, idet man så må befrygte, at netop familier, hvis børn trænger allermest til et ophold i børnehave, afholder sig fra at sende børnene på institution.

Disse børn, som må blive i slumkvartererne, lades i stikken, hvis man ikke i tilstrækkeligt omfang gennem oprettelse af forebyggende institutioner, halvdagsbørnehaver m.v., skaffer dem nogenlunde forsvarlige legeplads- og beskæftigelsesmuligheder.

Det pædagogiske nævn kan ganske tiltræde de synspunkter, der ligger til grund for henvendelsen fra landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem, og man skal for så vidt angår spørgsmålet om særlig tilskudsordning for forebyggende institutioner for storbyernes slumkvarterer henvise til de forslag, der er fremsat herom i kapitel VII.

Nævnet har i øvrigt den opfattelse, at det er et spørgsmål, om de seneste års forøgede velstand ikke i for høj grad omsættes i umiddelbart forbrug på bekostning af investering i bolig og i fællesgoder, som f.eks. børnehaver. Såvel ud fra en mere »social« som fra en mere pædagogisk begrundelse, ville det efter nævnets opfattelse ikke være urimeligt, om man i princippet placerede heldags- og halvdagsbørnehaven på linie med den offentlige skole, som et tilbud til alle familier, der ønskede at betjene sig heraf.

Det kan i denne forbindelse nævnes, at Kungliga socialstyrelsen i Sverige i skriftet »Råd och Anvisningar i Socialvårdsfrågor« nr. 114, juni 1959, kommer til et lignende resultat, idet der udtales:

»I varje tätort torde det förr eller senare bli en ofrånkomlig uppgift för kommunen att komma hemmen till hjälp genom inrättande av institutioner för halvöppen barnavård i sådan utsträckning, att alla föräldrar som så önskar kan få begagna sig av dem.«

D. Statistisk belysning af børnehavernes, specielt halvdagsbørnehavernes forhold.

Foruden den i kapitel VII, afsnit B, nævnte undersøgelse vedrørende behovet for børnehaver, har direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen foretaget en undersøgelse, hvoraf fremgår, at der på ventelisterne i hovedstadsområdet i april 1963 var optaget ca. 11.300 heldagsbørn og 5.100 halvdagsbørn, medens der i provinsbyerne og bymæssige bebyggelser ialt er optaget ca. 7.900 heldagsbørn og ca. 4.000 halvdagsbørn.

Ventelisternes tal rummer en del usikkerhedsmomenter, idet på den ene side mange børn er skrevet op i flere forskellige børnehaver, og mange børn er opført på venteliste, før de når børnehavealderen. På den anden side er der et latent behov for børnehavepladser, der ikke kommer til udtryk i ventelisternes tal, idet mange forældre er klar over, at der ikke **vil** være mulighed for inden for en nærmere fremtid at få børnene anbragt i en børnehave og derfor på forhånd opgiver at få børnene opført på venteliste. Dernæst kan der i områder, hvor der ikke findes nogen børnehave, være et behov, som ifølge sagens natur ikke kommer til udtryk gennem ventelisterne. Tallene viser dog, at der i dag er et pladsbehov, der langt fra **er** dækket, og at der allerede nu er et stort behov for en forøgelse af antallet af børnehaver.

Udviklingen går i retning af en stærkere forøgelse af halvdagsbørnehavernes antal. Ventelisternes tal for halvdagspladser svarer således til ca. 116 % af antallet af indskrevne halvdagsbørn for hele landet (i Københavns kommune ca. 132 %), medens ventelisterne for helda gspladser svarer til ca. 71 % af antallet af antallet af indskrevne heldagsbørn for hele landet (i Københavns kommune ca. 65 %)•

I forbindelse med undersøgelserne er indhentet udtalelser fra forskellige børnehaveledere vedrørende behovet for halvdagspladser. Af disse udtalelser fremgår det bl. a. fra en børnehaveleder i den indre by i København, at der inden for de sidste 6 år har vist sig et stadigt stigende behov for halvdagsanbringelser, men at en forhøjelse af taksterne pr. 1. januar 1959 medførte en mærkbar nedgang i tilgangen. Fra en børnehaveleder i Gentofte oplyses det, at alle børnene er tilmeldt af pædagogiske grunde, at mødeprocenten ligger høj, og at børnehaven aldrig har kunnet tilfredsstille efterspørgslen efter halvdagspladser; fra en børnehaveleder i Trørød, at der er et øjeblikkeligt behov for en børnehave til 40 halvdagsbørn. Fra børnehaver, der i dag kun modtager heldagsbørn, oplyses bl. a. af en børnehaveleder i Valby, at mange forældre kunne tænke sig at få deres børn passet den halve dag af pædagogiske grunde, men da opholdet for den halve dag koster det samme som for hele dagen, har mange ikke råd til at tage de halve pladser; fra en børnehaveleder i Husum, at der ofte er forespørgsel om at få et barn anbragt den halve dag, men at man ikke har kunnet tage børn ind på halvdagspladser, da behovet for heldagsanbringelser er meget stort; fra en børnehaveleder i Charlottenlund, at man ikke kan tage de halvdagsbørn, der gerne vil ind i bør-

nehaven, da man har lang venteliste med heldagsbørn, og fra en børnehaveleder i Odense, at man ikke må have halvdagsbørn, men at man nemt kunne fylde en halvdagsbørnehave med 30–40 børn, hvis man talte alle henvendelser om halvdagspladser sammen.

Til belysning af, om behovet for halvdagspladser er størst for formiddags- eller eftermiddagstimernes vedkommende kan det anføres, at undersøgelsen viser, at af de børn, der i dag er indmeldt som halvdagsbørn, er ca. $^1/_6$ eftermiddagsbørn, og $^5/_e$ formiddagsbørn. De tilsvarende tal for ventelisternes vedkommende er ca. $^1/_9$ og ca. $^8/_9$ Af de på ventelisterne optagne 9.092 halvdagsbørn ønskes kun 1.008 anbragt om eftermiddagen og de øvrige 8.084 om formiddagen.

Til belysning af behovets art kan i øvrigt anføres forskellige tal vedrørende de i dag anbragte halvdagsbørn.

Det fremgår således, at halvdagsanbringelser ikke giver nogen løsning af enlige forsørgeres problem, idet kun ganske få procent af disse benytter halvdagsbørnehave. Man må gå ud fra. at udearbejdende enlige forsørgere i højere grad er nødt til at anbringe deres børn i heldagsbørnehave.

De anbragte halvdagsbørn kommer i lige stor udstrækning fra hjem, hvor moderen har udearbejde og fra hjem, hvor moderen intet udeerhverv har. Der er endda en lille overvægt for den sidste gruppe, hvilket bekræfter det ovenfor omtalte »pædagogiske behov«. Halvdagsbørn af mødre uden udearbejde, kommer ikke fortrinsvis fra bemidlede hjem. Af ialt 2695 halvdagsbørn af mødre uden udearbejde tilhører 1577 gruppen ubemidlede.

De udearbejdende mødre til halvdagsbørn udgør ialt 2514. Af disse er 1206 beskæftiget inden for kontor og handel, 541 ved rengøringsarbejde, 213 inden for industrien, hvilket antageligt hænger sammen med, at der i dag ikke er så stor mulighed for korttidsbeskæftigelse ved egentligt industriarbejde. 422 er beskæftiget inden for fag som sygepleje, undervisning, socialt arbejde og liberalt erhverv, og 132 inden for andre erhverv. Samtlige faggrupper er repræsenteret såvel i anerkendte børnehaver, der oppebærer tilskud, som i private børnehaver med tilladelse til drift.

Endelig kan oplyses følgende om beskæftigelsens varighed blandt de udearbejdende mødre til halvdagsbørn: Ca. 40 % er beskæftiget indtil 4 timer daglig, ca. 25 % 5-6 timer dagligt, ca. 20 % 7 timer dagligt og derover, og ca. 15 % er enten uoplyst eller har arbejde af mindre fast karakter. Dette må antageligt betyde, at en ikke uvæsentlig del af udearbejdende mødre må have passet deres børn på anden måde end gennem børnehave en vis del af dagen.

Til yderligere belysning af, hvor presserende det aktuelle behov for pladser i børnehaver er, kan man oplyse, at Århus magistrats 3. afdeling i en cirkulæreskrivelse af 20. november 1961 til samtlige heldagsbørnehaver i Århus har foreslået, at der sker en ændring af belægningsforholdene med henblik på en mere effektiv udnyttelse af børnehavernes kapacitet.

Ved en foretagen gennemgang af børnehavernes belægning og deres ventelister i Århus kommune er konstateret, *at* nogle børnehaver kun har indskrevet det antal børn, hvortil børnehaven er normeret, og *at* en del af børnene endda er halvdagsbørn, i et enkelt tilfælde over 18 % af belægningen. Århus kommune mener, at da der er et dagligt frafald i fremmøde, og flere af de fremmødte kun er halvdagsbørn, vil det sige, at børnehavernes kapacitet ikke udnyttes, hvilket man finder uheldigt, ikke mindst af hensyn til, at der af ventelisternes samlede antal børn, der i Århus udgør godt 1200, findes over 200 børn af enlige mødre. Århus kommune henviser til, at Direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen godkender en overbelægning på 10 % af normeringstallet, og under hensyn til, at det sociale behov først og fremmest må dækkes, foreslår kommunen, at hver enkelt børnehave fremover fuldt ud belægges med heldagsbørn, og at halvdagsbørn kun modtages som overtallige, hvilket alene vil give plads for 137 heldagsbørn, altså godt halvdelen af de børn af enlige mødre, som i Århus er på venteliste.

I en cirkulæreskrivelse af 21. februar 1962 til lederne af Københavns kommunes vuggestuer og børnehaver har borgmesteren for Københavns magistrats 3. afdeling under hensyn til de store ventelister og til de opgørelser, man i kommunen har gjort vedrørende den faktiske belægning på børnehaverne og vuggestuerne, anmodet lederne af disse institutioner om i overensstemmelse med det daværende børneinspektorats cirkulære af 8. december 1951 at lade indskrive 12 % flere børn, end institutionerne er normeret til.

Forholdene i Århus og Københavns kommuner synes yderligere at understrege det meget

alvorlige pladsbehov i vuggestuer og børnehaver for børn af enlige mødre.

Nævnet må anse sådanne ordninger, som man har gennemført i Århus og Københavns kommuner, for nødløsninger i en akut situation, men vil ikke kunne anbefale, at der søges gennemført en ordning, der går videre end den allerede godkendte overbelægning på højst 10 %. Det vil iøvrigt være vanskeligt at give et generelt pålæg, da mulighederne for at modtage flere børn end normeringstallet i meget høj grad må være afhængig af institutionernes indretning, hvorfor en generel regel meget let vil kunne virke forringende på det pædagogiske arbejde i mange ældre institutioner, hvor det gældende normeringstal allerede er rigeligt stort under hensyn til lokalernes kapacitet.

Specielt vedrørende spørgsmålet om at udelukke halvdagsbørn fra heldagsbørnehaverne mener nævnet, at det netop er af pædagogisk værdi, at der i heldagsbørnehaverne også kommer enkelte halvdagsbørn. Endvidere kan man oplyse, at *Sundhedsstyrelsen* og *Forbund for den forebyggende børneforsorgs personaleorganisationer* under de med direktoratet førte forhandlinger vedrørende vejledende regler om indretning af forebyggende institutioner har fremsat ønske om, at den for tiden tilladte overbelægning (højst 10 % af normeringstallet) helt blev afskaffet. Baggrunden herfor er hensynet til de pædagogiske muligheder, idet det ikke alene drejer sig om udnyttelsen af pladserne, men også om, at det er en større belastning at arbejde med 22 familier end med 20, selv om ikke alle børnene møder hver dag. Sundhedsstyrelsen har ligeledes anført, at 10 % overbelægningen i sin tid var tænkt som en spareforanstaltning, der nødigt skulle gøres permanent.

Nævnet er principielt enig i disse betragtninger, men mener dog ikke under den nuværende pladssituation at kunne anbefale en ændring.

Sammenfattende kan det siges, at disse tal viser, at der er en udpræget trang til flere børnehavepladser.

De absolutte tal viser, at der i dag er brug for flest heldagspladser, men at tendensen går i retning af at give halvdagsbørnehaven en større plads i helheden, idet ventelisterne viser et ønske om fremskaffelse af forholdsvis flere nye halvdagspladser end heldagspladser.

Der er tilsyneladende et langt større behov for halvdagspladserne i formiddags- end i eftermiddagstimerne.

Hjemmeværende mødres ønske om at kunne anbringe børn i halvdagsbørnehaver er til stede, uanset hjemmets økonomiske standard.

Blandt de udearbejdende mødre tit halvdagsbørn synes der at være lidt flere, der arbejder i mere end 4 timer, end der er mødre, der arbejder i indtil 4 timer.

Blandt de selverhvervende kvinder synes adgangen til halvdagsanbringelse af børnene i dag at have størst betydning for kvinder, der er beskæftiget inden for handels- og kontorfaget, ved rengøring samt ved skolevæsen, sygepleje og andre sociale og liberale erhverv.

E. **Om udvidelse af uddannelsen til børnehavelærerinde.**

Når der i dette afsnit såvel som i betænkningen i øvrigt kun tales om *børnehavelærerinder,* er det fordi dette udtryk er knæsat, selv om også unge mænd i dag uddanner sig i arbejdet i børnehaverne.

Hvad uddannelsens varighed og indhold angår, er nævnet bekendt med, at man i et af undervisningsministeriet nedsat arbejdsudvalg vedrørende børnehaveseminarierne på grundlag af en henvendelse fra børnehave- og fritidshjemsseminariernes fællesråd gennem nogen tid har forhandlet om en udvidelse af uddannelsen fra 2 til 3 år.

Fællesrådet har begrundet sit forslag med en påvisning af de meget stærkt øgede krav, der nu om stunder må stilles til en uddannet børnehavelærerinde sammenlignet med tiden omkring 1918, på hvilket tidspunkt den nuværende 2-årige uddannelse blev etableret. Børnehavelærerindernes viden må såvel på det pædagogisk-psykologiske område som inden for den sociale lovgivning og med hensyn til familiekundskab være langt mere omfattende end hidtil. Det samme gælder alle forhold, der vedrører børnenes velfærd, institutionernes hygiejne, og kendskab til børnehavernes indretning og administration.

Disse mangesidede krav til børnehavelærerindeuddannelsen har bevirket, at seminarierne ikke har været i stand til at begrænse omfanget af deres teoretiske undervisning, til det timetal, som undervisningsministeriets bekendtgørelse af 12. juni 1961 fastsætter som normalt, højst 1224 timer i de 2 uddannelsesår.

Flertallet af seminarierne meddeler et betydeligt større antal timer. Uanset dette føles det utilfredsstillende både for seminariernes ledelse og deres elever, at man ikke har den fornødne tid til en grundig fordybelse i og bearbejdelse af stoffet.

Seminarierne har endvidere peget på den yderligere stærke udbygning af børnehaverne, der må påregnes: oprettelse af specielle børnehaver for de forskellige former af handicappede børn, udflytterbørnehaver, legestuer og børnehaveklasser, som alle vil stille deres særlige krav og ofte vil nødvendiggøre anbringelse af unge nyuddannede børnehavelærerinder i meget selvstændige og krævende stillinger, der stiller krav om en omfattende grunduddannelse.

Fællesrådet har endelig anført, at andre lignende uddannelser er mindst 3-årige. Således er uddannelsen for husholdningslærerinder, fysioterapeuter og beskæftigelsesterapeuter, der væsentligst er beregnet for kvinder, i de senere år forlænget fra 2 til 3 års varighed.

Undervisningsministeriets arbejdsudvalg har i en skrivelse af 8. marts 1963 til undervisningsministeriet fremhævet, at den ret store afgang fra børnehavearbejdet, som er konstateret, netop blandt de unge årgange, som kunne begrunde en vis tilbageholdenhed med hensyn til at udvide grunduddannelsen, antagelig hænger sammen med, at mange unge piger, som ønsker en uddannelse, inden de gifter sig, tiltrækkes af korte uddannelser som f.eks. børnehavelærerindeuddannelsen.

Erfaringen har vist, at en længere og derfor mere dybtgående og grundig uddannelse fører til et fastere greb om og en større bundethed til erhvervet - de gifte kvinder prøver at bevare forbindelsen, eventuelt gennem halvdagsstillinger, og søger jævnligt tilbage til arbejdet efter en mellemliggende periodes afbrydelse.

Arbejdsudvalget peger endvidere på nogle rent uddannelsesmæssige hensyn. Skønsmæssigt arbejder ca. 300 børnehaver ud over landet som praktiksteder eller øvelsesbørnehaver i forbindelse med børnehaveseminarierne, hvorfra de modtager elever til praktikuddannelse. En øvelsesbørnehave forudsætter dygtige, veluddannede assistenter, men med unge skiftende uerfarne medarbejdere må en børnehaveleder reducere sit arbejde med eleverne så stærkt, at det virker svækkende på praktikstedernes kapacitet til at modtage elever.

Arbejdsudvalget udtaler, at det ikke vil være tilstrækkelig at imødekomme seminariernes ønske om en udvidelse af uddannelsen ved blot at bygge et 3. år på den eksisterende 2-årige uddannelse. En forlænget uddannelse vil kræve en grundig gennemprøvning af børnehaveseminarieuddannelsens formål, indhold og arbejdsform i dag, herunder også en nærmere undersøgelse af optagelsesbetingelserne og andre krav til forududdannelsen, samt i det hele taget af seminariernes arbejdsvilkår, lærerkræfter og praktikuddannelse m.v. Det bør således overvejes, om optagelsesalderen samtidig med udvidelse af uddannelsens omfang kan nedsættes, således at optagelse kan ske på det tidspunkt, hvor unge sædvanligvis vælger erhverv.

En udvidelse af grunduddannelsen som foreslået overflødiggør efter udvalgets opfattelse ikke på nogen måde det i 1959 oprettede videreuddannelseskursus på Danmarks lærerhøjskole, som fortrinsvis henvender sig til børnehavelærerinder, der allerede i nogle år har været ude i praktisk arbejde.

Arbejdsudvalget finder, at en forlængelse af børnehavelærerindeuddannelsen således er påkrævet, men at det vil være hensigtsmæssigt, at spørgsmålet overvejes nærmere, og foreslår nedsat et alsidigt sammensat ministerielt udvalg.

Det pædagogiske nævn er enig i, at en udvidelse af børnehavelærerindernes uddannelse er påkrævet, men skal dog fremhæve, at en sådan udvidelse ikke bør ske på bekostning af børnehaveseminariernes uddannelseskapacitet, der tværtimod bør udvides stærkt, jfr. kap. VII E.

KAPITEL III

ERFARINGER FRA UDLANDET.

A. Besøg på svenske institutioner, og svensk rapport om barnstugor.

Nævnet har på en studierejse til institutioner i Sverige besøgt 3 lekskolor (halvdagsbørnehaver) og 2 daghem (heldagsbørnehaver) i *Sundbyberg* samt 3 lekskolor og 1 kombineret daghem og lekskola i *Göteborg*.

Ved besøget i *Sundbyberg* gav konsulent *Gertrud Schyl-Sekund*, Sundbybergs Stads sociala byrå, en orientering om børnehaverne i denne kommune, som er en forstad til Stockholm, og som har ca. 26 000 indbyggere.

Konsulenten oplyste, at der ialt er 406 pladser på lekskolor, 80 pladser på daghem, fordelt på 2 institutioner, og 50 pladser i såkaldte familiedaghem (private hjem, der modtager et eller to børn). Hertil kommer 45 pladser på eftermiddagshem svarende nogenlunde til vore fritidshjem.

I Sundbyberg ligger en række fabrikker, hvor der beskæftiges et stort antal kvinder. Der er bl. a. derfor et stort behov for pladser i børnehaver, og dette behov er endnu slet ikke tilfredsstillet; der er lange ventelister på alle institutionerne.

Med hensyn til oprettelse af nye institutioner oplyste hun, at offentlig støtte kun gives til kommuner og til foreninger, men ikke til privatpersoner. Der gives 1400 kr. pr. plads i tilskud til etablering. Statstilskud gives til driften i forhold til antallet af fuldt kvalificerede medarbejdere med 3900 kr. i daghem pr. lærerinde, der er beskæftiget i institutionen, kommunen betaler iøvrigt fornødne driftstilskud.

Daghem modtager børn i alderen fra 1/2 til 7 år, de opdeles sædvanligvis i grupper på 10—12 i småbørnsstuerne, og 15 når det drejer sig om børn fra 2 til 7 år. I lekskolorna arbejder man med grupper på ca. 20. Familiedaghemspladserne er beregnet for børn, som ikke egner sig til anbringelse i de almindelige daghem, fordi de ikke trives i gruppen. Placering af børn i familiedaghem foretages af den kommunale småbørnskonsulent. Af sådanne konsulenter er der i øjeblikket i Sverige ca. 20.

I lekskolorna modtager man i øjeblikket kun børn i alderen fra 5 til 7 år. Der er også stort behov for at kunne placere de 4-årige børn, men i øjeblikket er der ikke mulighed herfor på grund af pladsmangel. Børnene beskæftiges med henblik på deres overgang til skole. Der er ikke tale om nogen egentlig skoleundervisning, men spørgsmålet om, hvorvidt der bør være skoleundervisning eller ej i lekskolorna diskuteres for tiden meget ivrigt. Med henblik på udtalelse til skolemyndighederne om elevernes modenhed til skolegang har man særlige skemaer, der udfyldes af medarbejderne.

Det blev oplyst, at det kun i ret beskedent omfang drejer sig om børn af udearbejdende mødre, der kommer på lekskolorna, og at man betragter disse institutioner udelukkende som *pædagogiske* institutioner.

Der betales gennemsnitligt ca. 20 kr. pr. måned for børnenes ophold i lekskolor. Betalingen i daghem iøvrigt og i familiedaghjemmene er meget varierende, idet man tager hensyn til forældrenes indkomstforhold. Man har satser fra 0,50 kr. og op til 12 kr. om dagen for pladser i daghem.

Nævnet havde ved sit besøg i *Sverige* lejlighed til at besigtige nedennævnte institutioner:

Hagaberggården ligger i et nyt beboelseshus og fungerer som daghem og lekskola. Lekskolan ligger adskilt fra den øvrige del af daghemmet og modtager 20 børn. Der er 2 værelser på henholdsvis 7,20X7,20 m og 3,60X7,20 m, der er beregnet til elevernes ophold og leg. Stuerne er lyse og venlige og særdeles hyggeligt møbleret.

Lekskolan er åben for et formiddagshold fra kl. 9 til kl. 12 og for et eftermiddagshold fra kl. 13

til kl. 16. Det er de samme medarbejdere, som tager sig af både formiddagshold og eftermiddagshold. Personalet har 45 timers arbejdsuge.

I daghemmet er børnene opdelt i grupper. Gruppen for børn fra 4 til 7 år havde en sovestue på 4X6 m, en legestue på 4X6 m og en entré på 2,50×3 50 m, der også var beregnet til børnenes leg. Man bemærkede, at sengestederne kun er i én etage. Børnene sover ikke ovenover hinanden.

I tiisknytning til institutionen er der en stor have med gode legemuligheder.

Dahlgården anvendes dels som lekskola for 15 børn om formiddagen dels som fritidshjem for 23 børn om eftermiddagen. Institutionen ligger i selvstændig bygning, hvortil der er en meget stor have med rige legemuligheder for børnene, gynger, vipper m. v.

Storskogens barnträdgård, der ligger i stueetagen i et moderne beboelseskvarter, anvendes udelukkende som lekskola. I forbindelse med institutionen er en stor legeplads, som dog ikke udelukkende anvendes af børnene fra lekskolan.

Huset, hvori institutionen er beliggende, er ganske nyt, og de lejligheder, der anvendes, er specielt indrettet til formålet, og i placeringen af rummene er der taget hensyn til de forskellige former for beskæftigelse.

Der er ialt 4 rum:

1. Et hobbyrum på 4,10X4,50 m, beregnet til maling, sløjd og redskabsrum.
2. Køkken og spisestue på 6,50X4,50 m, hvor der endvidere foregår klipning og klistring. Mellem rum 2 og rum 3, der er lige store, er der en foldedør.
3. Anvendes til læsning, syning og musik.
4. Er på 6,50X6.50 m. hvorfra dog går et kontor. I dette værelse arbejdes med ler. Endvidere er der en garderobe.

Ved denne indretning af rummene kan man gennemføre en opdeling i meget små grupper, hvorved man opnår, at børnene får lettere ved at beskæftige sig selv, ligesom man får bedre overblik over og mere orden på legematerialerne, hvorved der spares megen tid for lærerinden.

Institutionen virker særdeles rummelig, og der er ca. 5 m² pr. barn. Der er lyst og venligt, nydeligt møbleret og rigeligt beskæftigelsesmateriale.

Der er åbent 2X3 timer, om formiddagen fra kl. 8,30 til kl. 11,30 og om eftermiddagen fra kl. 12,30 til kl. 15,30. Der er ikke åbent om lørdagen, ligesom der er lukket i de normale skoleferier.

Der er kun 1 lærerinde, som tager sig af både formiddagsholdet og eftermiddagsholdet (begge på 20 børn i alderen fra 5-7 år), og som endvidere har forældrearbejde. Een gang om ugen er institutionen åben om aftenen og driver klubvirksomhed for 10 børn. Lærerindens arbejdstid er 45 timer ugentlig.

Set. Görans daghem i Stockholm modtager 75 børn i alderen ½–7 år, der er opdelt i 5 grupper: ½–1½ år, 1½–2 år, 2-3½ år, 3½-5 år og 5-7 år. Der er flest børn i de ældste grupper.

Institutionen, der ligger i en villalignende bygning, har en meget stor legeplads og græsplæne. Værelserne er meget rummelige og hyggeligt udstyret med møbler og billeder på væggene. Børnene må have deres eget legetøj med og går i deres eget tøj.

Personalet består foruden lederen af 3 barneplejersker i afdeling 1, en barneplejerske i afdeling 2, en børnehavelærerinde og en barneplejerske i afdeling 3, en børnehavelærerinde i afdeling 4 og 1 afdeling 5. Hertil kommer en børnehavelærerinde som afløser og 6 elever fordelt på de forskellige afdelinger.

I et kollektivhus i *Hässelby* så nævnet et daghem for 60 børn, fordelt i 4 grupper med 12 i alderen 1/2-2 år, 12 i alderen 2-3 år, 18 i alderen 3-5 år og 18 i alderen 5-7 år. Institutionen ligger i egne bygninger i forbindelse med kollektivhuset, der leverer maden til børnene. Grupperummene er 4X6,50 m Personalet består foruden af lederen af 2 børnehavelærerinder, 5 barneplejersker og 2 praktikanter.

Ved besøget i *Göteborg* gav barnavårdsdirektör *Algot Wickberg* og konsulent *Harriet Lindahl* en redegørelse for organisationen af halvdagsbørnehaverne i denne by.

Der er 57 lekskolor (halvdagsbørnehaver) og 15 kombinerede daghem (heldagsbørnehaver) og lekskolor i byen, som har ca. 400.000 indbyggere. Ialt er der 4935 pladser (pr. 31. dec 1961), som efter det oplyste slet ikke dækker behovet. Der er således lange ventelister på hver eneste institution.

Om tilskudsforholdene blev det oplyst, at der ydes et fast tilskud af staten, beregnet i forhold til det pædagogiske personale. Tilskuddet andrager ca. 8 %, medens kommunens tilskud ligger omkring 65 %. Forældrenes betaling for børnene i lekskolor varierer fra 12 kr. til 30 kr. efter indkomst pr. måned (fra 1. jan. 1962: 13 til 40 pr. måned). Der gives ikke fripladser i noget større omfang. Man er i Göteborg meget interesseret i yderligere oprettelse af halvdagsbørnehaver, men kan vanskeligt gå ud i en agitation herfor, fordi man slet ikke har muligheder for at oprette så mange børnehaver som påkrævet.

Med hensyn til omkostningerne i forbindelse med opførelse af halvdagsbørnehaver blev det oplyst, at den nedenfor omtalte Långengens barnträdgård, som er bygget til formålet og beregnet til 70 børn, hvoraf halvdelen møder om formiddagen og halvdelen om ef-

termiddagen, har kostet 200.000 sv. kr. Til løst inventar gives sædvanligvis tilskud fra det offentlige på 11.000 sv. kr. pr. 40 børn (2 grupper å 20).

Lekskolorna modtager sædvanligvis 2 hold børn, et om formiddagen kl. 9-12 og et om eftermiddagen kl. 13-16. Man har overvejet, om det var bedre at have børnene i 4 timer, da det kan være lidt forceret, når de kun er der i 3 timer. Det er den samme lærerinde, der tager sig af begge hold. Denne praksis er man lidt betænkelig ved, fordi det let kommer til at betyde, at lærerinden bliver træt om formiddagen, hvortil kommer, at det kan være vanskeligt for et enkelt menneske at beskæftige ialt 40 børn, når institutionen samtidig skal opfylde sit pædagogisek formål. På den anden side har medarbejderne i halvdagsbørnehaverne kun et arbejdsår på 43 uger. Institutionen er lukket i 14 uger under sommer- og juleferie, men i de 4 af ferieugerne (3 i juni måned og 1 i august) har lærerinderne forberedende arbejde.

Som nævnt ovenfor er man af pladsmæssige hensyn nødt til at begrænse tilgangen til lekskolorna. Alle 4-årige må således vente et år, hvis der ikke foreligger ganske særlige omstændigheder. Dette anses for mindre heldigt, da man gerne ville begynde at modtage børnene allerede i denne alder. Det er ikke blot tanken, at børnene skal beskæftiges nogle timer om dagen, men man vil søge at skabe et miniaturesamfund, hvor børnene får sociale vaner, og derfor bør der både være ældre og yngre børn. Dette forhold understreges også af, at alt beskæftigelsesmateriale og legemateriale er kollektivt.

Det blev oplyst, at man i vidt omfang holder forældremøder, hvilket har vist sig at interessere børnenes forældre i høj grad.

Nævnet havde ved besøget i *Göteborg* lejlighed til at besigtige nedennævnte institutioner:

Långengens barnträdgård består af 4 afdelinger, 2 på 15 børn 3-5 år og 2 på 20 børn 5-7 år(ialt 70 børn. Endvidere har man klubvirksomhed for skolebørn 4 gange om ugen. Institutionen ligger i et par træhuse midt i et beboelseskvarter, og der er en ret stor legeplads.

Afdelingen for de mindste består af 2 rum på henholdsvis 4,60X7,60 m og 5,40X7,60 m. I det ene rum er der indbygget et vaskerum på ca 9 m². Der er trugvask med 3 haner og fælles håndklæder. Varmeelementerne ligger i gulvet. Halvdelen af loftet er lydisoleret, og vinduerne har ventilationsrammer foroven. Der er et stort garderoberum, 2 toiletter, 2 store klædeskabe, et kontor, et tørrerum og et depot.

Den anden afdeling er nogenlunde tilsvarende. Begge afdelinger er velforsynet med rigt varieret legetøj. I afdelingen for de mindre er således en stor dukkekrog, lavet i blokhusstil, og et legekøkken. I begge afdelinger er der en høvlebænk.

På denne institution er der en uddannet lærerinde i hver afdeling.

Snödrivan barnträdgård ligger i stueetagen i et nybygget boligkvarter lige op ad en skov, hvor der er rige legemuligheder for børnene. Institutionen modtager 2 hold på 20 børn.

Der er en stor legestue, opdelt af et skab i 2 afdelinger på ca. 36 m^2 og ca. 24 m². Der er en entré med garderoberum og god skabsplads, et lille kontor, 2 toiletter med 2 håndvaske samt en trugvask i entreen. Et lille køkkenarrangement med elektriske kogeplader, køkkenvaske m. v. er anbragt i det ene af legerummene. Lofterne er lydisoleret, og væggene beklædt med tapet foroven, medens der forneden er træ i 1 meters højde fra gulvet.

Andendagsgatans barnträdgård er for 20 børn og ligeledes beliggende i et beboelseskvarter. Der er *2* legestuer, der ligger i vinkelform på 21 m2 og 40 m². Endvidere er der et kontor og et depotrum samt garderobe med 3 håndvaske. Der er kun en lille legeplads i forbindelse med institutionen, men til gengæld er der muligheder for veltilrettelagt indendørs beskæftigelse.

Store Katrinelunds daghem består af 5 afdelinger og desuden en lekskola for 2X20 børn. Den ligger i et stort træhus og kan modtage ialt 100 børn. I de 5 daghemsafdelinger er der 6 børn 1/2-1 år, 10 børn l-2i/$_2$ år, 12 børn 2i/$_2$-3i/$_2$ år og 15 børn 3½–5 år samt 17 børn 5-7 år.

Afdelingen for de spæde består af et rum og et isolerings- og sygeværelse. På denne afdeling hæftede man sig navnlig ved, at børnene beholder deres eget tøj på, at de ikke bliver badet om morgenen, og at de ikke får flasker med hjem. De øvrige afdelinger ligner almindelige danske børnehaver.

Lekskolan har 2 legestuer på 3,90X4,40 m og 3,70X4 m, en garderobe og et depotrum. I tilslutning til garderoben ligger et legekøkken, som er fælles for halvdagsbørnene og for de største børn i daghemmet. Der er kun ét w.c. og 2 håndvaske med fælles håndklæder. Der er gode beskæftigelsesmuligheder for børnene, i det ene værelse er der en høvlebænk, et lille bord og forskelligt legetøj.

Den 30. januar 1963 har socialdepartementet i Stockholm afgivet en rapport om »barnstugar«, hvoraf fremgår, at barnstugarne omfatter 4 forskellige typer:

1) *Daghem,* som er beregnet til børn i før-

skolealderen, hvis forældre har udearbejde. Opholdet er på mindst 5 timer daglig.

2) *Lekskolarna,* modtager børn i førskolealderen i 3–3½ time daglig og omfatter som regel en gruppe om formiddagen og en gruppe om eftermiddagen.

3) *Familiedaghem* omfatter private familier, som mod betaling modtager børn om dagen. Disse anvendes navnlig til spæde børn og sygdomsdisponerede børn, men også til sådanne børn, som har svært ved at tilpasse sig en større gruppe af jævnaldrende. Denne virksomhed tilrettelægges i ret vidt omfang af de stedlige børneværnsmyndigheder.

4) *Fritidshem,* der er beregnet for de mindste af de skolesøgende børn og modtager disse i den tid på dagen, hvor de ikke går i skole.

Om *antallet af institutioner* er det oplyst, at der pr. 1. januar 1962 fandtes 289 daghem med 9.900 pladser, hvoraf 42 % i Stockholm, 13 % i Göteborg og 7 % i Malmø.

Antallet af familiedaghem er ca. 5.000, og antallet af pladser i lekskolarna er ca. 20.000 (d.v.s. 40.000 børn), hvoraf ⅓ i Stockholm, Göteborg og Malmø.

Udbygningen af pladser i daghem har i de senere år været ubetydelig, hvorimod antallet af pladser i familiedaghem er steget til det tredobbelte siden 1954.

Det er oplyst, at det stadigt stigende antal udearbejdende kvinder har forøget vanskelighederne med hensyn til at få placeret børnene i børnehaver.

I august måned 1962 var der ca. 200.000 udearbejdende kvinder mellem 18 og 54 år med hjemmeværende børn under 7 år. Af disse var ca. 180.000 gift og ca. 20.000 ugift eller fraskilt. Antallet af kvinder på arbejdsmarkedet er øget meget kraftigt fra august måned 1961 til august 1962, medens antallet af mænd stort set har været uændret. Andelen af *selverhvervende* kvinder i alderen over 14 år er i denne periode forøget fra 43,3 % til 45,3 % af den samlede kvindelige befolkning, hovedsagelig ved stigning blandt de gifte kvinder. Den største relative stigning er konstateret i gruppen gifte kvinder med hjemmeværende børn under 7 år.

Man må regne med, at denne tendens vil fortsætte og blive endnu mere fremtrædende i de kommende år som et resultat af forskellige samvirkende faktorer, såsom øget uddannelse, øget arbejdskraftsbehov, rationaliseret husholdningsarbejde og et alment ændret syn på kvinden i samfundet.

Der er foretaget en undersøgelse af ventelisterne, hvoraf fremgår, at der er 7.000 registrerede ansøgninger på ventelisterne til landets ca. 10.000 daghemspladser. Heraf er 3.000 i Stockholm, 1.400 i Göteborg og 850 i Malmø. Man regner med, at 100 ansøgninger svarer til 116 børn, d.v.s. at ventelisten i virkeligheden omfatter ca. 8.000 børn. På den anden side er det sandsynligt, at en del børn er opført på venteliste til flere institutioner, således at man ved en vurdering af behovet stort set kan gå ud fra antallet af ansøgninger.

Man har gennemført en række interviews af de mødre, hvis børn er opført på ventelisterne, og det har herved vist sig, at 5.200 har et aktuelt behov, medens 1.800 har oplyst, at behovet ikke længere er aktuelt, navnlig fordi det er lykkedes dem at få barnet placeret på anden måde.

Man har foretaget en undersøgelse af, hvorledes de enkelte kommuner vurderer situationen i daghjemmene, og langt den overvejende del af kommunerne, herunder Stockholm, Göteborg og Malmø har udtalt, at den nuværende plads tilgang ved daghjemmene og familiedaghjemmene er utilstrækkelig. Det angives, at kommunernes indsats på dette område ikke har kunnet holde takt med behovsudviklingen, hvilket hovedsagelig skyldes økonomiske spørgsmål. De større kommuner har givet oplysning om planerne for udbygning af daghjemmene. Det er således oplyst, at man i 1963 regner med en udbygning på 739 nye pladser, hvoraf 534 falder på Stockholm, Göteborg og Malmø.

Det er oplyst, at det også kan være en medvirkende årsag til den svigtende udvikling af daghjemmene, at man tidligere ikke har haft fuld belægning på disse institutioner, men at denne situation er totalt ændret i de sidste år, hvor man nu har 20-30 på venteliste til hvert daghjem. I øvrigt er det oplyst, at økonomiske grunde og manglende planlægning er blandt de faktorer, der har medvirket til, at daghjemmene ikke er blevet udbygget tilstrækkeligt. Endelig er mangelen på børnehavelærerinder anført som en faktor, der virker hæmmende på udbygningen af disse institutioner.

Der er meddelt en række oplysninger om tilgangen af børnehavelærerinder, hvor det blandt andet fremhæves, at den nuværende mangel på børnehavelærerinder for en stor del beror på den store afgang blandt det uddannede perso-

nlae. Afgangen har i de seneste år været ca. 12 % årlig *), hvilket betyder, at omkring 215 børnehavelærerinder forlader erhvervet samtidig med, at der kommer 230 nye til. Man finder derfor, at det er nødvendigt både at øge antallet af uddannede og mindske afgangen. Årsagen til den store afgang angives at være de ubekvemme arbejdstider og lønsituationen.

I 1962 blev børnehaveseminarierne gjort statslige, og man besluttede at forøge kapaciteten fra 230 til 300 elever pr. år. Kapaciteten bliver yderligere forøget til 480 elever i 1963/64 og 540 i 1964/65, hvilket skønnes at være det maximale under hensyn til antallet af lokaler, praktikforstander og praktikinstitutioner. Man regner med i 1963 at kunne uddanne 224 og i 1964 289 børnehavelærerinder, men samtidig må man regne med 10 % afgang eller 215 om året. For at afhjælpe vanskelighederne agter man at gennemføre mindre kurser - opfriskningskurser - for sådanne børnehavelærerinder, som er uddannet for år tilbage og ikke har udnyttet deres uddannelse. Det er oplyst, at der siden 1933 er uddannet ca. 5.400 børnehavelærerinder, hvoraf 2.100 er i arbejde og ca. 3.000 uden arbejde.

Med hensyn til udbygningen af daghjemmene er det for at ophæve ventelisterne nødvendigt at forøge antallet af padserne med 50 % fra 10.000 til 15.000 pladser i 1970. Hertil kommer en yderligere forøgelse under hensyn til det stigende antal udearbejdende kvinder med 5.000 pladser, således at man sigter imod 20.000 pladser i daghjem i 1970 eller en fordobling i forhold til det nuværende antal.

Vedrørende familiedaghjemmene har man forespurgt de forældre, hvis børn var opført på ventelister til daghjem, om de måtte være interesseret i en placering i familiedaghjem i stedet for. Af undersøgelsen fremgår det, at $^1/_4$ af de på ventelisten opførte totalt afviser tanken om barnets placering i familiedaghjem, en anden fjerdedel betragter familiedaghjemmene som et dårligt alternativ. Forældrene foretrækker at have børnene hos uddannede børnehavelærerinder. Man overvejer derfor at indbyde mødrene i familiedaghjemmene til kortere kurser, men er dog klar over, at en yderligere intensivering af familiedaghjemsvirksomhed vil have sine vanskeligheder, idet arbejdsmarkedet navnlig i større byer giver arbejdsmuligheder, som mange hjemmegående mødere vil foretrække i stedet for børnepasningen.

I fritidshjemmene sigter man på at fordoble antallet af pladser fra 2.500 til 5.000 i 1970.

Med hensyn til lekskolarne er antallet af pladser forøget med ca. 800 pr. år i de seneste år.

Man er nu blevet klar over, at udbygningen af børnehaverne som helhed har haft slagside, idet der har været stagnation inden for daghjemmene og fritidshjemmene, medens antallet af lekskolarne er blevet forøget væsentligt. I 1963 regner man således med 1.850 nye pladser i lekskoler og 2.500 i 1964.

Man agter derfor i Sverige navnlig at sigte imod en udbygning af daghjemmene og fritidshjemmene.

I rapporten foreslås tilrettelagt en bedre planlægning inden for området, således at der samarbejdes mellem socialstyrelsen, arbejdsmarkedsstyrelsen, som registrerer kvindernes og mødrenes udearbejde, og med Bostadstyrelsen, som følger planlægningen af nye beboelsesområder, hvor der er behov for daginstitutioner. Fra 1. februar 1963 er etableret en central samarbejdsgruppe omfattende de tre institutioner.

*) Den tilsvarende % i Danmark er skønsmæssigt anslået til 7,5.

B. Besøg på norske institutioner.

På en studierejse i *Norge* har nævnet aflagt besøg på 6 halvdagsbørnehaver i *Oslo.*

Under besøget i Oslo gav barneværnschef *Kåre Gilhus* og konsulent *Inger Idsøe* en redegørelse for organisationen af halvdagsbørnehaverne i denne by.

Der er ialt 3969 pladser i hel- og halvdagsbørnehaverne. Heraf er 398 i småbørnstuer, 1631 i kombinerede hel- og halvdagsbørnehaver og 1940 i rene halvdagsbørnehaver. Halvdagsbørnehaver tager imod børn 4-7 år i 4 timer om dagen. De fleste halvdagsbørnehaver er startet på initiativ af husmoderforeninger i Oslo. Kommunen yder et tilskud på indtil 65 % af driftsudgifterne, medens resten skal dækkes af forældrenes bidrag, der normalt er 40 kr. pr. måned for det første barn, 30 kr. for det andet barn og 25 kr. for de følgende børn af en søskendeflok. Oslo kommune bevilger hvert år et antal fripladser. I 1959/60 betalte kommunen således 100.000 kr. til dette formål.

Der må maksimalt være 20 børn i hver af-

deling; i selvstændige afdelinger for børn mellem 3 og 5 år dog kun 17 børn. Ved indretningen af disse institutioner regner man normalt med, at der skal være 3 m^2 gulvflade pr. barn, 1 garderobe på ca. 12 m^2, et kombineret kontor og isolationsrum på ca. 8 m^2, et vaskerum med 2 håndvaske samt 2 w.c.er til børnene.

Der er normalt en medarbejder til en afdeling på 20 børn, suppleret med en praktikant fra et seminarium. Arbejdstiden er 6 timer om dagen. Børnene er der kun 4 timer, normalt kl. 10-14. De to øvrige timer anvendes til forældrearbejde samt vedligeholdelse og rengøring af materialer, forberedelse til beskæftigelser o. lign. Institutionen modtager kun eet hold børn om dagen. Der gives børnene et måltid mad. som består af Oslofrokost, der betales med 5 n. kr. pr. måned.

I instruktionen vedrørende disse institutioner, som er udarbejdet af sosjaldepartementet i 1954, er det udtalt, at der skal være tilsyn med og omsorg for børnene i den tid, de er i institutionen, og at børnene skal beskæftiges med leg og anden beskæftigelse under kyndig pædagogisk ledelse. I samarbejde med børnenes forældre skal man søge at fremme barnets udvikling og sociale tilpasning, idet der i videst muligt omfang må tages hensyn til barnets fysiske og psykiske forudsætninger. Særlig vægt skal lægges på, at børnene trives og føler sig trygge.

Det er nu oplyst, at der pr. 1. jan. 1963 er 4.082 i børnehaverne i Oslo. Antal børn i børnehavealderen 3 til 7 år var på samme tidspunkt 26.500.

Nævnet havde lejlighed til at besigtige nedennævnte institutioner:

Frogner barnehage modtager 40 børn fordelt i 2 grupper. Institutionen ligger i en privat villa, hvor ejeren bor ovenpå. De 20 yngste børn har en legestue på 6,10X5,80 m og et forrum. For de ældste børn er der en legestue på 3,40X8,60 m. Der er 3 toiletter og små skabe ved indgangen samt 5 håndvaske til børnene fordelt rundt om i huset. Der er rigeligt og varieret legetøj.

Skøyen daghjem og barnehage er bygget i sæterstil og består af små bjælkehuse med græstørv på taget. Husene ligger i krans omkring en stor legeplads. Den fungerer både som daghjem og barnehage (halvdagsbørnehave) med 20 børn hvert sted.

Barnehagen består af 2 rum på henholdsvis 4,40X4,40 m og på 40 m2, en lille forhal, 2 toiletter og 2 vaskerum, et kontor og et køkken på 2,20X2,20 m. Foruden børnehavelærerinden er der en praktikant.

Daghjemmet er indrettet nogenlunde tilsvarende barnehagen, og i denne institution, der er åben fra kl. 8 til kl. 17, er beskæftiget 2 børnehavelærerinder og 2 elever.

Snippen barnehage er beregnet til 55 børn i alderen 3 til 7 år. Da nævnet var på besøg, var der ialt 60 børn fordelt i 3 grupper på 18, 20 og 22, idet man som herhjemme tillader en overbelægning på 10 % Institutionen ligger i nærheden af et tætbefolket beboelseskvarter for unge mennesker. I afdelingen for de mindste børn er der en stue på 4,50X4,80 m(2 mindre rum, et køkken, hvor der tillige er indrettet barnekøkken med gasapparater, komfur m. v.

En gruppe på 20 børn har en legestue på 11,50× 5,65 m med skrå vægge på alle sider i hyttefacon. 1 denne gruppe beskæftiges de ældste børn, og det blev oplyst, at uanset det drejer sig om 6-årige næsten skolemodne børn, har man ingen vanskeligheder med at finde lege- og beskæftigelsesmuligheder med pædagogisk indhold uden at gå ind på egentligt skolearbejde. De beskæftiges med »emnearbejde«.

I den tredie afdeling er der en sekskantet legestue på 72 m^2 med skråt loft mod 2 modstående hjørner. Der er 22 børn på 5-6 år, der beskæftiges af en uddannet lærerinde og en praktikant. Man fik indtryk af, at der foregår en meget aktiv beskæftigelse af børnene.

Fagerborg menighetsbarnehage ligger i en kun et år gammel træbygning, der har kostet 125.585 n. kr. i byggesum. Den modtager 40 børn og har fine udendørs legemuligheder. De er delt i 2 hold med 20 børn i hvert. De 2 afdelinger er ganske ens med 2 legestuer på henholdsvis 6X6 m og 4X6 m med foldevæg imellem. Der er endvidere en lille forhal med hylder og knager til tøj. Der er ingen adskillelse mellem børnenes tøj ved garderobereoler. Endelig er der et køkken med legekøkken, et lille hobbyrum og 2 toiletter til børn og et til voksne.

I hver afdeling er der en lærerinde og en praktikant, og der er gode pædagogiske beskæftigelsesmuligheder samt rigeligt legetøj til børnene.

Bellevue barnehage er indrettet i en 200-årig toetages bygning, der oprindeligt byggedes til professorbolig som led i en universitetsplan. I tilknytning til denne barnehage, som blev indrettett i 1947, ligger der i en anden bygning et daghjem for større børn.

Der er 80 børn i barnehagen fordelt i 4 grupper. I hver afdeling er der 2 legestuer på henholdsvis 35 og 31 m^2, garderobe samt vaskerum med 2 WCer og 2 håndvaske. Alle legestuerne er lyse og venlige med smukt inventar, rige beskæftigelsesmuligheder og meget legetøj. Hverken i garderoben eller i vaskerummet er der adskillelse mellem tøj eller håndklæder.

I en barnehage af denne størrelse har man en egentlig institutionsleder, som tillige er gruppeleder. I hver afdeling beskæftiges en børnehavelærerinde

samt halvdagshjælp i åbningstiden. 2 af afdelingerne anvendes om eftermiddagen til fritidshjem.

I daghjemmet bemærker man særligt, at hver afdeling har et legekøkken, som også kan bruges til hobby- eller værkstedsrum. Hertil kommer et almindeligt køkken. Der er ikke noget kombineret hvile- og soverum, børnene sover i de 2 opholdsrum på 60 m^2. Man anvender ikke etagesenge, hverken på denne institution eller på andre institutioner, som nævnet havde lejlighed til at besøge.

Bakkehaugens barnehage modtager 40 børn fordelt på 2 grupper. Den blev oprindelig ledet af en parktante. Hver gruppe har en legestue på 6X7,05 m. Grupperne har fælles køkken og fælles toilet.

C. Besøg på engelske institutioner.

På en studierejse i *England* havde nævnet lejlighed til at besøge 2 halvdagsbørnehaver (Nursery schools) og en heldagsbørnehave (Day Nursery) i *London.* Begge halvdagsbørnehaver blev oprettet under krigen som heldagsinstitutioner i barakbygninger og ville herhjemme blive betegnet som krisebørnehaver. Nu anvendes de som halvdagsbørnehaver og er åbne fra kl. 9,30 til kl. 15,30, d.v.s. at den moder, som anbringer børnene i institutionen, ikke kan have heltidsbeskæftigelse. Børnene er i alderen fra 2 til 5 år, og betalingen er 1 sh. om dagen, hvilket svarer til udgiften til den kost, der gives. Alle øvrige udgifter afholdes af Educational Service. Børnene er opdelt med ca. 15-16 i hver gruppe. Der er alle aldersklasser i hver gruppe, således at det enkelte barn kan blive i den samme gruppe under hele opholdet i børnehaven. Der er meget alsidig beskæftigelse af børnene, meget forskelligt legetøj og muligheder for at udvikle børnenes selvstændige virksomhed.

Personalet omfatter 1 leder og 2 børnehavelærerinder med en 3-årig uddannelse, som også berettiger til undervisning i the infant school (børnehaveklasser under skolevæsenet for 5—7 årige). Hertil kommer 3 medhjælpere og en kogekone med assistent.

Når man kun har en begrænset åbningstid i disse intitutioner, skyldes det, at man anser det for pædagogisk værdifuldt, at børnene får lejlighed til samvær med andre børn og pædagogisk påvirkning i nogen tid af dagen samtidig med, at man er interesseret i, at mødrene kun får deltidsbeskæftigelse, således at de i højere grad kan medvirke i opdragelsen, end hvis børnene er anbragt på institutionen hele dagen.

Dette forhold er understreget yderligere derved, at halvdagsbørnehaverne lukkes på alle skolefridage, ved juletid 3 uger, i påsken og 4 uger om sommeren. Det er også væsentligt dyrere at anbringe børnene i heldagsbørnehave end i halvdagsbørnehave. I heldagsbørnehaverne koster pladserne 2 å 3 £ om ugen. På disse intitutioner er der da som regel god plads, medens der på halvdagsbørnerne er lange ventelister.

I halvdagsbørnehaverne modtages fortrinsvis børn af forældre med dårlige boligforhold. Også børn der er forsinket udviklede, f. eks. talemæssigt, modtages.

De besøgte institutioner ejes af London County Council.

D. Almindelige erfaringer fra udlandet.

På grundlag af de *almindelige* erfaringer, som nævnet har indhøstet ved studiebesøgene i *Sverige* og *Norge,* finder man anledning til at understrege de gode pladsforhold, hvorunder disse institutioner arbejder. Det må ud fra **et** pædagogisk synspunkt anses for at være overordentligt værdifuldt.

Med hensyn til det ved institutionerne beskæftigede personale bemærkes, at man tilsyneladende ikke anser det for påkrævet med noget stort personale. Enkelte steder klarer en enkelt børnehavelærerinde såvel formiddagshold som eftermiddagshold. Såfremt dette system overføres ved oprettelsen af halvdagsbørnehaver herhjemme, vil det naturligvis være en besparelse, men ikke heldigt set ud fra et pædagogisk synspunkt, og gennemførelse af en sådan ordning må i hvert fald være umulig, såfremt man modtager børn helt ned til 3 års alderen. De institutioner, som nævnet havde lejlighed til at besøge, hvor der kun var een lasrerinde, modtog da også væsentligst 5-6-åirige børn.

Det fremgik i begge lande tydeligt, at man lægger overordentlig stor vægt på det pædagogiske islæt i børnehaverne. Der er gode beskæftigelsesmuligheder, og de er forsynet med rigeligt og meget varieret legetøj.

Med hensyn til åbningstiderne må man vel nok ud fra et rent pædagogisk synspunkt sige, **at** det norske system, hvorefter der kun er eet hold børn i 4 timer om dagen i en institution, er det mest ideelle. En ordning med 2 hold,

som beskæftiges af samme børnehavelærerinde, lider i hvert fald under det forhold, at børnehavelærerinden er mindre oplagt, når eftermiddagsholdet kommer, efter at hun har været beskæftiget hele formiddagen med det første hold. Man ville foretrække en ordning med 2 hold, som beskæftiges af hver sin lærerinde, hvorved man også ville få mulighed for at skaffe gifte lærerinder deltidsbeskæftigelse.

Med hensyn til indretningen af institutionerne bemærkes, at de i Sverige og Norge ikke indrettes helt på samme måde som herhjemme. Med hensyn til de hygiejniske forhold er man mere smidig ved udnyttelsen af pladsen, f. eks. indretter man ofte vaske i garderoben.

Den omstændighed, at børnene er kortere tid i børnehaverne i Sverige og Norge end i danske halvdagsbørnehaver synes at betyde en billiggørelse med hensyn til forskellige installationer, hvilelejer, garderobeskabe, toiletter o.s.v., hvilket synes at pege på, at en halvdagsbørnehave vil kunne indrettes noget billigere end en heldagsbørnehave, uden at dette bliver til skade for rammerne om det egentlige pædagogiske arbejde.

Nævnet indhøstede gode erfaringer med hensyn til det behov, som må formodes at være for oprettelse af halvdagsbørnehaver herhjemme. I Göteborg, Oslo og Stockholm, hvor man er langt videre med hensyn til oprettelse af disse institutioner, har man uanset dette lange ventelister og behov for oprettelse af nye institutioner. Dette forhold taler for, at der også herhjemme må være behov for en væsentlig udvidelse af antallet af halvdagsbørnehaver.

Det er *nævnets* opfattelse, at den ovenfor referede svenske rapport belyser parallelle problemer i Danmark, når bortses fra den større rolle familiedaghjemmene har spillet i Sverige. Det vil antagelig være rigtigt, at man i den fremtidige planlægning i Danmark har opmærksomheden henvendt på, at det i Sverige har vist sig, at en stor gruppe af forældrene har mindre lyst til at benytte sig af privat dagpleje end af institutioner med uddannet personale.

Med hensyn til de *almindelige* erfaringer fra besøget i *England* bemærkes, at man ved indretningen af halvdagsbørnehaver ikke ligger på højde med de tilsvarende institutioner i Sverige og Norge. En åbningstid på 6 timer er længere, end vi herhjemme vil anse for hensigtsmæssig. På den anden side er institutionen lukket så mange dage om året, at det er tydeligt, at man tilstræber kun at modtage børn af familier, hvor moderen enten intet udearbejde har eller kun deltidsbeskæftigelse. Derved har man villet understrege institutionens pædagogiske formål som det afgørende, og dette forhold er understreget yderligere derved, at det er væsentligt billigere at have barnet i en halvdagsbørnehave end i en heldagsinstitution, hvor betalingen forudsætter en ret stor indkomst hos forældrene.

Den omstændighed, at der er en ventetid på indtil 2 år, viser, at der også i England er et stort udækket behov for den slags institutioner.

Endelig har børnehaven i England en anden placering end i de skandinaviske lande, idet børnene fra 5-7 år går i skole i de såkaldte infant schools, der er et led i skolevæsenet, og hvor undervisningen besørges af folkeskolelærere eller af børnehavelærerinder, hvilket igen betyder, at børnehavelærerindens placering, lønmæssigt og på anden måde, adskiller sig fra de skandinaviske landes.

KAPITEL IV.

SAMARBEJDE MELLEM BØRNEHAVE OG SKOLE.

A. Principielle bemærkninger.

Samarbejdet mellem børnehave og skole har gennem længere tid været genstand for overvejelser inden for pædagogiske kredse. På Christiansborg-mødet blev dette spørgsmål taget med i den samlede behandling af halvdagsbørnehavernes problemer, idet skoledirektør N. P. Andersen, Esbjerg, redegjorde for de børnehaveklasser, ved hjælp af hvilke man i de sidste 50 år i Esbjerg har forsøgt at bygge bro mellem børnehave og skole.

En grund til, at spørgsmålet har fået særlig aktualitet, er den nye skolelovs bestemmelser om alderen for skolegangens begyndelse, der *kan* betyde, at en del børn vil komme noget senere i skole, end det tidligere har været tilfældet. Man vil derved få at gøre med en gruppe af seksårige, der endnu ikke har muligheder for at påbegynde skolegangen, men som bør have en chance for at få tilfredsstillet de særlige behov, som hører til denne aldersklasse.

Vigtigere end aktuelle og praktiske begrundelser for oprettelse af eventuelle børnehaveklasser er dog samarbejdet i al almindelighed mellem børnehaven, der afgiver børnene i 6—7 års alderen, og skolen, der modtager dem i denne alder. Det kan blive af betydning for det enkelte barns start i skolen, at børnehavens kendskab til barnet gennem flere år formidles til den eller de lærere, der nu skal arbejde videre med barnet i en arbejdsform, der på væsentlige punkter adskiller sig fra børnehavens.

Et kendskab til arbejdsformen i skolens 1. klasse vil også i højere grad sætte børnehavelærerinden i stand til at indstille barnet på den kommende skolegang.

Det er en almindelig erfaring i børnehaven, at børnene i 6-7- års alderen såvel fysisk som psykisk befinder sig i en overgangsperiode. De er ved at vende sig fra småbarnets verden mod virkelighedens verden uden for dem selv og kan have en næsten ubetvingelig lyst og trang til at undersøge og opleve denne. De må have stor plads at røre sig på. De må selv kunne stille sig opgaver og have muligheder for at finde ud af, hvordan de kan løses, og de kan lide at arbejde sammen med voksne i fælles opgaver. Børnene får en større intellektuel trang til at orientere sig inden for forskellige områder, og børnehaven må forsøge at tilfredsstille denne orienteringstrang for så vidt muligt at gøre børnene færdige med denne udviklingsfase, så at de derved modnes til at modtage skolens mere systematiske og metodiske indlæring af stoffet.

B. Hidtidige forsøg på i praksis at etablere samarbejde mellem børnehave og skole.

Nævnet har fået forelagt en henvendelse vedrørende samarbejdet mellem skole og børnehave, som Danmarks socialpædagogiske forening havde fremsendt til socialministeriet som følge af drøftelserne på den socialpædagogiske uge i 1959.

I den anledning er man af Direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen blevet gjort bekendt med, at der i de senere år er etableret kontakt mellem forskellige børnehaver og skoler med det formål dels hos folkeskolens lærere og lærerinder at skabe kendskab til børnehavearbejdet, dels at lempe overgangen fra børnehave til skole for børnene.

Børnene har lært skolens personale at kende og har derfor ved skolegangens begyndelse på en mere naturlig måde kunnet tilpasse sig skolens arbejdsform.

For nogle børnehavers vedkommende er dette sket således, at de børnehavebørn, der er indmeldt til det nye skoleår, indbydes af skolen

til at se klasseværelser og til at overvære et par timer på skolen. Enkelte steder har man tillige haft skolens 1. klasse på genbesøg i børnehaven.

Børnehaveklasser i Esbjerg.

Ved sit besøg i Esbjerg havde nævnet lejlighed til at overvære arbejdet i børnehaveklasser i Grådybskolen og Jerne skole. Børnehaveklasserne er inden for Esbjerg kommunale skolevæsen en institution, der har bestået i mere end 50 år.

Om disse børnehaveklasser har skoleinspektør *N. P. Andersen,* Esbjerg, bl. a. udtalt:

I 1912 blev myndighederne overraskede over, at der blev indmeldt så mange i 1. klasse, adskilligt flere end beregnet og flere, end man kunne have i de planlagte klasser; man opdagede, at der var uforholdsmæssigt mange 6-årige blandt disse børn, og man fandt på at samle dem i 2 såkaldte forklasser.

Det var i Esbjerg begyndelsen til børnehaveklasserne. Hvis forældrene ønskede deres børn anbragt under skolens varetægt som 6-årige, blev det her. Børnene gik i disse børnehaver 2 timer om dagen; en lærer eller lærerinde fik tildelt en sådan klasse eller to, men de seminarieuddannede lærere erkendte, at deres uddannelse ikke gjorde dem kvalificerede til dette arbejde, og fra 1948 ansattes der børnehavelærerinder i stedet.

Godt og vel 90 % af de 6-årige børn møder frivilligt i børnehaveklasserne.

Alle lærerinderne er fuldt uddannede børnehavelærerinder, der er ansat på samme vilkår som skolens andre timelærerinder. De deltager i gårdvagter, lærermøder og lignende. En børnehavelærerinde har almindeligvis 3 klasser hver dag i samme lokale; der er 25-30 børn i klassen, en klasse kl. 8-10, en kl. 10-12 og en kl. 12-14.

Hver enkelt børnehavelærerinde er suveræn i sit arbejde; hun får ingen direktiver, men kan frugtbargøre det, hun har lært under sin uddannelse.

Børnehavelærerinderne har status som timelærerinder og lønnes med ca. 13.000 kr. årligt for 230 skoledage på 6 timer og har ferier og fridage som skolen.

Hvad vil vi med disse børnehaveklasser? Vi løser ikke den enlige moders problemer, som må løses ad helt andre kanaler. Når Esbjerg ikke har lavet dette med de to timers børnehavetid om, er det fordi vi mangler lokaler. Måske er tiden inde til at forhøje åbningstiden til 3 måske 4 timer, når vi kan skaffe plads.

Det sociale behov er ikke det bærende for os, det er tanken med børnehaven, at den skal danne overgang til skolen, og derved bliver det en social og en pædagogisk træning. Børnene bliver skolemindede, lærer skolesamfundets sociale færdselsregler.

For skolen er det en fordel at kende de 6-årige. De lærere, der skal have 1. klasser, møder selvfølgelig hos børnehavelærerinderne og får en række oplysninger, som er meget, meget gavnlige for deres arbejde.

I en indberetning fra Esbjerg skolevæsen til undervisningsministeriet af 24. marts 1961 oplyses, at der i 1961 formentlig vil blive oprettet 40 børnehaveklasser, der for de 33 klassers vedkommende undervises af 11 børnehavelærerinder i normerede timelærerstillinger, medens de overskydende klasser undervises af et antal »løse vikarer«.

Arbejdet i børnehaveklasserne vurderes sammenfattende således.

1. Gennem børnehaveklassen får barnet en nyttig tilvænning til tilværelsen i et skolehus i forbindelse med opøvelsen af visse gavnlige kundskaber og færdigheder.
2. Samtlige elever fra børnehaveklasser bliver skolemodenhedsprøvede, hvilket i forbindelse med børnehavelærerindens indgående kendskab til hver enkelt elev bevirker, at der er mulighed for den bedst egnede placering og dermed den gunstigste start i det egentlige skolearbejde.
3. Børnehaveklassens eksistens giver mulighed for, at den skoleumodne elev kan modnes på en naturlig og lempelig måde.

Det er *det pædagogiske nævns* indtryk, at børnehaveklasserne i Esbjerg løser det dobbelte formål at give de 6-årige en hensigtsmæssig, pædagogisk beskæftigelse og lette dem overgangen til skolen. De vænner sig til at færdes inden for skolens rammer og kommer til at høre til inden for disse, hvilket også understreges af, at de deltager i alle skolens fællesforanstaltninger, herunder skolelægeordning og skoletandpleje.

Hvad børnehaveklassernes daglige timetal angår, er nævnet enig med skoledirektøren i det ønskelige i, at den enkelte børnehavelærerinde har 2 klasser å 3 timer i stedet for 3 klasser å 2 timer.

C. Den seneste udvikling vedrørende børnehaveklasser.

Den 16. juni 1962 vedtog folketinget en ændring af lov nr. 222 af 18. juni 1958 om folkeskolen. Det drejede sig om en ændring af denne lovs § 64, stk. 1 - den såkaldte forsøgsparagraf, der bemyndiger undervisningsministeren til at godkende forsøgsarbejde inden

for folkeskolen. I denne paragraf indsattes ordene: ». . . herunder oprettelse i tilknytning til hovedskolen af særlige klasser for børn under den undervisningspligtige alder«.

Der er hermed skabt lovhjemmel for oprettelse af børnehaveklasser, selv om selve ordet ikke bruges i loven.

Nævnet har på dette grundlag drøftet udformningen af de pågældende klasser og ønsker i denne anledning først at understrege, at de vel vil være en hjælp for en gruppe af børnene, men at de dog ikke kan dække behovet for yderligere pladser i børnehaver, idet de kun modtager elever i alderen fra 5½ år og ikke vil kunne dække behovet for anbringelse af udearbejdende mødres børn, da de kun er åbne i nogle timer daglig. Nævnet finder dog, at den naturlige overgang mellem børnehave og skole, som disse klasser vil kunne formidle, er af overordentlig stor værdi.

Nævnet skal yderligere understrege, at det er vigtigt, at arbejdet i klasserne får den gode børnehave til forbillede, såvel hvad personale, lokaler som arbejdsform angår. Der bør således ikke i en klasse være flere børn end i den normale børnehavegruppe. Der bør ikke være tale om egentlig undervisning, men kun udviklende beskæftigelse af børnene, og arbejdet *bør udføres af uddannede børnehavelærerinder* med fornøden praktisk erfaring i almindeligt børnehavearbejde. Af hensyn til disse klassers karakter af overgangsled til, men samtidig en integrerende del af folkeskolen, vil nævnet være betænkelig, hvis de her beskæftigede børnehavelærerinder ikke får en arbejdsmæssig status på lige fod med skolens øvrige personale. Såfremt børnehaveklasserne skal opfylde deres specielle formål, må børnehavelærerinderne få et så nært samarbejde med skolelæge, skolepsykolog og forældre, og derved få en sådan indflydelse på skolens bedømmelse af børnehaveklassernes elever og deres skolemuligheder, at de også bør kunne deltage i lærerrådets møder.

Med hensyn til lokalerne vil næppe ethvert ledigt lokale i en skole være egnet til den særlige beskæftigelsesform i børnehaveklasserne, og nævnet skal i denne forbindelse henvise til, at man har ladet udarbejde typetegning for standardbørnehaver, jfr. kapitel VII, som eventuelt vil kunne opføres i forbindelse med folkeskoler til brug for børnehaveklasser.

Under hensyn til, at etableringen af børnehaveklasser endnu rummer en række uafklarede problemer, og at det drejer sig om et nyt område inden for folkeskolen, der har nær berøring med børneforsorgen, vil man finde det ønskeligt, at det i undervisningsministeriet nedsatte forsøgsudvalg, der følger dette arbejde, også kommer til at omfatte repræsentanter for børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn, eventuelt således at der nedsættes et særligt underudvalg vedrørende børnehaveklasser.

KAPITEL V.

PLACERING AF ADFÆRDSVANSKELIGE, SANSEDEFEKTE OG FYSISK HANDICAPPEDE BØRN I BØRNEHAVER.

A. Arbejdet med adfærdsvanskelige børn.

Allerede i *Ungdomskommissionens betænkning vedrørende den tilpasningsvanskelige ungdom* fra 1952 fremhævedes børnehavearbejdets betydning.

I betænkning nr. 252 af 13. februar 1960 fra *udvalget vedrørende ungdomskommissionens betænkning om den tilpasningsvanskelige ungdom* er der gjort rede for, at man for så vidt angår behandlingen af børnehavebørn med tilpasningsvanskeligheder i mange tilfælde sikkert vil kunne nå langt ved behandling i selve institutionen, navnlig når denne ikke er for stor og har et velkvalificeret personale. Der bør være mulighed for at fordele børn med tilpasningsvanskeligheder på hensigtsmæssig måde, så at de ikke skaber for store vanskeligheder for det øvrige arbejde i børnehaven. Når det drejer sig om mere udtalte tilpasningsvanskeligheder, er det nødvendigt at anbringe børnene i specielle institutioner med et særligt indstillet og skolet personale.

Et forsøg med en sådan børnehave for særligt adfærdsvanskelige børn har været foretaget af Københavns kommunes børnehave i Utterslev, men forsøget opfyldte ikke de forventninger, man havde stillet, fordi børnene var for vanskelige og ikke havde fornødent albuerum og iøvrigt havde for langt fra deres hjem til børnehaven, idet de kom fra alle byens kvarterer.

Også landsorganisationen *Red Barnet* har udarbejdet planer til oprettelse af en børnehave af denne art, men planerne er aldrig ført ud i livet. Årsagen var dels, at planen var meget dyr og dels. at landsorganisationen og den daværende overinspektion kom i tvivl om, hvorvidt det er heldigt eller tilrådeligt at samle udelukkende vanskelige børn i samme børnehave.

Udvalget vedrørende ungdomskommissionens betænkning anbefaler, at man anbringer enkelte (3 å 4) vanskelige børn i dertil særligt egnede almindelige børnehaver, og at institutionen har et nært samarbejde med en *børnehavepsykolog.* Gennemførelsen af en sådan ordning forudsætter, at der enten sker en forøgelse af personalet i den pågældende børnehave, eller at de normale grupper på 20 børn nedsættes til 12-15 børn i disse børnehaver. For Storkøbenhavns vedkommende finder udvalget, at sådanne anbringelsesmuligheder bør fordeles således, at afstanden fra hjemmet til børnehaven ikke bliver for stor.

Udvalget har endvidere redegjort for erfaringen fra arbejdet med den af menighedsbørnehaverne ansatte børnehavepsykolog, som viser, at det for mange børnehaveledere har været en lettelse, at de under psykologens besøg har kunnet drøfte ikke alene de problemer, der kan opstå med de enkelte børn, men børnehaveproblemer i almindelighed, med et menneske, der har erfaring med hensyn til alle børnehaveforhold og har suppleret denne erfaring med en psykologisk uddannelse.

Det har ligeledes vist sig at være rigtigt, at psykologen kommer rundt i institutionerne frem for at lade børn, forældre og personale komme ind på et kontor. Psykologen får selv hurtigere kontakt med det pågældende barn og personalet og fornemmer stedets atmosfære, og forældrene føler sig i almindelighed sikrere i børnehavens kendte omgivelser end i fremmede.

Det er en nødvendighed, at psykologen har et kontor, eventuelt kombineret med et terapirum. Dels er der en del administrativt arbejde samt materialer, der skal opbevares, dels er der prøvemateriale, som vanskeligt kan bæres

rundt, og dels er der enkelte forældre, som hellere vil komme efter børnehavens lukketid for at tale om tingene på et roligt sted. Endelig kan der være tale om en individuel behandling af enkelte børn, der strækker sig over længere tid.

Det har gennem årene vist sig, at netop for børn i småbørnsalderen har det været af stor vigtighed, at man har kunnet gribe ind, når der var opstået en eller anden konflikt, som kunne klares, inden problemerne var blevet for dybtgående. Der er grund til at mene, at mange problemer er blevet klaret hurtigere og måske også mere effektivt, end tilfældet ville være, hvis barnet var blevet ældre, inden behandlingen påbegyndtes.

Det må derfor anses for meget betydningsfuldt, om der kunne blive etableret en tilsvarende ordning også for andre børnehaver end menighedsbørnehaverne, hvortil kommer, at det må anses for absolut nødvendigt, at der knyttes psykologisk bistand til de børnehaver, der skal kunne modtage enkelte særligt adfærdsvanskelige børn.

Om gennemførelsen af en sådan ordning har udvalget forhandlet bl.a. med sundhedsstyrelsen, der har erklæret sig enig i, at børnehavepsykologen tilknyttes de rådgivningsklinikker for børn, der forventes oprettet i henhold til den nye lovbestemmelse i forsorgslovens § 125a, der er trådt i kraft pr. 1. oktober 1958 (§ 54 i lov af 7. juni 1961 om børne- og ungdomsforsorg). Ved en sådan ordning vil man dels opnå, at børnehavepsykologerne vil kunne få et nært samarbejde med en børnepsykiater med hensyn til en eventuel behandling, dels at behandlingen af de vanskeligste tilfælde vil kunne henvises til den klinik, hvortil pågældende psykolog er knyttet.

Ved at knytte børnehavepsykologen til rådgivningsklinikken vil man endvidere kunne opnå en rationel fordeling af udgifterne til pågældendes aflønning, idet der da til denne på samme måde som til klinikkens øvrige udgifter skal ydes et offentligt tilskud på 90 % af de godkendte udgifter, der fordeles på stat og kommune efter nærmere i loven fastsatte regler.

Direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen har rettet henvendelse til en række børnehaver i København, som efter direktoratets skøn måtte være egnede til at modtage børn med adfærdsvanskeligheder, for at få oplyst, om disse børnehaver ville være villige til at modtage enkelte sådanne børn og etablere et samarbejde med en børnehavepsykolog, således som skitseret i udvalgets ovennævnte forslag.

16 af disse institutioner har over for direktoratet oplyst, at de stiller sig positivt over for tanken om at modtage enkelte vanskelige børn. I virkeligheden kan man regne med, at de omhandlede børnehaver allerede har enkelte adfærdsvanskelige børn. Københavns kommune har foreslået, at 3 af kommunens egne institutioner kan modtage enkelte vanskelige børn.

Samtidig med, at institutionerne har akcepteret forslaget om modtagelse af vanskelige børn, har de henledt direktoratets opmærksomhed på en række forudsætninger for, at ordningen kan gennemføres med held. Man har understreget nødvendigheden af, at gruppernes størrelse nedsættes, og at dette forhold vil få konsekvenser for institutionens økonomi. I øjeblikket bæres 30 % af udgifterne ved forældrenes bidrag. Såfremt børnetallet nedsættes, vil institutionens indtægter falde tilsvarende. Man har endvidere peget på spørgsmålet om formen for samarbejdet med psykologen, om det enkelte barns optagelse og andre problemer.

For så vidt angår spørgsmålet om de økonomiske konsekvenser af placeringen af vanskelige børn i almindelige børnehaver skal man henvise til kapitel VII, hvori er behandlet spørgsmålet om særlige tilskudsregler for disse institutioner. Med hensyn til spørgsmålet om samarbejde med børnehavepsykologen henvises til afsnittet vedrørende arbejdets tilrettelæggelse i institutioner, der modtager vanskelige børn.

Det pædagogiske nævn har forhandlet spørgsmålet om børnehaveanbringelsen af adfærdsvanskelige børn med overlægerne Gudrun Brun og Jens Egsgaard samt klinikchef Bodil Fårup.

Overlæge Gudrun Brun har oplyst, at børnehaverne har henvist et så lille antal børn til Bispebjerg hospitals børnepsykiatriske afdeling, at hun ikke deraf kan udlede noget bestemt om behovet for behandling af adfærdsvanskelige børnehavebørn. Hun gør dog opmærksom på, at hospitalets beliggenhed for mange af disse børns vedkommende gør ambulant behandling uigennemførlig, og at nogle af disse børn modtages på pædiatriske afdelinger.

Der har i 1961 været 40 børn under skolealderen på hendes afdeling, hvoraf 12 har været henvist fra børnehaver. Overlægen udtaler, at de tilfælde, hvor børnehaven har været interesseret, har samarbejdet været ganske fortrinligt, og det har været en stor hjælp, at man efter indlæggelsen har kunnet fortsætte med ambu-

lånt behandling i samarbejde med børnehaver.

Overlægen havde ved henvendelse til 10 børnehaver undersøgt, hvilke vanskelige børn de havde og hvilken behandlingsform, der måtte anses for den mest hensigtsmæssige. Man fandt frem til 37 børn. Af disse ønskedes 9 hospitalsindlagt. 28 kunne behandles ambulant og blive gående i børnehaverne, for så vidt det var muligt at opnå samarbejde med forældrene, hvilket dog skønnedes umuligt i et ret stort antal tilfælde.

Af de i 1961 indlagte 12 børn fra børnehaver er 10 nu på behandlingshjem.

Ud fra sine her omtalte erfaringer mente overlæge Gudrun Brun ikke at have mødt børn af den mellemgruppe, for hvilken det kan være muligt at oprette særbørnehaver. Efter hendes opfattelse burde børn med psykiske vanskeligheder enten placeres i almindelige børnehaver, der kunne tage enkelte børn af denne type, eller også er børnene så vanskelige, at de må behandles på anden måde end ved anbringelse i en særbørnehave.

De børnehaver, som vil være villige til at modtage vanskelige børn, vil uden tvivl have stor hjælp af en børnehavepsykolog, såfremt arbejdet tilrettelægges som ovenfor beskrevet vedrørende menighedsbørnehavernes børnepsykolog. En psykolog på stedet vil have langt større mulighed for at komme i regelmæssig kontakt med børn, mødre og personale. *Overlægen* udtaler, at man må imødese, at ansættelse af psykologer vil bevirke, at de virkeligt syge børn henvises til behandling, eventuelt anbringelse på behandlingshjem, medens der endnu er mulighed for at gøre noget effektivt. De erfaringer, man har på børnepsykiatriske afdelinger med børn i skolealderen, viser, at alt for mange børn bliver henvist for sent.

Overlæge Jens Egsgaard er enig i, at man med fordel kan anbringe enkelte adfærdsvanskelige børn i en almindelig børnehave. Han er dog af den opfattelse, at der er børn, for hvem den bedste behandlingsform vil være placering i en særbørnehave, hvorfor han mener, at en sådan bør oprettes i det mindste som et forsøg. En sådan børnehave bør af hensyn til udearbejdende mødre være åben hele dagen.

Klinikchef Bodil Fårup oplyser, at man i *Universitetets Børnepsykologiske Klinik* og *Red Barnets rådgivningsklinik* tit kommer ud for spørgsmålet om at placere et barn i særbørnehave, fordi det er for vanskeligt til placering i almindelig børnehave, men hvor fjernelse dog ikke synes påkrævet. U.B.K. og Red Barnet kommer ud for en sådan situation ca. 12-15 gange om året. I de fleste tilfælde vil det ikke dreje sig om heldagsanbringelse, men om halvdagsanbringelse, men fra Red Barnet er det dog oplyst, at der i hvert fald er nogle af børnene, hvor mødrene er heldagsbeskæftiget, og der vil således i en institution af denne art nok være brug for, at den har åbent fra kl. 7 til kl. 17.

Menighedsbørnehavernes tidligere psykologiske konsulent, *seminarieforstander Ester Holm* har over for nævnet oplyst, at der er så mange børnehavebørn over for hvem rådgivning eller behandling er påkrævet, at de forhåndenværende børnepsykiatriske afdelinger og rådgivningsklinikker ikke kan dække behovet. Hertil kommer, at mange af disse børns forældre på grund af deres arbejdstid vil have vanskeligt ved at ledsage børnene til ambulant behandling, hvorfor det må anses for hensigtsmæssigt at søge at løse en del af behandlingsopgaverne i særlige børnehaver. Hun har endvidere påpeget, at dette behov også er til stede i provinsen, hvor adgangen til sagkyndig assistance er endnu mindre end i København.

Nævnet er bekendt med, at man i *Holland* har gennemført forsøg med sådanne særbørnehaver og har indhentet følgende oplysninger om, hvorledes disse institutioner har fungeret og resultatet af deres arbejde.

Siden 1926 har man i Holland haft særlige daghjem for børn mellem 1 og 6 år, som er hæmmede i deres fysiske eller psykiske udviking. Det drejer sig mest om rekonvalescenter efter akute sygdomme eller om børn med mindre adfærdsforstyrrelser, hvor man skønner, at en bedring vil kunne opnås ved en midlertidig anbringelse under sunde forhold og pædagogisk vejledning.

De alvorligere tilfælde bliver ikke optaget her, men henvises til psykiatere. Hvor den nøjagtige grænse går, er vanskeligt at opgive, men det understreges, at børn, hvis udvikling synes at have fået en fejl retning på grund af ugunstige materielle og psykologiske faktorer i familiens miljø, fortrinsvis tages i betragtning, når man kan forvente, at familien indenfor en overskuelig tid vil kunne klare barnet selv, idet daghjemmet samarbejder mest muligt med hjemmet for at konstatere og afhjælpe de årsager til de opståede vanskeligheder, der har motiveret barnets henvisning.

Der findes i øjeblikket syv af disse hjem, og desuden foreligger der færdige planer til en meget moderne institution i Utrecht.

Pladsantallet varierer fra 55 til 150.

Man har valgt denne deltidsanbringelse fremfor at sende børnene på børnehjem, dels ud fra den

overbevisning, at for børn under skolealderen spiller den daglige kontakt med familien, hvor ufuldkomment dette miljø end er i materiel henseende, en særlig betydningsfuld rolle - og dels fordi man ønskede at samarbejde med forældrene for at opnå en ændring i de faktorer i barnets omgivelser, der var medvirkende årsager til vanskelighederne.

Der arbejdes med forældresamtaler og forældremøder.

I *Norge* har en komité bestående af psykiatere, psykologer, sykehusrådmannen, socialrådmannen og skolerådmannen samt stadsfysikus afgivet betænkning om koordinering af psykiatrisk undersøgelse og behandling af børn og unge i Oslo.

I betænkningen er bl.a. fremsat forslag om etablering af en børnehave for børn, som af forskellige grunde volder vanskeligheder i almindelige børnehaver. Der fremsættes forslag om, at en af de almindelige børnehaver omdannes til en specialbørnehave for sådanne børn. Børnehaven skal have psykiatrisk og psykologisk tilsyn.

Vedrørende *svenske* forhold omtales bl.a. i pjecen: Vad Stockholm Gör För Sina Förskolebarn, af inspektör K-L Skagemark (Barnträdgården nr. 5 1957) side 11-12: »Bland de handikappade barnen utgör de av olika anledningar psykiskt utvecklingsstörda en betydningsfull grupp. Angelägenheten av att dessa barn så tidigt som möjligt komma under adekvat behandling och vård ligger i öppen dag. Inom den psykiska barna- och ungdomsvården mottages årligen ett stort antal barn i förskoleåldern för behandling. I fråga om vissa lättare beteenderubbninger med anpassningssvårigheter kan därvid enbart en lämplig pedagogisk psykologisk behandling i en mindre grupp om cirka 10 barn vara tillräcklig för barnen till social anpassningsförmåga. Dylik behandling är sålunda särskilt aktuell för fem till sexåringar som visa så stora anpassningssvårigheter i barnträdgård att man måste utesluta dem därifrån utan att de därför nödvändigtvis tarvar mer ingående behandling. Som regel kan de utvecklingsstörda barnen icke mottagas på vanliga barnträdgårdar. De bereda ofta svårigheter för personalen och fara icke heller själva väl av den särställning de ofte få bland de andra barnen. För föräldrana innebär den ständiga omvårdnaden en betydande påfrestning.

Den första specialbarnträdgården för utvecklingsstörda barn tillkom år 1949 och i dag finns fyra sådanna specialbarnträdgårdar och ett specialdaghem för heldagsobservation. Vid barnträdgårdarna mottas en förmiddags- och en eftermidagsavdelning om vardera 10 barn och vid specialdaghemmet en heldagsavdelning om likaså 10 barn. Specialbarnträdgådarna, som står under ledning av specialutbildad personal tjänar det dubbla syftet att avlasta de vanliga institutionerna från barn med psykiska defekter, vilka inte kan tillgodogöra sig vistelsen där och ge dessa barn en efter deras särart bättre avpassad vård.«

Det pædagogiske nævn har på grundlag af de ovennævnte sagkyndiges udtalelser overvejet spørgsmålet om placering af enkelte adfærdsvanskelige børn i almindelige børnehaver og eventuel oprettelse af særbørnehaver for sådanne børn. Man er opmærksom på, at arbejdet i en almindelig børnehave i mange tilfælde vil blive vanskeliggjort væsentligt, eventuelt umuliggjort, såfremt man i en sådan institution anbringer børn med meget udprægede adfærdsvanskeligheder, som slet ikke har nogen mulighed for at gå naturligt ind i gruppearbejdet. Deres ofte voldsomme og aggressive adfærd vil bevirke, at den væsentligste opmærksomhed må være henvendt på disse børn, således at det går ud over arbejdet med de andre børn. Hertil kommer, at disse børn kræver en behandling, som ikke kan forventes udført af en børnehavelærerinde, men kræver daglig psykiatrisk og psykologisk medvirken.

Nævnet må derfor være af den opfattelse, at de vanskeligste børn inden for denne gruppe bør henvises til børnepsykiatriske hospitalsafdelinger, eventuelt et børnepsykiatrisk daghospital eller et behandlingshjem.

Dels under hensyn til, at de praktiske muligheder for anbringelse i de nævnte institutioner i dag er meget små, og dels under hensyn til, at der altid vil være en mellemgruppe, som det vil være vanskeligt at placere enten blandt de »psykiatriske« tilfælde eller blandt de tilfælde, der lader sig stabilisere gennem en pædagogisk miljøbehandling, finder nævnet imidlertid, at det vil være rigtigt at gøre forsøg med enkelte særbørnehaver, således at der eventuelt i første række oprettes en sådan børnehave i København og en i Aarhus.

For oprettelse af enkelte særbørnehaver for sådanne børn taler også den omstændighed, at der er mulighed for at bevare en nær kontakt og samarbejde med barnets forældre om den rigtige behandling og opdragelse af barnet. Den-

ne mulighed er naturligvis også til stede, såfremt barnet anbringes i et behandlingshjem, men det siger sig selv, at der ikke kan blive tale om så intim en kontakt, som når barnet tilbringer aftenen og natten hos sine forældre.

Oprettelsen af en særbørnehave vil have den fordel, at man vil kunne undgå at anbringe de meget vanskelige børn i almindelige børnehaver. En sådan institution skulle med den fornødne psykiatriske og psykologiske bistand (eventuelt ambulant behandling på rådgivningsklinikker) have mulighed for at give disse vanskelige børn en egentlig behandling.

For at der kan opnås den nærmest mulige kontakt med det enkelte barn i observations- og behandlingsarbejdet, bør der arbejdes med meget små grupper af børn.

Institutionen bør ledes af en børnehavelærerinde med særlige kvalifikationer, eventuelt embedseksamen i psykologi, assisteret af børnehavelærerinder.

Der bør antageligt regnes med en sådan åbningstid, at der både kan modtages heldags- og halvdagsbørn.

Man kan eventuelt indrette en sådan institution som en udflytterbørnehave, der antagelig lettere får gode ydre betingelser for arbejdet med meget adfærdsvanskelige børn.

Når det drejer sig om børn, hvis adfærdsvanskeligheder ikke er af alvorlig karakter, må *det pædagogiske nævn* anse en placering i almindelige børnehaver for en god og hensigtsmæssig løsning.

En forudsætning for, at børnehaven skal kunne tage sig af sådanne børn, uden at det griber for stærkt ind i det daglige arbejde med de andre børn, er imidlertid, at vanskelighederne ikke er så udtalte, at gruppearbejde vanskeliggøres eller umuliggøres. Institutionen må ikke ved placeringen af børnene miste sit præg af at være almindelig børnehave, hvor hovedvægten lægges på almindeligt børnehavearbejde, leg, beskæftigelse o.s.v. Hvis institutionen ikke bevarer denne karakter, ændres muligheden for behandlingen af de vanskelige børn principielt, idet et meget vigtigt led i denne behandling er påvirkning fra de andre børn. En sådan påvirkning kan kun forventes, såfremt de andre børn er i absolut overtal. I modsat fald vil de vanskelige børn kunne spolere miljøet for begge grupper. Det er endvidere givet, at det kun bør dreje sig om børn, hvis vanskeligheder ikke er større, end at der er mulighed for at påvirke dem inden for et normalt pædagogisk miljøs rammer.

Såfremt forslaget skal gennemføres, har nævnet den opfattelse, at det er ubetinget nødvendigt, at der står en børnehavepsykolog til rådighed for de pågældende børnehaver.

Det er nødvendigt, at der sker en nedsættelse af børnetallet i grupperne i disse institutioner, eller at personalestaben udvides. Det vil være rigtigst at aflaste medarbejderne på den måde, at gruppernes størrelse nedsættes. Det pædagogiske gruppearbejde under disse forhold må forudsætte, at gruppen ikke bliver for uoverskuelig.

Nævnet er klar over, at praktiske forhold kan nødvendiggøre, at adfærdsvanskelige børn kan anbringes hele dagen i børnehave. Man må dog være af den mening, at børnehaver, der modtager adfærdsvanskelige børn, kun bør have disse den halve dag. Dels vil man trække alt for store veksler på børnehavelærerindernes arbejdskraft, hvis de skal arbejde med denne type hele dagen, dels må der også tages hensyn til, at et sådant barn formentlig vanskeligt kan tilpasse sig de sociale krav, som institutionen naturligt må stille, i mere end den halve dag.

En opdeling af adfærdsvanskelige børn i forskellige kategorier efter deres adfærdsvanskeligheders sværhedsgrad, således som ovenfor skitseret, må naturligvis forudsætte, at det enkelte barn inden anbringelsen i børnehaven er blevet undersøgt på en børnepsykiatrisk afdeling eller en rådgivningsklinik.

Med hensyn til en særlig tilskudsordning for disse børnehaver henvises til nævnets forslag i Kapitel VII.

B. Arbejdet med sansedefekte og fysisk handicappede børn.

Nævnet er bekendt med, at en række børnehaver igennem de senere år har modtaget enkelte børn, der er sansedefekte eller fysisk handicappede.

Med henblik på en rationel tilrettelæggelse af anbringelsen af sådanne børn i børnehaver har nævnet bl.a. forhandlet med *professor Preben Plum*, der har redegjort for spastiske børns forhold, og *overlæge Ole Bentzen*, statens hørecentral, Århus, som har indhøstet en række erfaringer gennem et nært samarbejde med børnehaven »Granly«, Århus, der siden 1953 har modtaget børn med høredefekter.

Der rejser sig de samme spørgsmål ved placeringen af sådanne børn som ved anbringelsen af adfærdsvanskelige børn i børnehaver, da det også her er en forudsætning, at børnehaven er i stand til at give disse børn en særlig og meget tidsrøvende behandling. Nedenfor skal overvejes mulighederne af enten at indrette særbørnehaver, der udelukkende modtager sådanne børn, eller placering af enkelte af disse i almindelige børnehaver.

Gennem de sidste 10 år er man i stigende grad blevet opmærksom på betydningen af at undersøge defekte småbørn så tidligt som muligt, dels for at klarlægge årsagerne til defekternes opståen, dels for at kunne iværksætte den form for behandling og revalidering, der i hvert enkelt tilfælde er bedst egnet. Interessen for småbørn med medfødte defekter, der såvel her i landet som andre steder først samlede sig om de spastiske børns problemer, har senere bredt sig til andre grupper, således døve og tunghøre børn, svagt seende og blinde børn og børn med konstateret eller formodet intelligensdefekt.

De indhøstede erfaringer, der er mest omfattende for de motorisk handicappede børn og børn med høredefekter, har tydeligt vist, at revalideringen af handicappede småbørn bl.a. afhænger af den tidligst mulige erkendelse af arten og omfanget af deres defekt gennem undersøgelse hos barnets læge, suppleret med undersøgelse af speciallæge. Så snart diagnosen er fastslået, eller der foreligger mindste mistanke om defekt, må behandling indledes.

Der vil antagelig i store byer være tilstrækkeligt mange spastikere til at samle disse i en særbørnehave. Man regner med 2 spastikere ud af 1000 børn. I Esbjerg og Fredericia har man i de særlige børnehaver også spastikerbørn fra omegnskommunerne. I København havde man oprindelig kun Ortopædisk Hospital til at tage sig af denne opgave. Senere er der stiftet en forening, som har oprettet børnehaverne på Jyllingevej og Tuborgvej. De kan tage 45 børn og har haft fuld belægning allerede i nogle år. Det er et meget værdifuldt arbejde, der udføres, og børnehaverne har fungeret tilfredsstillende. De er tænkt for spastikere, men kan også tage andre, f.eks. børn med muskelsvind eller med misdannelser, men det bør kun være få. Professor Plum understregede, at det er meget vigtigt, at man har en god forbindelse med skolevæsenet, som i øvrigt er gået i gang med en forsøgsvirksomhed, idet man har indset, at det er nødvendigt for børnehaverne at have forbindelse med de institutioner, der skal overtage børnene til videre behandling.

Professoren bemærkede, at problemerne med hensyn til placering i børnehave af spastiske børn navnlig er store i landsbyerne og i landkommunerne.

Med hensyn til spørgsmålet, om man bør have særbørnehaver eller enkelte børn i almindelige børnehaver, udtalte professoren, at det kan være tilfredsstillende, at syge og raske er sammen. Denne tanke bør støttes i hvert fald i provinsen. Det er ikke enhver spastiker, der skal i særbørnehave. Hvis de nogenlunde kan klare sig, kan de godt komme i normale børnehaver. Det er i øvrigt et meget svært spørgsmål at afgøre, idet personlighedsfaktoren spiller ind, nemlig spørgsmålet om hvordan barnet selv tager sit handicap, og hvorledes forældrene tager det. Men stort set kan man sige, at hvis det kan klare sig fysisk og karaktermæssigt, er det en fordel at placere det i normal børnehave. Ved særbørnehaven er i øvrigt den risiko, at man, hvis der ikke er et tilstrækkeligt klientel af spastikere, da også tager evnesvage ind, og det giver et særligt problem for den fysisk handicappede, som klarer sig dårligt sammen med de evnesvage.

Som tidligere omtalt, har nævnet aflagt besøg i nogle børnehaver, der modtager børn med fysiske handicaps. Det drejer sig om *børnehaven Granly, Århus,* der arbejder med høredefekte og enkelte svagtbegavede børn i en gruppe af normale, hvor man kunne fremvise resultater med hensyn til udviklingen af de høredefektes ordforråd, der næppe ville være nået, hvis disse børn ikke havde haft lejlighed til at færdes i naturligt samvær med jævnaldrende i visse timer af dagen.

I *Børnenes Vel's børnehave, Chr. Winthersvej, Fredericia,* arbejdedes med 15 spastikere indenfor et samlet børnetal af 55. Man anså det for betydningsfuldt, at de motorisk hæmmede havde mulighed for at færdes sammen med normale børn, men erfaringen havde vist, at det var rigtigst at holde dem i en gruppe for sig, da de skulle have så megen hjælp til spisning og manuel beskæftigelse, at man let kunne komme til at tilsidesætte naturlige hensyn, såvel til spastikerne som til raske børn, hvis man kun havde blandede grupper.

I *menighedsbørnehaven i Esbjerg* arbejdede man med blandede grupper, hvori også indgik enkelte høredefekte børn. De handicappede

børn blev her taget ud af gruppen til individuel træning.

Om alle de 3 børnehaver gjaldt det, at behovet for at skaffe pladser til handicappede børn var så stort, at disses tal måtte forekomme for stort til børnehavens samlede kapacitet.

Efter at have aflagt besøg i børnehaven Granly i Århus, aflagde nævnet besøg på statens hørecentral i Århus, hvor overlæge Ole Bentzen og børnehavelederen frk. *Bodil Willemoes* gav udtryk for den opfattelse, at det efter deres erfaringer vil være uhensigtsmæssigt at oprette særbørnehaver for disse børn, d.v.s. børnehaver, hvor alle børn er anormale, og hvor børnehavelederen er specialiceret i behandlingen af en bestemt slags børn. En sådan institution bør kun oprettes som en nødløsning, hvis en anden ordning viser sig helt uigennemførlig. Behandlingsmiljøet her vil være forkert, idet incitamentet fra de normale omgivelser, der skal anspore såvel barn som pædagog, mangler.

Gennem sine besøg har *det pædagogiske nævn* erfaret, at gennem leg og beskæftigelse vil de normale børn stille de krav til det handicappede barn, som er forudsætningen for, at det kan forsøge at klare sig blandt normale. Det er først og fremmest de jævnaldrende normale børn, der bliver det handicappede barns læremestre. De normale børn vil i langt højere grad end voksne møde det defekte barn med den rette indstilling. De vil først og fremmest anskue barnet som et menneske og overse dets mangler. De vil hjælpe det til rette, trække det med i legen, vise det tillid og dermed skabe den atmosfære af samhørighed og naturligt kammeratskab, som viser, at det barn, der er anderledes, accepteres af sine omgivelser. Denne accept fra omgivelserne er forudsætningen for, at vedkommende barn akcepterer sin egen situation. Når dette punkt er nået, er det fundament skabt, på hvilket revalideringsarbejdet kan gennemføres. Hertil kommer den betydning, som samværet med handicappede børn har for det normale barn. Jo tidligere de normale børn stilles over for dette akceptproblem jo bedre, og i denne forbindelse har børnehaven en stor mentalhygiejnisk betydning.

Nævnet må således konkludere, at det er af uvurderlig betydning for et barn med et handicap i form af nedsat hørelse, nedsat syn eller nedsat motorik at blive anbragt i en almindelig børnehave, hvor det navnlig gennem påvirkning fra normale børn tilskyndes til at arbejde sig ud af den følelse af at være tilsidesat, der kan følge handicappet.

Hvor det drejer sig om småbørn med så alvorlige defekter, at der ikke nås noget ved en pædagogisk påvirkning mellem normale børn, må der indrettes særlige børnehaver. Ellers kan anbringelse ske i almindelige børnehaver, eventuelt i særlige afdelinger i tilknytning til almindelige børnehaver.

Som ovenfor omtalt med hensyn til adfærdsvanskelige børn, bør der dog kun være nogle få børn af denne type i en almindelig børnehave. Hvis der kommer for mange børn med sansedefekter eller fysiske handicaps, vil de ganske naturligt påkalde børnehavelærerindens opmærksomhed i større omfang, end det er ønskeligt, såfremt hun samtidig skal have mulighed for at beskæftige sig med de normale børn.

Hellere end at forøge personalet pr. gruppe i sådanne institutioner, bør man gøre grupperne mindre. Børnehavelærerindens intimere kontakt med det enkelte barn i den lille gruppe vil forøge behandlingsmulighederne væsentligt. Uanset nedsættelsen af gruppernes størrelse er det dog sandsynligt, at man må have noget mere personale end i en børnehave af samme størrelse, der udelukkende modtager normale børn.

Institutionen bør ledes af en børnehavelærerinde, der er vant til at have med normale børn at gøre, og desuden så vidt muligt har gennemgået kurser, der behandler spørgsmålet om pasning af defekte børn og giver hende fornødent kendskab til anatomi og mentalhygiejne.

Da det samtidig er en kendsgerning, at sansedefekter og fysiske handicaps næsten altid medfører psykiske vanskeligheder af lettere eller alvorligere art, må det efter nævnets mening også være rigtigst, at sådanne børnehaver får lejlighed til at samarbejde med en børnehavepsykolog.

Nævnet har den opfattelse, at det ideale må være, at institutionen fungerer som halvdagsbørnehave. Det er for moderen til et handicappet barn, ganske uanset hendes økonomiske trang, meget afgørende, at hun 3-4 timer dagligt kan blive aflastet for den byrde, opdragelsen og oplæringen af et sådant barn indebærer. Som det fremgår af ovenstående, vil der dog også være brug for heldagsinstitutioner, da der utvivlsomt vil foreligge en række tilfælde, hvor det af sociale hensyn er påkrævet at anbringe barnet hele dagen i børnehaven.

I de børnehaver, hvor der anbringes børn

med fysiske handicaps, bør der tages fornødent hensyn hertil ved den bygningsmæssige indretning.

Den ændring af disse børnehavers struktur, som vil blive nødvendig som følge af det ovenfor anførte, vil utvivlsomt bringe børnehaven i økonomiske vanskeligheder under den nugældende tilskudsordning. Ligesom når det drejer sig om børnehaver, der modtager enkelte børn med adfærdsvanskeligheder, må man for institutioner, der modtager handicappede børn, søge gennemført en ændring af tilskudsreglerne, og nævnet skal vedrørende dette spørgsmål henvise til kapitel VII om ændrede tilskudsregler.

De specielle hensyn vedrørende handicappede børn berører for så vidt ikke nævnets almindelige betragtninger vedrørende trangen til udbygningen af børnehaver for normale børn. De viser imidlertid, at den pædagogiske opgave, som børnehaven i dag har at løse i det danske samfund, både har en side, der vender ud mod det normale barn og en side, der vender ud mod det barn, der er socialt, psykisk eller fysisk handicappet, således at en almen udbygning af børnehavernes antal og pædagogiske virkemidler også er en forudsætning, for at de i dette kapitel omtalte specielle opgaver kan løses.

KAPITEL VI.

FORSKELLIGE FORMER FOR LEGESTEDER.

Spørgsmålet om indretningen af forskellige former for legesteder og offentlig støtte hertil har været gjort til genstand for overvejelser i nævnet. Begrundelsen herfor er dels, at det udækkede behov for børnehavepladser i nogen grad kan afhjælpes ved indretningen af legesteder med pædagogisk medarbejderskab, hvortil børnene kan henvises. Dels er spørgsmålet om børnenes legemuligheder i byerne — ikke mindst de større byer - et problem af selvstændig og aktuel interesse, hvis løsning trænger sig på.

Der er i de senere år skabt forskellige former for lege- og beskæftigelsessteder, børne-»parkering«, legestuer og særligt indrettede legepladser under pædagogisk tilsyn. Der er nu givet mulighed for tilskud til etablering og drift af sådanne legesteder under forudsætning af, at de opfylder krav til en rimelig standard, og at de dækker et socialt og pædagogisk behov. Lovgivningen åbner herved mulighed for ydelse af tilskud til legesteder af vidt forskellig art.

Der kan være tale om den almindelige legeplads med asfalt, gynge, vippe, rutschebane o.s.v.; der kan være tale om skrammellegepladser, huleby, byggelegeplads o. lign., som giver mulighed for at udvikle børnenes skabende evne, eller der kan være tale om særligt indrettede legesteder, hvor specielt større børn kan dyrke en bestemt fritidsinteresse.

Visse offentlige legepladser har et overdækket område eller et hus, der kan anvendes som legestue, eventuelt sådan, at det anvendes til små børn om formiddagen og i forbindelse med legepladsen som fritidsklublokale for større børn om eftermiddagen.

Der kan naturligvis her opstå nogle rent praktiske vanskeligheder med hensyn til lokalets brug for flere aldersgrupper af børn, navnlig med hensyn til inventar.

De enkelte løsninger må vælges ud fra det miljø, boligområdet danner, ud fra det sociale lag området repræsenterer, og ud fra antallet af børn i de forskellige aldersklasser.

For at en sådan legeplads kan fungere og navnlig gå ind som en art forebyggende institution med de forpligtelser dette indebærer, må det være nødvendigt, at der er en kvalificeret leder.

Legepladser.

I de større byer har den stadigt forøgede trafikintensitet, der bevirker, at gader og veje ikke kan bruges mere som opholdssteder for børn, indskrænket muligheden for, at leg kan foregå blot nogenlunde ugenert og farefrit.

Man har forsøgt at bøde på de uheldige forhold ved at oprette offentlige legepladser. I København er der således indrettet offentlige legepladser *med legepladsleder:*

Indre by og Christianshavn	1
Vesterbro	2
Nørrebro og Utterslev	4
Østerbro og Emdrup	2
Amager	2
Valby og Vigerslev.....	2
Vanløse, Husum og Brønshøj ..	2
	15

Hertil kommer naturligvis i de enkelte distrikter en række mindre legepladser, men uden pædagogisk tilsyn.

De ovennævnte legepladser opfylder dog kun en del af de krav, som børn i forskellige aldre stiller til en legeplads. Udformningen af legepladserne er ofte foretaget ud fra andre hensyn end de rent pædagogiske.

Selv om der er brug for mange forskellige beskæftigelsesformer, således at en bestemt form for legepladsudstyr ikke kan anføres som

den eneste rigtige, gælder det dog nok, at hovedparten af de nuværende legepladser er for mekaniserede i deres udstyr og kun byder på en form for underholdning og ikke på mulighed for aktiv skabende leg.

Som regel savner man endvidere tilstrækkelig udnyttelse af legemulighederne om vinteren, f. eks. med hensyn til kælkning m. v.

Man har endvidere været klar over, at børn havde behov for langt mere *naturlige* legemuligheder. Børnene kom ikke på legepladserne, men foretrak illegalt at opholde sig på byggepladser og andre steder, hvor der skete noget.

I 1931 udkastede *havearkitekt C. Th. Sørensen* tanken om at indrette en slags »skrammellegeplads« på passende og ret store arealer, hvor børnene kunne få lov at benytte gamle biler, kasser, brædder, mursten og den slags ting. Tanken blev realiseret i den nu kendte »Skrammellegepladsen« på Emdrup Banke, der åbnede i august måned 1943, med *fritidspædagog John Berthelsen* som leder. Skrammellegepladsen er betegnet som sandkassen i forstørret målestok. Den rummer et utal af muligheder, som tidligere kun var til stede på de ubebyggede grunde. Legaliseringen af børns leg fra mere eller mindre forbudte områder faldt heldig ud, fordi ideen svarede til en trang hos børnene til at bygge og skabe og eksperimentere på egen hånd. En anden årsag til legepladsens succes var den gradvise udvikling, idet mulighederne blev givet børnene efterhånden, som de var modne hertil, og dermed voksede de med opgaverne.

I de senere år er ideen taget op i en række andre lande, og herhjemme er der arbejdet videre med den f. eks. i en lidt anden form i hulebyen i Brede, der blev skabt af *havearkitekt Mygind.*

Skrammellegepladsen kan ikke tilfredsstille alle børns legebehov, men i den udformning, som den f. eks. har fået i de såkaldte Robinsohn–Spielplätze i Zürich, løser den dog de allerfleste. Her er rige muligheder for, at børnenes fantasi kan få fri udfoldelse gennem skabende arbejde. Deres behov for alsidig, legemlig aktivitet dækkes, og sidst, men ikke mindst: beskæftigelsen nærmer sig så meget som muligt til det virkelige livs. Endelig må også nævnes, at der bydes på mulighed for rekreation og hvile.

Foruden denne særlige form for legeplads, der i fremtiden vil kunne gøre storbyerne bedre for børn at leve i, er der dog også brug for mere traditionelle legepladser og græsarealer til bevægelseslege og boldspil. Endelig er der brug for særlige småbørnselegepladser for børn under skolealderen. De skal ligge så nær som muligt ved hjemmet, eventuelt sådan at mødrene fra lejligheden kan have opsyn med deres børn.

I *Norge* har et udvalg inden for norsk samband for småbarnsoppfostring under forsæde af *docent Åse Gruda Skard* i marts 1960 afgivet betænkning om »leikeområder i by og bygd«. Der udtales her bl. a.:

Med industriens og handelens veldige utvikling er byer og tettbebyggelse og den rullende trafikk vokst med en fart som før var ukjent. Sammen med en rekke sosiale og hygieniske behov har da også behovet for leike- og tumleområder for barn og ungdom blitt et betydelig sosialpolitisk spørsmål.

På grunn av at spørsmålet er et nytt sosialpolitisk spørsmål, har det manglet på forbilder. De områder som kommunene legger ut, og som burde være hensiktsmessige for barnas leik og frie bevegelsesliv, er i stor utstrekning preget av et estetiserende syn. Områdene er alt for ofte bypynt, hvor barn er uønsket.

I den aller siste tid er man imidlertid blitt klar over, at man er på gale veier, og at den gamle parkform var et feilgrep - at den ikke tilfredsstiller samfunnets behov for friområder for et trygt og rasjonelt utendørs liv. Omslaget merkes i dag i tankegangen, men enda lite i marken. Det merkes i de større bykommunene, hvor en med store omkostninger prøver å gjøre gårsdagens synder gode igjen. Men det merkes enda lite i de kommuner som nettopp nå øker sterkt i folketall, eller hvor trafikken p.g.a. nye gjennomgangsveier o.l. har fått nye faremomenter inn. Her er det nettopp nå fare for at gode muligheter for planløsninger og for gunstige friområder forspilles. Det er ofte det rene nybrottsarbeid som må til for å få de ansvarlige myndigheter til å forstå at trygge og sunne leikeområder for barn og tumleområder for ungdom, ikke er luksus som man kan stelle med i gode tider for å holde et »presentabelt« nivå, men at det er et viktig sosialpolitisk spørsmål som må anses som en integrerende del av selve bolig- og reguleringsspørsmålet.

I 1959 ble 87 barn drept ved trafikkulykker; 41 av dem ble drept under leik eller sport. 50 av disse 87 barn var under 8 år. Slike ulykker må forebygges. Med den veldige øking i rullende trafikk og den tekniske utvikling er faremomentene blitt så store, at det må gjøres et kraftig tak for å skaffe barna leike- og tumleplass trygt utenfor trafikken.

Leikeområdene skal ligge best mulig fordelt, slik at de kommer så nær boligen som mulig, og

slik at ikke farlige trafikkgater skiller dem fra boligen.

Et område for *småbarn,* sandleikeplasser, skal ligge kloss inn til boligen, slik at barna føler kontakten med boligen og slik at voksne kan holde øye med dem derfra. Det bør ligge slik at det vår og høst får minst fem timers sollys. Det totale området må ikke være under 20 kvm og beregnes til minst 1 kvm pr. barn.

Leikeområdet skal legges til rette for barns ulike utviklingstrinn og de ulike gruppers leikebehov. Sammenblanding av dem kan ha sine uheldige sider, særlig for de mindre barna. Skille etter alder bør imidlertid gjennomføres elastisk. Det bør derfor enten være et fellesområde hvor småtassene kan være sammen med de store, eller det må ordnes slik at de mindre har adgang til de stores område, men ikke omvendt.

I det hele tatt bør man bruke alle midler som kan gjøre leikeområdet tiltrekkende for barn, og bidra til så vel den kroppslige som den sjelelige utvikling. Et av de mest primære krav er at så vel barna som de foresatte bør føle seg trygge for farer utenfra. og barna bør rettledes av et kvalifisert og forståelsesfullt »oppsyn« og ikke ha følelsen av å bli »bevoktet« av en »vaktmann«. Leikledere og tilsynsfunksjonærer bør ha evner og forut setninger til å legge leikeforholdene best mulig til rette for barna. Noen form for lokale er også ønskelig i forbindelse med leikeplassene der hvor forholdene tillåter det.

Byplanmyndighetene må få faste normer å holde seg til når det gjelder leikeområdenes plass i byplanen, og om minimumsareal. *Bygningsmyndiglietene* må få klare bestemmelser om leikeområder ved boligbygg.

Skal små barn i førskolealderen selv i mindre antall trygt kunne oppholde seg på leikeområdet uten noen av foreldrene sine, må det ansettes en eller flere *parktanter* til å ta seg av dem. Hver parktante må ikke ha mer enn 20 barn i sin varetekt. Leikeplassen for hennes gruppe må være inngjerdet og så begrenset at hun kan ha oversikt over den. Til parktantevirksomhet trengs *utdanning.*

Utstyr til et leikeområde er avhengig av den aldersgruppe som plassen er beregnet for. Ved alle friområder bør det være toalett. Dessuten bør det sørges for uværsskur og varmerom.

På sandleikeplassene bør det, foruten rommelig sandkasse med god kant rundt, også være benker omkring for barnas mødre.

Ved leikeplasser beregnet for barn som er vokset fra sandkassen, men ennå er for små for idrettsplassene, er *løst materiale* stimulerende for leiken. Det er da nødvendig at en leikleder eller oppsynsmann kan ta hånd om materialet, så det ikke blir ødelagt eller fjernet, og at det blir innlåst om kvelden.

Boligselskaper bør ha plikt på seg til å sørge for at leikeområder innenfor deres grunn blir opparbeidet og passende utstyrt. Når innskudd skal beregnes, bør kostnader til opparbeiding av leikeplasser tas med inn i innskudds-summen. Med til utgiftene bør en regne honorar til sakkyndig rådgiver.

Den *svenske arkitekt Hans Wohlin* har i en licentiatafhandling »Barn i Stad« redegjort for den position i byplanlægningen, som børnene med rette har krav på. Gennem sit arbejde som byplanlægger blev han opmærksom på bybørnenes udendørs opvækstbetingelser og anvendte flere år til studier og undersøgelse af deres leg, behov, adfærd og trafikvaner. Formålet med arbejdet var at skaffe et kundskabsgrundlag for en byplanlægning, der bedre end nu tilgodeser børnenes retmæssige krav på tryghed og legemuligheder. Undersøgelserne resulterede bl. a. i et forslag om indrettelse af trafikfri legeområder for børn ved alle beboelsesejendomme for flere familier. Husenes opgange er placeret sådan, at de giver direkte adgang til legeområder, der rummer småbørnslegepladser i hjemmenes nærhed, lidt længere borte kvarterslegepladser for store og små, og fritidslokaler. Et net af gangstier udmunder i en forbindelsesvej, som leder hen til et center, som indeholder offentlig legeplads med legestue og legeleder, idrætsplads, grønne områder, fritidslokaler for ungdommen, børneinstitutioner, skole og butikstorv. Alt dette kan børnene nå frem til uden at komme i berøring med motortrafikerede veje. Inden for legeområdet vil visse stier og friarealer være fælles for børn og voksne, men sammen med legepladser og andre legesteder danner de et system af legemuligheder.

Forslaget er bemærkelsesværdigt ved sin nære forbindelse med børnenes legevaner. De ønskværdige tilstande for bybørnene, som arkitekt Hans Wohlin skitserer, kan ikke realiseres i dag eller i morgen, men hans synspunkter er inspirerende at have for øje som det endelige mål, og herved kan en gentagelse af fortidens fejl måske undgås.

Tilsvarende tanker findes i mere detailleret form i beretningen fra et kursus i Stadsplanlægning, som afholdtes ved Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm i september 1960 med emnet: »Bostadsområdet som Uppväkstmiljö«.

Hvad de forskellige former for legepladser angår omtales følgende:

Lekområden.

Lekområden kan beskrivas till sin utbredning men knappast till sin areal, då denna i hög grad bestäms av stadsplanens uppbyggnad och bostadsgruppens storlek. Lekområdets utbredning anger vi till 100-150 m från fastigheternas entréer. Till gångvägarna, entréen och grönytorna fogar vi normen lekytor, vissa sammanförda till egentliga lekplatser, andra självständiga lekutrymmen forde-

lade på lämpliga ställen inom lekområdet. Grannskapet kan på så sätt bilda ett trafikfritt område, som man kan leka och röra sig inom.

Småbarnslekplatser.

Den viktigaste ingrediensen i lekområdet är småbarnslekplatsen, som hör organiskt samman med varje flerfamiljshus eller grupp av småhus. Den bör ligga på max. 50 m gångavstånd, helst direkt vid entréen, eftersom kontakten med inne är så betydelsesfull. Småbarnslekplatsen bör ha en *särskild del för 0–3 år* och deras mammor, eftersom de minsta barnen har helt annorlunda förmåga och lekvanor än de äldre for skolbarnen. Här skall de ha möjlighet att lära sig gå, falla, gripa,

Förslag till preferensnormer

Riktvärden för gångavstånd, barnantal och ytbehov för olika typer av lekplatser i nya bostadsområden.

Anläggning	Gångavstånd	Lämpligt antal samtidigt lekande barn	Min. och max. barnantal inom influensområdet 1)	Nettoareal 2)	Anmärkning
Lekplats för småbarn	Max. 50	1–10	Oberoende av barnantal bör vajre flerfamiljshus ha minst en lekplats. Max. 30 barn	100–200 m²	I direkt kontakt med entré med helt trafikfri gångförbindelse
Lekområde med kvarterslekplats	Max. 100–150 m	5–30	Min. 25, max. 150–200 barn	1500–2000 m²	Lekområdets småbarnslekplatser ej medräknade
Lekpark med lekledare	Max. 400	40–150	Min. 600, max. 2000 barn	6000–7000 m²	Centralt i ett bostadsområde i kontakt med grönområde. Samordning med butikscentrum, skola, daghem etc.
Bollplan	Max. 400 m	10–20	Min. 150, max. 600 barn	1000 m² för grusplan, 3–5000 m² för gräsfält	Bollplan bör bl. a. ingå i lekpark

1) Då max. barnantalet overskrides bör flera anläggningar planeras i stället för en större.
2) Gångvägar, skyddsremsor o. d. inte medräknade.

ösa, använda armar, ben och händer och leka sina relativt anspråkslöst lekar. Skala, material och detaljutformning måste rätta sig efter spädbarnets tempo, kropp och ringa förmåga. Utrymmet kan med fördel omges med ett lågt staket eller en mur.

De *äldre förskolbarnen* har en annan lek, rörelse och kroppsbehärskning, gruppleken har börjat, lekarna blivit mera utrymmeskrävande och fordrar andra material, redskap och ytor. De bör ha stora sandlådor för lek med sand och i sand, hårdgjorda ytor, kuperad terräng, något att klättra i, balansera på, hänga i, bära på, bolla mot, rita på, o.s.v. Springlekarna, hopplekarna och lekarna med hjulfardon har börjat. Allt detta kan inte ges plats på småbarnslekplatsen, men flera av dessa lekmöjligheter måste finnas nära porten och de yngstas lekplats. Här antages att småbarnslekplatsen för upp till 10 samtidigt lekande barn skall vara minst 150 m². Varje flerfamiljshus och grupp av småhus bör, oberoende av barnantalet, ha minst en småbarnslekplats, överskrider barnunderlaget 30 barn krävs ytterligare en lekplats.

Kvarterslekplatser.

Men alla förskolbarnens och de yngre skolbarnens lekar kan inte rymmas på 150-200 m², utan

måste flytta ut i lekområdet. Där bör finnas större lekytor, sand, vatten, klätterredskap, byggklossar, lekvrår o.s.v., men framför allt friytor. En del av lekutrymmene kan, där så är lämpligt, sammanföras till en samfälld kvarterslekplats eller en liten allmän lekplats.

Lekparker med lekledare.

Lekparkernas uppbyggnad kan lämpligen illustreras med följande exempel, som visa lekplatsen som generalplananläggning, dess beståndsdelar, säsongplaneringen och den successiva utbyggnaden.

Det pædagogiske nævn er enig i de fra norsk og svensk side citerede synspunkter og mener, at danske forhold tilskynder til lignende overvejelser og reformplaner vedrørende udformningen af legesteder.

1 en betænkning af juli 1962, Børn og Biler, afgivet af det af den danske nationalkomité for OM EP (Organisation mondiale pour l'Éducation préscolaire) nedsatte samarbejdsudvalg vedrørende børns legevaner og trafikadfærd i relation til trafikulykker omtales en undersøgelse af små børns færdselsuheld i København, foretaget af Københavns færdselspoliti. Denne undersøgelse omfatter 522 børn under 7 år, som i årene 1958-60 er kommet til skade i Københavns trafik. Man må herudover regne med en række tilfælde, som ikke bliver registreret.

Undersøgelsen peger på, at alt for mange børn leger på gader og veje, og at vejen ikke længere er egnet til leg. Der må i højere grad gøres noget for at hindre dette. Der må rent lokalt indrettes flere legemuligheder afsondret fra gaden, og de legepladser m. m., der allerede findes, må udnyttes bedre. Hertil kræves, at de gøres tiltalende for dem, der skal benytte dem, at der i større omfang indføres tilsyn, og at legeredskaber holdes ved lige.

Til yderligere belysning af forholdene vedrørende legepladser i Danmark har nævnet forhandlet med *stadsgartner J. Bergman,* Københavns kommune, og følgende repræsentanter for *Dansk Legepladsselskab:*

fritidspædagog John Berthelsen,
arkitekt Max Siegumfeldt,
seminarieforstander Jens Sigsgaard og
havearkitekt, professor C. Th. Sørensen.

Af disse forhandlinger fremgik det, at legepladsen i nærheden af hjemmet er den vigtigste, idet det viser sig, at børn som regel ikke går ret langt fra hjemmet. Stadsgartner Bergman har udtalt, at man i København vil kunne nå langt ved gårdrydninger. Stadsgartneren oplyste, at man i Københavns kommune har lavet en 5-årig plan for udbygning og forbedring af legepladsforholdene i København. Der bliver tale om ændring af legepladsen i Fælledparken, samtidig med at de 3 eksisterende forbedres. I løbet af 5-årsplanen vil man forsøgsvis indføre børneparkering 3 timer daglig

Professor C. Th. Sørensen har udtalt, at der for så vidt skulle være tilstrækkelige arealer til at etablere gode legemuligheder i forbindelse med nybyggeri. Problemet er snarere at få udnyttet det areal, der er til rådighed, på en mere rationel måde. Det, der tiltrænges, er snarere en bedre planlægning end mere plads, således at arealerne kan udnyttes til legeområder ved, at man f. eks. sikrer sig, at der ikke anvendes arealer til overflødige vejanlæg m. m. Professor C. Th. Sørensen fandt, at der i høj grad tiltrænges en undersøgelse af legepladsspørgsmålene, hvor man foretager en analyse af besøget på legepladsen og søger at finde frem til, hvilke arter af legepladser, der mest appellerer til børnene, således at man derigennem vil kunne få et billede af, hvorledes man mest hensigtsmæssigt kan tilrettelægge legepladserne.

Nævnet er bekendt med, at Dansk Legepladsselskab siden 1959 har virket som rådgivende og vejledende instans for forskellige kommuner og andre, der indretter legepladser. Selskabet har søgt tilskud til at kunne indrette en konstant vejledningsvirksomhed, og det pædagogiske nævn vil anse det for værdifuldt, om et sådant konstant vejledende organ blev oprettet med statsstøtte, således at det fik mulighed for at påvirke indretningen af legepladser i mere pædagogisk retning.

Indretning af tilstrækkeligt mange og tilstrækkeligt gode legepladser hjælper imidlertid ikke, hvis ikke disse til stadighed vedligeholdes. Det må derfor være en pligt for børneværnsudvalget i henhold til lovens bestemmelser ikke blot at sikre tilstedeværelsen af legepladser, men også ved forhandlinger med de pågældende kommunale myndigheder at sørge for, at disse til stadighed er i en sådan stand, at de tjener deres formål.

I foråret 1962 afholdtes en »*Legepladsuge*«, som blev tilrettelagt af Dansk Legepladsselskab, landsforeningen »Forebyggende Børneværn, Dansk Børnehaveråd, Dansk Fritids-

hjemsråd, Børnehave- og Fritidshjemsseminarieledernes Fællesråd samt Seminarieelevernes Fællesråd. »Legepladsugen« modtog støtte fra stat og kommune og de ovennævnte organisationer. Formålet med »Legepladsugen« var propaganda for oprettelse af pædagogiske legesteder. Der afholdtes forskellige arrangementer, arbejdende legesteder, udstillingsvogntog, daglige udsendelser i radio og fjernsyn.

Det lykkedes gennem »Legepladsugen« at skaffe stor interesse omkring legepladsproblemerne og få fremhævet det pædagogiske legesteds betydning for barnets udvikling.

Dansk Legepladsselskab arbejder på grundlag af de indvundne erfaringer med spørgsmålet om eventuel oprettelse af en forsøgslegeplads.

Børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn har over for socialministeriet anbefalet, at der ydes økonomisk støtte af tipsmidlerne til Dansk Legepladsselskab til foretagelse af en undersøgelse og vurdering af de erfaringer og resultater, man nåede frem til i »Legepladsugen«.

Nævnet er enig med Dansk Legepladsselskab i, at det vil være værdifuldt, at der foretages en dyberegående undersøgelse af legepladsspørgsmålene, hvor man søger at finde frem til den mest hensigtsmæssige indretning og placering af legepladserne og skal meget anbefale, at en sådan undersøgelse søges gennemført.

Småbørnslege pladser.

Hvad angår legepladser for børn i førskolealderen, er der behov dels for legepladser for de allermindste børn i umiddelbar nærhed af boligen, dels for legepladser for børn i børnehavealderen, beliggende på en sådan måde, at børnene kan nå disse inden for en maksimumafstand af ca. 200 m, og uden at de skal passere stærkt trafikerede færdselsårer.

For de mindste børn drejer det sig om små legepladser med en lille sandkasse til nogle få børn, placeret således, at moderen kan følge børnene fra et vindue. For de noget større børn kan der være tale om indskærmede områder, gerne opdelt på en sådan måde, at børnene kan lege i mindre grupper og under opsyn af legepladsledere. Det er en fordel, om der tillige findes et hus, bygget i lette materialer til opbevaring af legesager og eventuel indendørs leg under regn, ligesom det ville være en fordel, såfremt der i umiddelbar nærhed af sådanne legepladser kunne indrettes siddepladser for mødrene.

I det mindste hvor det drejer sig om egentlig børneparkering, hvor børnene ikke er ledsaget af deres mødre, må der være legepladsledere, hvis løn fastsættes på en sådan måde, at der kan ydes tilskud hertil efter nærmere fastsatte regler.

For at sådanne legepladser kan udformes, bør der efter nævnets mening pålægges boligselskaber og andre bygherrer pligt til at afsætte trafiksikrede arealer til dette formål ved planlægning af nybyggeri. Det synes ligeledes nødvendigt, at der udformes bestemmelser om, at arealer, der er hensigtsmæssige til legeområder, ikke udnyttes til parkeringspladser, og at der skal stilles erstatningsarealer til rådighed i de tilfælde, hvor mulige legearealer udnyttes til parkeringspladser.

Legestuer

I forbindelse med udendørs legesteder eller som selvstændige institutioner kan nævnet anbefale indretning af *legestuer*, hvis formål er beskæftigelse af børn under betryggende opsigt og på en pædagogisk, hensigtsmæssig og forsvarlig måde visse timer om dagen på en eller flere af ugens dage.

Nævnet er af den opfattelse, at der såvel til legesteder som til legestuer bør kunne ydes tilskud efter reglerne i lov om børne- og ungdomsforsorg, selv om de nævnte institutioner ikke opfylder betingelserne om en åbningstid på mindst 4 timer daglig på alle søgnedage.

Nævnet må anse det for meget ønskeligt, at der ved en smidig tilskudsordning skabes muligheder for at yde økonomisk støtte til forsøgsvirksomhed med hensyn til etablering af forskelligartede legesteder.

Både pædagogiske hensyn til barnets udviklingsmuligheder og praktiske hensyn til tilsyn med børns leg og beskæftigelse, taler herfor, specielt i en tid, hvor der ikke er tilstrækkelige børnehavepladser til rådighed.

DET JURIDISKE LABORATORIUM VED KØBENHAVNS UNIVERSITET

KAPITEL VII.

NÆVNETS FORSLAG.

I nærværende kapitel er samlet nævnets forslag vedrørende de i betænkningen behandlede spørgsmål. For visse af disse forslag gælder, at de har været omtalt og begrundet i de tidligere kapitler, medens andre forslag omtales for første gang.

A. Indstilling til udvalget vedrørende revision af loven om børne- og ungdomsforsorg.

Samtidig med, at det pædagogiske nævn har arbejdet med sin undersøgelse af spørgsmål i forbindelse med børnehaver, har et af socialministeren den 1. september 1961 nedsat embedsmandsudvalg arbejdet med forslag til revision af loven om børne- og ungdomsforsorgen. Dette udvalg har under 7. januar 1963 afgivet sin betænkning til socialministeren, og det pædagogiske nævn har derfor forhandlet med revisionsudvalget og i en indstilling af 19. december 1962 til dette udvalg redegjort for de i nærværende betænkning indeholdte forslag, der kræver ændringer i loven om børne- og ungdomsforsorgen.

Det drejer sig om følgende forslag:

1. I den nugældende lov om børne- og ungdomsforsorg § 1, stk. 2, er det fastsat, at der i hver kommune skal nedsættes et børneværnsudvalg, der skal varetage det offentlige børne- og ungdomsnævn. Det påhviler udvalget at være opmærksom på de forhold, hvorunder børn og unge i kommunen lever, og i samarbejde med andre børne- og ungdomsorganer i kommunen at virke for et forbedret børne- **og** ungdomsværn i kommunen. I § 55 er fastsat nærmere regler om indhentelse af en erklæring fra kommunalbestyrelse og børneværn vedrørende første gangs anerkendelse af forebyggende institutioner.

Som motiveret i kapitel II og omtalt nedenfor, stiller nævnet forslag om en meget væsentlig udbygning af børnehaverne dels i et kortsigtet program, der skal afhjælpe den øjeblikkelige pladsmangel, dels i et langsigtet program, hvor nævnet udtaler, at man vil finde det rimeligt, at der tilvejebringes børnehaver i et sådant omfang, at alle forældre, der ønsker det, får en mulighed for at sende deres børn i børnehaver.

Set på denne baggrund er de ovennævnte bestemmelser i § 1, stk. 2 og § 55, formentlig ikke tilstrækkelige til at sikre gennemførelse af dette program. Nævnet finder det derfor påkrævet, at det direkte i loven udtrykkes, at *børneværnene* har pligt til at sikre tilstedeværelsen af det fornødne antal daginstitutioner og socialpædagogiske fritidsforanstaltninger. Endvidere finder nævnet, at det er nødvendigt, at der sker en koordinering i direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen, som bør samordne oprettelsen og driften af forebyggende institutioner.

Nævnet kan derfor tiltræde revisionsudvalgets udkast til ny lov om børne- og ungdomsforsorg § 2 in fine; »... og sikre tilstedeværelsen af fornødne daginstitutioner og socialpædagogiske fritidsforanstaltninger.« samt forslagets

§ 5, stk. 2: »Direktoratet påser, at der findes det nødvendige antal børne- og ungdomshjem og børneforsorgsseminarier. Det samordner oprettelsen og driften af institutioner for børne- og ungdomsforsorg. Det yder institutionerne pædagogisk vejledning og fastsætter efter forhandling med børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn regler og vejledende retningslinier for det opdragende arbejde i anerkendte daginstitutioner og børne- og ungdomshjem.« og

§ 66, stk. 3: »Forud for første anerkendelse indhentes gennem kommunalbestyrelsen erklæ-

ring fra børne- og ungdomsværnet og f.s.v. angår ungdomsklubber tillige fra ungdomsnævnet.«

Under forudsætning af lovforslagets gennemførelse finder nævnet det meget ønskeligt, at der i samarbejde mellem direktoratet og kommunerne, bortset fra rene landkommuner, udarbejdes en 10-årsplan for hver enkelt kommune vedrørende tilvejebringelse af det nødvendige antal pladser i daginstitutionerne.

2. Som omtalt i kapitel V fremsætter nævnet forslag om, at fysisk handicappede og sansedefekte børn samt børn med tilpasningsvanskeligheder i højere grad end hidtil får mulighed for at komme i børnehave blandt andre børn, idet man ikke blot anser det for værdifuldt for deres udvikling, at de færdes blandt raske børn, men også for raske børn at komme sammen med børn med fysiske eller psykiske handicaps.

Placeringen af børn med sådanne vanskeligheder giver imidlertid en væsentlig forøgelse af den arbejdsbyrde, der i forvejen påhviler institutionens børnehavelærerinder, og det vil derfor være nødvendigt at nedsætte børneantallet i et vist omfang, eventuelt udvide antallet af medarbejdere. Dette vil få indflydelse på de økonomiske forhold i institutionen, som ikke vil kunne klare sig med de tilskud, der i øjeblikket gives til almindelige børnehaver.

Nævnet mener derfor, at der må være en ret vid adgang til at yde sådanne institutioner tilskud af rådighedssummen til dækning af merudgifter til personale eller eventuelle mindre indtægter på grund af nedsættelse af børnetallet i medfør af udkastets § 71 stk. B.

I børnehaver, hvor en ikke uvæsentlig del af børnene er fysisk handicappede og sansedefekte børn eller børn med adfærdsvanskeligheder, således at den pædagogiske arbejdsbyrde bliver væsentlig forøget, vil de økonomiske vanskeligheder få et sådant omfang, at der efter nævnets opfattelse må være grundlag for efter et skøn i hvert enkelt tilfælde at henføre disse institutioner til den i udkastets § 72, stk. 1, foreslåede tilskudsordning: »Institutioner, som på grund af ganske særlige forhold ikke kan drives inden for den almindelige tilskudsordning, kan godkendes til fuld dækning af driftsudgifter efter fradrag af driftsindtægter inden for rammerne af et af direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen forud godkendt budget. Tilskud ydes med $^4/_7$ fra staten og $^3/_7$ fra den stedlige kommune.«

3. Efter forhandling med repræsentanter for de børnepsykiatriske afdelinger, Rigshospitalets pædiatriske afdeling, Universitetets børnepsykologiske klinik m. fl., som omtalt i kapitel V, fremsætter man derudover forslag om, at der etableres børnehaver, foreløbig af forsøgsmæssig karakter, der udelukkende tager sig af *børn med tilpasningsvanskeligheder,* samt enkelte børnehaver, beregnet til at modtage *motorisk handicappede børn.* Sådanne institutioner forudsætter en forholdsvis stor stab af medarbejdere og grupper af børn, der er væsentlig mindre end i den almindelige børnehave jfr. nærmere nedenfor. Disse institutioner bør efter nævnets opfattelse på samme måde kunne henføres til den under 2 in fine omhandlede tilskudsordning.

4. Som omtalt i kapitel II, har nævnet drøftet de særlige forhold, der gør sig gældende i de *tæt bebyggede kvarterer i større byer,* hvor opførelse af flere børnehaver må anses for yderst påkrævet for at afhjælpe de ringe muligheder, der er i disse kvarterer for at beskæftige børnene og give dem bedre legemuligheder. Det er nævnets indtryk, at en meget væsentlig del af børnene er børn af forældre, hvor moderen ikke har udearbejde, hvorfor familiens indtægtsforhold er forholdsvis beskedne, således at det vil blive vanskeligt for dem at betale til barnets anbringelse i en forebyggende institution. Dette forhold taler for, at man søger at finde frem til en ordning, hvorefter børn af sådanne forældre uden udgift kan placeres i hvert fald i en halvdagsbørnehave, da man ellers må befrygte, at netop familier, hvis børn trænger allermest til et ophold i børnehave, afholder sig fra at sende børnene i daginstitutioner.

Man er endvidere opmærksom på, at der også andre steder i byerne bor forældre, som har vanskeligt ved at klare udgiften ved anbringelse af et barn i en daginstitution, og som afholder sig fra at anvende den mulighed, der ligger i at søge hjælp hos børne- og ungdomsværnet, fordi man nødig vil have direkte forbindelse med børneværnet. Nævnet vil derfor mene, at der bør findes udveje for at hjælpe sådanne forældre under en lempeligere form end den nugældende og har derfor foreslået, at den gældende bestemmelse i børne- og ungdomsforsorgslovens § 55, stk. 7, hvorefter bør-

neværnsudvalg har ret til efter andragende fra institutionen eller forældrene, hvor forholdene efter undersøgelse i det enkelte tilfælde taler derfor, at betale helt eller delvis for børn af trængende forældre, gøres smidigere i den nye lov.

Nævnet har derfor tiltrådt bestemmelsen i revisionsudvalgets udkast § 69, stk. 2: »Børne- og ungdomsværnet kan efter nærmere af socialministeren fastsatte regler udrede udgifterne ved hel eller delvis friplads for børn af forældre, der ikke selv kan udrede betalingen. Udgiften afholdes som børneværnsudgift «

5. Som omtalt i kapitel II, mener nævnet, at *udflytterbørnehaver* antagelig også vil blive bevaret i fremtiden. Der er særlige kørselsudgifter forbundet med driften af sådanne institutioner, ofte af en ikke ringe størrelse. Disse kørselsudgifter modsvares ofte af lavere ejendomsudgifter. For at løse de økonomiske problemer, som udflytterbørnehavers særlige kørselsudgifter giver, er det påkrævet, at disse i refusionsmæssig henseende ligestilles med ejendomsudgifter, og nævnet har derfor tiltrådt udkastets § 70, stk. 1: »Tilskudsberettigede institutioner ydes fuld dækning af udgifter til husleje, til forrentning og afdrag på lån i fast ejendom, der er godkendt af børne- og ungdomsforsorgens økonomiske nævn efter nærmere af socialministeren fastsatte regler, og til skatter, afgifter, forsikring og vedligeholdelse vedrørende fast ejendom. Staten dækker $^4/_7$ og den stedlige kommune $^3/_7$ Tilsvarende gælder for udflytterbørnehavers særlige befordringsudgifter.«

6. Som nævnt i kapitel VI, anbefaler nævnet, at der skabes adgang til sædvanlige tilskud for *legesteder,* hvis formål er beskæftigelse af børn under betryggende opsigt og på en pædagogisk forsvarlig måde visse timer om dagen på en eller flere af ugens dage.

Nævnet anser det endvidere for meget ønskeligt, at der findes mulighed for at yde økonomisk støtte til forsøgsvirksomhed med hensyn til etablering af andre former for fritidsforanstaltninger med et socialt-pædagogisk formål.

Man har derfor tiltrådt bestemmelsen i lovudkastets § 65, stk. 1, nr. 6 og 7: »Følgende daginstitutioner og fritidsforanstaltninger kan af direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen anerkendes som berettigede til tilskud fra stat og kommune:

6. Legesteder.

7. Andre fritidsforanstaltninger med et social-pædagogisk formål.«

7. Nævnet har den opfattelse, at der til *børnehaver* bør kunne ydes tilskud efter reglerne i lov om børne- og ungdomsforsorg, selv om de ikke opfylder de nugældende betingelser om en åbningstid på 4 timer daglig. Der kan meget vel forekomme institutioner af stor pædagogisk værdi, som kun har åbent i kortere tid, eller som modtager 2 hold å 3 timer, hvilket efter lovens nugældende formulering ikke er tilstrækkeligt til anerkendelse. Specielt skal man fremhæve, at der i halvdagsbørnehaver for børn af hjemmearbejdende mødre navnlig af økonomiske grunde bør være mulighed for at have 2 hold børn, et om formiddagen og et om eftermiddagen. Hvis begge hold skal have samme personale, vil det være udelukket at have åbningstid på mere end 3 timer for hvert hold, idet der hver dag må af ses 1-2 timer til forberedende arbejde, oprydning og hviletid for b ørnehavel ærer ınden

Man har derfor tiltrådt, at den nugældende 4-timersgrænse ikke er optaget i udkastet.

8. Med hensyn til tilskudsreglerne i almindelighed anser nævnet det for uhensigtsmæssigt, at den gældende bestemmelse i § 55, stk. 4, jfr § 56, stk. 1 b, reducerer det offentlige tilskud fra 70 til 35 % til børnehaver, hvis børnetal for mere end $^1/_3$'s vedkommende kommer fra hjem med indtægter over sygekassegrænsen. Rent principielt anser man nemlig regler, hvorefter forældrebetalingen forudsættes at være forskellig for forældre, hvis indtægt ligger over sygekassegrænsen og forældre, hvis indtægt ligger under denne grænse, for mindre heldige. Man skal i denne forbindelse pege på, at det i betænkning nr. 226 fra august måned 1959 om den offentlige sygeforsikring, som er afgivet af sygeforsikringskommissionen af 1954, er udtalt, at sygekassegrænsen kun bør anvendes på sygeforsikringsområdet og ikke på uvedkommende områder.

Nævnet må i den forbindelse understrege det pædagogisk uforsvarlige i, at man forlanger, at børn, der har gået i børnehaven i længere tid, skal ophøre dermed, blot fordi forældrenes indtægter stiger op over sygekassegrænsen.

Nævnet har endvidere peget på børnehavens

pædagogiske betydning, som bl. a. kommer til udtryk i forslagene om udbygning af halvdagsbørnehaverne. Nævnet opfatter børnehaven som en social-pædagogisk foranstaltning og ikke udelukkende eller fortrinsvis som en social foranstaltning.

Man henleder dernæst opmærksomheden på, at der ikke ydes betaling for ophold i de i medfør af lov af 16. juni 1962 om ændring af lov nr. 222 af 18. juni 1958 om folkeskolen etablerede børnehaveklasser, og at det her drejer sig om nogenlunde samme klientel.

Hvad angår det uheldige i at opretholde forskellige tilskud, alt efter som forældrene overvejende er bemidlede eller ubemidlede, kan endvidere nævnes, at det har vist sig, at mange børnehaver har haft børn af bemidlede forældre i et omfang, der har svinget lige omkring 33 %, således at institutionen har været i stadig fare for at få nedsat tilskudsprocenten fra 70 til 35. Når dette er ret almindeligt, skyldes det, at indtægtsforholdene for mange familier ligger således, at de, så længe kun faderen har udearbejde, vil ligge under sygekassegrænsen. Når også moderen tager udearbejde, vil familiens indtægt komme over denne grænse, ikke mindst når moderen har en vis uddannelse, der betinger en højere løn. Dette får ofte til følge, at barnet under sådanne omstændigheder enten må nægtes optagelse eller senere må udelukkes fra børnehaven. Den nuværende regel vil således kunne medføre, at selv om samfundet i dag i høj grad har brug for de pågældende mødres arbejdskraft, vil optagelse af deres børn i børnehave vanskeliggøres på grund af tilskudsreglerne.

Man har derfor tilsluttet sig, at de omhandlede særlige tilskudsregler i § 56, stk. 1 b, er foreslået ophævet.

B. Behovet for børnehaver.

Behovet for børnehavepladser er afhængig af en række faktorer bl. a. af demografisk og social karakter. Til nærmere belysning af de relevante faktorer kan der i denne forbindelse henvises til, at det i en rapport, afgivet i 1963, af *International Labor office:* »Women workers in a changing world« fremhæves, at geografiske hensyn spiller ind, d.v.s. om det drejer sig om landdistrikter eller bydistrikter, og herunder om det er områder med et erhvervsliv, der navnlig beskæftiger kvindelig arbejdskraft. Endvidere spiller befolkningsmæssige forhold en afgørende rolle, således den aldersmæssige fordeling af befolkningen i det pågældende område, og den forventede udvikling i børnetallet i de pågældende aldersklasser.

Hertil kommer spørgsmålet om, i hvilket omfang kvinder er beskæftiget med udearbejde, og om der kan forventes en stigning i de udearbejdende kvinders antal, f. eks. fordi der er en tendens til, at gifte kvinder i højere grad end tidligere søger beskæftigelse uden for hjemmet.

Endelig fremhæves det, at det naturligvis er afgørende, i hvilket omfang der allerede findes daginstitutioner inden for området, ligesom disse institutioners oplysninger om kapacitetsudnyttelsen og presset på institutionerne må tages i betragtning.

Det er imidlertid ikke muligt på grundlag af den forhåndenværende statistik talmæssigt at belyse betydningen af alle de omhandlede faktorer.

Med hensyn til oprettelsen af nye børnehaver har erfaringen vist, at det er nødvendigt, at det offentlige i vidt omfang træder til for at muliggøre oprettelsen af nye daginstitutioner og forbedring af de bestående. Den tidligere utilstrækkelige tilskudsordning må antages at have haft en væsentlig betydning for den herskende mangel på disse institutioner, idet det private initiativ ikke i længden har været i stand til at honorere de store krav, der må stilles til oprettelse af sådanne institutioner.

Det af socialministeriet nedsatte udvalg om forebyggende børneforsorg har i dets i 1950 afgivne betænkning søgt at opstille en opgørelse over, i hvilket omfang der på daværende tidspunkt måtte regnes med at være trang til oprettelse af nye institutioner inden for de forskellige arter af forebyggende institutioner, og i hvilket omfang der måtte udkræves byggevirksomhed for at gøre bestående institutioner tidssvarende. Udvalget foreslog, at der i de kommende år blev gennemført en byggevirksomhed af nogenlunde samme omfang som i de forløbne år. Imidlertid opstod der i disse år hos de bevilgende myndigheder i stat og kommune en bekymring for de stigende udgifter til børneforsorgen, og i 1950 nedsattes efter henstilling af folketingets finansudvalg et udvalg til undersøgelse af sparemulighederne inden for børneforsorgen. I den af dette udvalg (»Spareudvalget«) i 1952 afgivne betænkning blev der givet udtryk for betænkelighed ved, at udbygningen

af børnehaver fortsatte i samme omfang som hidtil, selv om man var klar over, at der i byområder under udvikling krævedes en særlig indsats. Baggrunden for udvalgets betænkelighed var, at mødeprocenten i børnehaverne på daværende tidspunkt lå omkring 80. Herefter blev tempoet nedsat i de følgende år, og gennemsnitlig blev i årene 1953 til 1959 kun oprettet ca. 14 børnehaver med ca. 600 pladser årligt. I slutningen af 1950-erne opnåedes en stigende udnyttelsesgrad, og samtidig viste ventelisterne stadig stigende tal. Baggrunden herfor var i første række den fulde beskæftigelse i samfundet, der bevirkede, at kvinder i stigende omfang søgte beskæftigelse i erhvervslivet. Det var åbenbart, at det hidtidige tempo ved oprettelse af nye børnehaver langt fra var tilstrækkeligt. I årene 1960-61, 1961-62 og 1962-63 oprettedes der henholdsvis 16, 18 og 20 børnehaver med 633, 656 og 652 pladser.

Til belysning af det aktuelle behov har man med udgangspunkt i de af det statistiske departement og Københavns kommunes statistiske kontor i 1959 offentliggjorte oplysninger om det beregnede folketal og aldersfordelingen i de kommende år suppleret med materiale vedrørende folketællingen i september 1960 foretaget en skønsmæssig beregning af det fremtidige behov for børnehavepladser. Ved disse beregninger har man forudsat, at antallet af børnehavepladser i de rene landdistrikter og mindre bymæssige bebyggelser ikke vil ændres nævneværdigt i forhold til i dag. Ændringen i folketallet i aldersklasserne $2^1/_2$–7 år vil medføre, at der udover det nu eksisterende antal pladser inden for de kommende 10 år vil være brug for ca. 13.200 nye børnehavepladser. Hertil kommer, at man har foretaget en undersøgelse af børnehavernes ventelister, jfr. nærmere herom i kap. II. Man er opmærksom på, at ventelisternes tal må tages med et vist forbehold. Men på den anden side spiller det en ikke uvæsentlig rolle, at der i en række kommuner ikke findes børnehaver og af denne grund heller ingen ventelister. I april 1963 var der i samtlige børnehaver, der er normeret til modtagelse af 32.000 børn, indskrevet knapt 35.000 børn, samtidig med at der var opført godt 28.000 børn på ventelisterne. Nævnet vil mene, at mindst 50 % af det behov, der fremgår af ventelisterne, kan anses for effektivt, således at der i dag burde forefindes mindst 14.000 pladser yderligere, for at behovet skulle være dækket på nogenlunde tilfredsstillende måde.

I de seneste år er der imidlertid konstateret en stigende efterspørgsel efter kvindelig arbejdskraft, og antallet af udearbejdende gifte kvinder er derfor steget stærkt, navnlig inden for de sidste 3 år. Det må påregnes, at en ikke uvæsentlig del af disse kvinder har børn i børnehavealderen og således har brug for at få barnet placeret, medens moderen er på arbejde. Denne udvikling må påregnes at ville fortsætte frem over, og der bør derfor ved afgørelsen af behovet for børnehavepladser tages hensyn hertil.

Inden for de kommende 10 år vil der herefter på grundlag af ovenstående beregninger over den forventede udvikling i befolkningstallet, børnehavernes ventelister samt forventningen om en fortsat stigning i anvendelsen af kvinder i erhvervslivet, være behov for ca. 30.000 nye børnehavepladser.

Nævnet finder anledning til at understrege, at ovennævnte behovsopgørelse kun er udtryk for et forsigtigt skøn, og at man overhovedet ikke har taget hensyn til en principiel nyorientering med hensyn til børnehavernes samfundsmæssige og pædagogiske funktion.

Alene tilvejebringelsen af de nævnte 30.000 nye børnehavepladser i løbet af den kommende 10-års periode vil imidlertid kræve en betydelig forøgelse af byggevirksomheden.

På grundlag af byggeudgifterne i forbindelse med de i den senere tid opførte børnehaver har man foretaget en beregning af udgifterne ved gennemførelse af et byggeprogram, hvorefter det oven for beregnede behov for nye børnehavepladser i den kommende 10-års periode vil kunne dækkes. I denne forbindelse bemærkes, at investeringer omfattende større byggearbejder i forbindelse med oprettelsen af daginstitutioner uden tilknytning til boligbyggeri må afskrives på de byggekvoter, der for hvert finansår fastsættes for børne- og ungdomsforsorgen, medens der omvendt opføres en del institutioner i forbindelse med boligbyggeri, som ikke afskrives på børneforsorgens byggekvoter. Ved en vurdering af, hvilke byggekvoter der må anses for påkrævede, må det endvidere tages i betragtning, at der ved indretning af daginstitutioner i eksisterende ejendomme hidtil er fremskaffet et mindre antal børnehavepladser uden afskrivning på de årlige byggekvoter.

Ved beregningen af investeringsbehovet er man gået ud fra, at tilvejebringelsen af børnehaver ved opførelse af nyt boligbyggeri samt

ved indretning af børnehaver i eksisterende ejendomme i samme omfang som hidtil ikke vil belaste børne- og ungdomsforsorgens investeringskvote. Endvidere har man taget hensyn til, at der må regnes med opførelse af et mindre antal nye børnehaver til erstatning af de eksisterende børnehaver, der drives i saneringsmodne bygninger. Herefter vil der til dækning af det påregnede behov for børnehavepladser i den kommende 10-års periode kræves et samlet byggeri på ca. 125-130 mill. kr. eller ca. 13 mill. kr. årligt.

For de kommende 3 finansår 1963/64–1965/66 er der imidlertid kun stillet en byggekvote til igangsætning af nye arbejder ved daginstitutioner på i alt 10 mill. kr. til rådighed, hvoraf 2,7 mill. kr. er reserveret fritidshjem og vuggestuer, medens 7,3 mill. kr. tænkes anvendt til etablering af børnehaver, heraf godt 4 mill, kr. til 18 typebørnehaver med plads til 850 børn. Som traditionelt byggeri inden for børneforsorgens kvote vil der i de kommende 3 år kun kunne opføres 10 børnehaver til 500 børn til ca. 3,3 mill. kr. I denne forbindelse bemærkes, at der i hvert af finansårene fra 1963/64 til 1965/66 regnes med en byggekvote til byggeri inden for folkeskolen på 135 mill. kr.

Yderligere er der til direktoratet indkommet planer til 35 børnehaver til ca. 2.000 børn, som påtænkes opført som led i boligbyggeri, og af hvilke man antagelig kan forvente, at ca. halvdelen vil blive opført i de kommende 3 år uden for børneforsorgens kvote. Såfremt børneforsorgens kvote ikke udvides, kan der således i de kommende 3 år højst forventes indrettet som traditionelt byggeri inden for børneforsorgens kvote 10 børnehaver til 500 børn, som led i boligbyggeri 17 børnehaver til ca. 1.000 børn og som typebørnehaver 18 børnehaver til 850 børn, altså i alt højst ca. 45 børnehaver til 2.350 børn, hvilket svarer til ca. 800 pladser pr. år. Hertil kommer et antal børnehaver, der vil blive indrettet i bestående villaer, lejligheder eller butikker, der kan overtages og indrettes til formålet, uden at ombygningsudgifterne bliver af en sådan størrelsesorden, at igangsætningstilladelse bliver påkrævet. Alt i alt kan dog kun forventes indrettet nye børnehavepladser svarende til godt en fjerdedel af det foran dokumenterede minimumsbehov.

En del af de yderligere nødvendige børnehavepladser vil kunne fremskaffes ved opførelse af institutioner, hvortil planer i traditionel udformning allerede er udarbejdet og forelagt direktoratet. Det drejer sig om 85 børnehaver til en samlet byggesym på ca. 35 mill. kr. med plads til ca. 5.000 børn, som forudsætter tildeling af børneforsorgens kvote.

Imidlertid er omfanget af det offentliges investeringsvirksomhed gennem en årrække blevet fastsat under hensyntagen til samfundets økonomiske muligheder, herunder valutasituationen, samt af forholdene på arbejdsmarkedet, herunder navnlig beskæftigelsesgraden for den faglærte arbejdskraft inden for byggesektoren. På grund af den øjeblikkelige mangel på faglært arbejdskraft kan forøgelse af byggekapaciteten derfor kun påregnes gennem en produktionsteknisk udvikling, der tager sigte på dels at rationalisere byggeriet, dels at billiggøre det. Man har derfor udarbejdet typeplaner både for børnehaver og fritidshjem, hvor den faglærte arbejdskraft kun skal udføre ca. 20 % af det arbejde, der normalt påhviler bygningshåndværkere, jfr. nedenfor under 2. Foreløbig er der udover de projekter, der kan gennemføres af de til dette formål afsatte 4 mill. kr. på 3-års kvoten, fremsat ønske om opførelse af yderligere 75 børnehaver efter typeplaner til en samlet etableringsudgift på ca. 20 mill. kr. med plads til ca. 3.750 børn.

Nævnet anser det for nødvendigt, at en udvidelse af børnehavernes kapacitet gennemføres meget hurtigt af hensyn til børnenes beskæftigelses- og legemuligheder. Man skal herved også henvise til samfundsinteressen i, at gifte kvinder med børn under den nuværende arbejdsmarkedssituation kan få mulighed for at søge erhvervsmæssig beskæftigelse, jfr. arbejdsmarkedsrådets henstilling af november 1962 til arbejds- og socialministeren, der er omtalt side 19.

Skal problemet løses inden for en rimelig tid, må det angribes fra 3 sider, nemlig ved

1) udvidelse af børneforsorgens kvoter til igangsættelse af traditionelt opførte børnehaver,

2) oprettelse af typebørnehaver i fornødent omfang, hvilket forudsætter, at der bevilges ekstra kvoter til dette formål, og ved

3) opførelse af børnehaver m. v. i tilknytning til boligbyggeri.

ad 1. Udvidelse af børneforsorgens kvoter til igangsættelse af traditionelt opførte børnehaver.

Nævnet skal meget anbefale, at børneforsor-

gens byggekvote til traditionelt byggeri udvides betydeligt, således at i hvert fald de allerede til direktoratet indkomne planer til opførelse af 85 børnehaver til en samlet byggesum på 35 mill. kr. med plads til ca. 5.000 børn kan fremmes i de førstkommende år. Man skal i denne forbindelse pege på, at disse projekter med en kvote svarende til den, der er stillet i udsigt for de kommende 3 år, først vil kunne afvikles over *30 år* fra 1. april 1966 at regne.

ad 2. Oprettelse af typebørnehaver i fornødent omfang.

Som det vil fremgå af det foranstående, må der, for at behovet for pladser i børnehaver fremover kan dækkes, regnes med en betydelig byggevirksomhed.

Imidlertid er omfanget af det offentliges investeringsvirksomhed, som nævnt ovenfor, i de senere år blevet begrænset, navnlig under hensyn til den øjeblikkelige mangel på arbejdskraft, og *nævnet* har derfor undersøgt mulighederne for at rationalisere byggeriet og billiggøre det gennem udarbejdelse af typeplaner, hvorved der som nævnt kun i mindre omfang skal anvendes faglært arbejdskraft.

Et af nævnet nedsat underudvalg har gennem nogen tid beskæftiget sig med spørgsmålet om udarbejdelse af typeplaner for børnehaver. Udvalgets overvejelser har i første række haft til formål at skabe mulighed for en rationalisering af byggearbejdet gennem standardisering af opførelsen af nye institutioner, typisering, anvendelse af præ-fabrikerede elementer og indførelse af modulmål (d.v.s. standardmåleenheder for de enkelte bygningskomponenter), hvilket er en forudsætning for en industriel produktion af bygninger. Det skulle herved kunne opnås, at anvendelse af faglært arbejdskraft fra byggesektoren begrænses mest muligt samtidig med, at byggeperiodens længde reduceres, og byggearbejdet derved billiggøres. Endvidere skulle anvendelse af typeplaner give større muligheder for på forhånd at få overblik over byggeriets anlægsudgifter. For at kunne udnytte de økonomiske og tidsmæssige fordele ved industrielt fremstillede typebørnehaver vil det være ønskeligt, at der sættes en rationel og kontinuerlig produktion i gang af et større antal institutioner. For at give en forholdsvis hurtig forøgelse af antallet af børnehavepladser ved opførelse af typebørnehaver vil det under hensyn til forbruget af børneforsorgens almindelige byggekvote være en absolut forudsætning, at der stilles ekstra kvote til rådighed til typebørnehavebyggeri.

Med hensyn til tilrettelæggelsen af byggeriet vil det være en fordel, at administrationen kan rationaliseres ved, at typeplanerne på forhånd er godkendt af de respektive myndigheder, således at disses behandling af de enkelte byggeprojekter indskrænkes til kun at omfatte sådanne konkrete forhold, som der ikke kan tages stilling til på forhånd, f.eks. grundens beskaffenhed, grundprisen, eventuelle udgifter til ekstra fundering m.v.

Udvalget har anmodet *arkitekterne Tutti Liitken, Asger Barfod* og *Helmer Remark* om at udarbejde typeplaner til børnehaver, der vil kunne udføres på en industrielt præget måde, og arkitekterne har herefter udarbejdet omstående skitseprojekt, hvoraf tegninger er anbragt side 85.

Børnehaven er udformet som en bygningsmæssig enhed til 1 gruppe på 20 børn. For institutioner på 2 eller 3 grupper opføres et tilsvarende antal bygningsenheder. Disse kan sammenbygges i forlængelse af hinanden - gavl mod gavl — vinkelret på hinanden eller som fritliggende bygninger, f.eks. forbundet med pergola, halvtag eller overdækket gang som vist på tegningen.

Grupperummet er på 40 m^2; det kan deles i et stort og et lille lokale. Fra grupperummet er der adgang til en »tumlestue« eller værksted, hvorfra der er adgang til køkkenet, depotrum, børnenes vaskerum, garderobeafdelingen og vindfanget. »Tumlestuen« er langs vinduerne forsynet med værkstedsborde i 2 højder; køkkenet er ved et køkkenbord delt i 2 afdelinger, en for personalet og en for børnene. Fra køkkenet er der adgang til det kombinerede fyr- og rengøringsrum. I den ende af »tumlestuen«, der er nærmest vindfanget, indrettes børnenes garderobe. Ud for denne ligger vaskerummet med 2 W.C.er og en håndvask. En anden håndvask er anbragt i »tumlestuen« lige ud for døren til vaskerummet og er udformet som en pjaskekumme. Fra garderoben er der adgang til en overdækket legeplads, som forsynes med borde og bænke, klatrestativer og ribber samt et depot for udendørs legetøj. Fra garderobeafdelingen i tumlestuen er der adgang til vindfanget, som er institutionens hovedindgang. Herfra er der forbindelse til personalets garderobeforrum foran personaletoilettet samt til kontoret, der, når der kun er een gruppe, også tjener til sygeværel-

se og lægerum. Såfremt institutionen rummer 2 eller flere grupper, vil de tilsvarende rum kunne anvendes til henholdsvis personaleværelse, lægeværelse og sygeværelse.

Bygningen rejses som en træskeletbygning på et støbt fundament. Ydervægge og skillerum er tænkt udført i massefabrikation på værksted klar til at stille op.

Træskelet, ydervægge, skillerum og tagkonstruktion kan eventuelt udføres på visse af børneforsorgens opdragelseshjem.

Det er nævnets opfattelse, at de foreliggende typeplaner er meget enkle og koncentrerede. Planerne må anses for at være hensigtsmæssigt og økonomisk udformet, idet der er et forholdsvis stort legeareal til børnene, samtidig med at det samlede etageareal pr. barn er noget mindre end normalt.

Skitseforslaget er godkendt af sundhedsstyrelsen, direktoratet for arbejdstilsynet og af boligministeriet, der blandt andet har udtalt, at planen udviser et større effektivt nytteareal end normalt, idet det samlede bruttoetageareal pr. barn er 4,78 m^2, hvilket er væsentlig mindre end det normale ca. 5,5 m^2–6 m^2.

Inden der sættes en større produktion af typebørnehaver igang, vil det være hensigtsmæssigt, at der opføres et mindre antal, blandt andet for at få erfaringer med hensyn til børnehavens funktionelle egenskaber og for at prøve forskellige materialer, dels byggematerialernes rent æstetiske virkning, dels visse materialers egnethed, når de skal præ-fabrikeres og transporteres til byggepladser, og specielt deres egnethed ved anvendelse i en børnehave.

Der har i udvalget været enighed om i første omgang at søge opført 7 typebørnehaver på prøve, 1 i Ålborg, 1 ved Odense, 1 i Roskilde, 1 i Glostrup og 3 i København.

Direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen har herefter til børne- og ungdomsforsorgens økonomiske nævn afgivet indstilling om godkendelse af skitseforslag, udgiftsoverslag og finansieringsplaner for de nævnte 7 typebørnehaver. Ses der bort fra grundværdien eller grundkøbesummen, varierer anskaffelsessummen pr. barn for bygningen (ekskl, løst inventar) for de 7 institutioners vedkommende mellem 4.820 kr. og 5.300 kr. pr. barn.

Den samlede anskaffelsessum for bygningerne for de 7 institutioner andrager 1.941.528 kr., hvoraf grundkøbesummen andrager 210.328 kr.

Under hensyn til, at det med henblik på afhjælpning af manglen på børnehavepladser må anses for at være af afgørende betydning, at der gøres erfaringer med hensyn til typebørnehavernes praktiske anvendelighed, har direktoratet anbefalet, at der snarest muligt meddeles igangsætningstilladelse til opførelse af de 7 foran omtalte typebørnehaver.

Børne- og ungdomsforsorgens økonomiske nævn har i december måned 1962 enstemmigt anbefalet over for socialministeriet, at skitseplanerne til de 7 børnehaver, der ønskes opført forlods efter typeplanen, godkendes, og at der til udførelse af typiceringsarbejdet vedrørende typebørnehaven stilles en bevilling på 200.000 kr. til rådighed af den af landsnævnet for børne- og ungdomsforsorg bestyrede bidragsfonds midler, således at beløbet til sin tid tilbagebetales af andele af arkitekthonorarerne, efterhånden som typebørnehaver opføres.

Denne indstilling har *socialministeriet* tiltrådt i skrivelse af 27. juni 1963.

På børneforsorgens kvote til igangsætning af byggearbejder i finansåret 1963/64 er der afsat fornøden plads til disse 7 byggearbejders gennemførelse.

På byggekvoterne for de 2 følgende finansår er der afsat plads til yderligere opførelse af henholdsvis *1 og 4* typebørnehaver.

I alt er der således på børneforsorgens byggekvote for 1963 til 1966 afsat godt 4 mill. kr. til etablering af i alt 18 typebørnehaver med plads til 850 børn. Nævnet skal endvidere anbefale, at børneforsorgens byggekvote til typebørnehaver forhøjes, således at de direktoratet allerede forelagte planer til 93 børnehaver efter typeplaner til en samlet etableringsudgift på 24 mill. kr. til ca. 4600 børn kan udføres inden for en forholdsvis kort årrække. Nævnet skal herved gøre opmærksom på, at det vil vare *14 år* fra 1. april 1966 at regne, inden disse byggearbejder kan være gennemført, såfremt børneforsorgens byggekvote vedrørende typebørnehaver ikke forhøjes.

ad 3: Opførelse af børnehaver m. v. *i tilknytning til boligbyggeri.*

Nævnet finder, at det på længere sigt vil være mest rationelt, at daginstitutioner opføres i forbindelse med boligbyggeri, således at det sikres, at de fornødne børnehaver m. v. står rede til at tages i brug, samtidig med at unge familier flytter ind i de nyopførte boliger. Det hænder alt for ofte, at byggeri af denne art udskydes til et senere tidspunkt, og man er i direktoratet ofte ude for, at boligselskaber ønsker at få etableret

daginstitutioner ret kort tid efter, at boligblokkene er taget i brug.

Efter henstilling fra nævnet har direktoratet optaget en forhandling med *Fællesorganisationen af almennyttige danske boligselskaber* for at sikre, at man i de sociale selskaber allerede ved planlægningen af nyt boligbyggeri er opmærksom på nødvendigheden af, at der oprettes daginstitutioner i større omfang, end det hidtil har været tilfældet.

Fællesorganisationen har ved forhandlingen givet udtryk for, at den meget gerne vil støtte bestræbelser for en aktivisering og modernisering af børnehavebyggeriet. Organisationen er rede til at tilskynde boligselskaberne til at projektere børneinstitutioner. Det er foreløbig tanken, at man i direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen skal udarbejde en redegørelse for problemerne, der vil blive offentliggjort i Fællesorganisationens månedsblad »Boligen«. Endvidere er man blevet enige om, at en repræsentant for direktoratet skal gøre rede for problemet ved de af boligforeningerne arrangerede kredsmøder.

C. Vejledende regler vedrørende indretning af daginstitutioner.

De gældende regler for indretning af daginstitutioner findes i arbejds- og socialministeriets bekendtgørelse af 6. juli 1951, der er udarbejdet på grundlag af en den 2. februar 1950 afgivet betænkning fra det af socialministeriet nedsatte udvalg om forebyggende børneforsorg.

Nævnet er bekendt med, at reglerne i denne bekendtgørelse på visse punkter må anses for forældede, og at der i socialministeriet, i direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen og hos sundhedsmyndighederne efterhånden har udviklet sig en ændret praksis angående de krav, der normalt bør stilles med hensyn til daginstitutioners anerkendelse.

Direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen har derfor - efter forhandlinger med Forbundet for den forebyggende børneforsorgs personaleorganisationer, landsforeningen Forebyggende Børneværn, sundhedsstyrelsen, sundhedskommissionen i Københavns kommune, direktoratet for arbejdstilsynet, boligministeriet, direktoratets bygningskyndige konsulent og direktoratet for Københavns kommunes børne- og ungdomsinstitutioner - udarbejdet et udkast til cirkulære fra socialministeriet angående regler for indretning af daginstitutioner. Udkastet er behandlet i det af nævnet nedsatte underudvalg vedrørende børnehavespørgsmål m. v.

Nævnet kan tiltræde det nu foreliggende udkast, og man skal indstille til socialministeren, at nærmere vejledende regler med gyldighed fra 1. april 1964 udfærdiges i overensstemmelse med med det som bilag B til betænkningen optrykte udkast.

Man henviser i øvrigt til redegørelsen i bilag A.

D. Ændringer i Bolig- og byplanlovgivning.

For at skabe grundlag for, at det ovenfor omtalte korttidsprogram til udbygning af børnehaverne kan gennemføres, og tillige for at skabe mulighed for en videre udbygning i overensstemmelse med det nedenfor omtalte langtidsprogram, skal man stille forslag om, at der **i** lovgivningen optages bestemmelser om, at der ved ethvert nyt boligbyggeri afsættes tilstrækkeligt areal til opførelse af forebyggende institutioner, og at der pålægges kommunerne pligt til at sørge for, at der indenfor deres område forefindes det tilstrækkelige antal pladser i disse institutioner. En sådan lovgivning må allerede nu søges gennemført som en betingelse for, at også et mere kortsigtet program kan gennemføres. Behovet for en sådan lovgivning gælder navnlig hovedstadsområdet.

En ændring af boligstøttelovens bestemmelser vil dog næppe være tilstrækkelig, idet der allerede i den samlede planlægning vedrørende de enkelte kommuners bebyggede områder må disponeres også ud fra et hensyn til, at der er tilstrækkelige frie arealer både til de nævnte institutioner og til legeområder.

Nævnet skal derfor stille forslag om, at bestemmelser herom også optages i byplanlovgivningen: Lov nr. 181 af 29. april 1938 om byplaner, Københavns byggelov af 29. marts 1939, byggeloven for købstæderne og landet af 10. juni 1960 og bygningsreglementet for købstæderne og landet af 1. marts 1961.

E. Behovet for børnehavelærerinder m. v.

Som anført i afsnit B påregnes det, at der i 1973 som følge af befolkningsudviklingen, ventelisternes afvikling og stigningen i antallet af

udearbejdende mødre må skaffes yderligere 30.000 pladser i børnehaverne. Pr. 1. april 1963 var der normeret 32.000 pladser, og det samlede behov i 1973 skønnes således at blive ca. 62.000 pladser.

En betingelse for denne udbygning af børnehaverne vil være, at der kan fremskaffes tilstrækkeligt personale.

I den almindelige børnehave må man regne med, at der skal ansættes en uddannet børnehavelærerinde til gennemsnitlig 13 børn. Ved fastsættelsen af dette tal er man gået ud fra, at den ugentlige arbejdstid på 42 timer ikke ændres.

Under disse forudsætninger vil der i 1973 være behov for knapt 4.800 fuldt uddannede børnehavelærerinder.

Da man, som anført i de foregående afsnit, i børnehaver, der modtager vanskelige eller handicappede børn, må regne med mindre grupper, og da der også i børnehaveklasser forventes ansat børnehavelærerinder, må der yderligere uddannes et antal lærerinder, som skønsmæssigt kan anslås til mindst 100.

I børnehaverne skal der i 1973 herefter være ansat i alt knapt 5.000 fuldt uddannede børnehavelærerinder foruden et antal ikke-uddannede medhjælpere.

Til brug ved beregningen af, hvor mange børnehavelærerinder der skal uddannes om året, såfremt der i 1973 skal være tilstrækkeligt mange fuldt uddannede børnehavelærerinder til rådighed ved besættelsen af de ca. 5.000 normerede stillinger, vil det være nødvendigt at have kendskab til, hvor mange børnehavelærerinder der allerede er ansat i normerede stillinger i børnehaverne samt oplysning om til- og afgangen af lærerinder i normerede stillinger.

Direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen har derfor pr. 31. december 1960 foretaget en undersøgelse af personalet i børnehaverne. Det fremgår af denne, at der den nævnte dato var normeret 2.163 stillinger. Af disse stillinger var 2.036 besatte, heraf 92 med ikke fuldt uddannede medarbejdere, medens de resterende 127 stillinger eller 6 % af samtlige normerede stillinger var ubesatte.

I årene 1959 og 1960 var der i normerede stillinger en tilgang på 492 børnehavelærerinder; heraf kom 398 lærerinder direkte fra børnehaveseminarierne (25 af disse afgik påny inden udgangen af 1960), medens 63 kom fra fritidshjem eller andre børneforsorgsinstitutioner. Af de resterende 31 nytilkomne børnehavelærerinder havde 17 indtil ansættelsen haft arbejde uden for børneforsorgen, medens 10 var hjemmegående husmødre; for 4 lærerinders vedkommende var det ikke oplyst, hvilken beskæftigelse de havde haft forud for ansættelsen i vedkommende børnehave.

I de 2 år var der en afgang af børnehavelærerinder ansat i normerede stillinger på 296, hvoraf der for 82 lærerinders vedkommende ikke forelå oplysninger om årsagen til fratrædelsen. Af de øvrige afgik 136 på grund af ægteskab eller barnefødsel, 12 børnehavelærerinder overgik til andet børneforsorgsarbejde og 37 til arbejde uden for børneforsorgen; kun 29 lærerinder afgik på grund af dårligt helbred, alder eller død.

Et meget stort antal børnehavelærerinder søger ikke ind i børnehaverne efter at have fuldendt deres uddannelse. I årene 1959 og 1960 blev der således dimitteret 602 lærerinder fra børnehaveseminarierne; heraf fik som foran anført 398 ansættelse i normerede stillinger i børnehaverne, men 25 afgik efter kort tids ansættelse, således at der ved udgangen af 1960 var ansat 373, hvilket er 62,3 % af de i de 2 år dimitterede børnehavelærerinder.

Med hensyn til afgangen fra normerede stillinger har undersøgelsen iøvrigt vist, at afgangen er stærkt faldende ved stigende alder inden for børnehavearbejdet. For fuldt uddannede børnehavelærerinder med 2–4 års anciennitet var der en nettoafgang i 1959 og 1960 på 18 %, medens afgangen for lærerinder med 5-10 års anciennitet var 13 %. For lærerinder med mere end 10 års anciennitet udgjorde nettoafgangen kun nogle få procent.

Den ved undersøgelsen konstaterede afgang er iøvrigt i overensstemmelse med de resultater, man er kommet til ved en tidligere af direktoratet foretagen undersøgelse over 2 hold børnehavelærerinder, som var dimitteret fra Frøbelhøjskolen i 1949 og 1950.

I *tabel 1*, der er opstillet på grundlag af oplysninger fra børnehaveseminarierne, er vist, hvor mange børnehavelærerinder, der blev dimitteret i årene 1956-1962.

I seminariernes 2. klasser var der ved begyndelsen af 1963 indskrevet ialt 379 elever; heraf var 25 elever indskrevet på det i 1961 oprettede seminarium i Holte, der i 1963 for første gang dimitterer et hold lærerinder. Blandt de elever, der fuldender deres uddannelse i 1963, kan der i den kommende tid næppe forventes frafald,

TABEL 1.

Oversigt over dimitterede børnehavelærerinder i 1956—62 samt det forventede antal dimittender i årene 1963-65.

Seminarium	*Dimittender*									
	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Frøbelseminariet	53	55	51	60	55	55	55	60	53	78
Frøbelhøjskolen	50	50	48	44	53	50	50	50	47	50
Seminariet for småbørnspædagoger	43	38	40	45	41	42	44	45	44	46
Nordisk Montessorikursus	22	15	21	18	17	26	25	20	41	25
Odense børnehaveseminarium	24	24	21	21	24	25	23	23	47	48
Ålborg børnehaveseminarium	—	—	15	15	21	21	22	23	21	22
Jysk børnehaveseminarium	35	33	36	58	61	66	71	78	106	90
Socialpædagogisk børnehaveseminarium Århus	18	26	24	15	26	30	27	29	43	44
Åbenrå børnehaveseminarium	16	14	17	15	13	23	24	26	33	40
Holte børnehaveseminarium	—	—	—	—	—	—	—	25	27	48
Børnehaveseminariet i Esbjerg	—	—	—	—	—	—	—	—	25	20
Ialt	261	255	273	291	311	338	341	379	487	511

hvorfor det kan påregnes, at antallet af dimittenter i 1963 bliver 379.

I seminariernes 1. klasser var der på nævnte tidspunkt indskrevet ialt 487 elever, d.v.s. at der i 1962 blev indskrevet ca. 100 elever mere end i det foregående år. Stigningen fremkommer dels ved. at et hold på 25 elever har påbegyndt uddannelsen på det nyoprettede seminarium i Esbjerg, dels ved at der på 4 seminarier er oprettet yderligere et hold elever. Man må således regne med, at der i 1964 vil blive dimitteret ca. 487 lærerinder svarende til det for tiden i seminariernes 1. klasser indskrevne antal elever.

Endelig skal det oplyses, at seminarierne i 1963 forventes at kunne optage 511 elever.

Direktoratet har på grundlag af foran nævnte til- og afgang af børnehavelærerinder i normerede stillinger i årene 1959 og 1960 og under hensyntagen til antallet af nyuddannede i 1961 og 1962 samt et forventet antal dimittender i 1963 og 1964 på henholdsvis 379 og 487 beregnet, at der, såfremt det foran beregnede behov på ca. 5.000 lærerinder i 1973 skal kunne tilfredsstilles, skal dimitteres ca. 700 lærerinder i hvert af årene fra 1965 til 1973.

Hvorvidt de foretagne beregninger vil holde stik afhænger bl.a. af. om afgangshyppigheden i de kommende år vil svare til den i de anførte år konstaterede. Her vil bl.a. spørgsmålet om udviklingen i børnehavelærerindernes indtægtsmuligheder have betydning, ligesom spørgsmålet om uddannelsens varighed spiller ind, idet det må formodes, at en forlængelse af uddannelsestiden vil bevirke, at afgangen bliver mindre som følge af, at børnehavelærerinderne knyttes fastere til arbejdet.

Til belysning af disse spørgsmål har direktoratet på grundlag af antallet af indskrevne børn i april 1963 og det beregnede antal børn i børnehavealderen i 1973 i hovedstadsområdet, provinsbyerne med forstæder og bymæssige bebyggelser foretaget en række beregninger over sammenhængen mellem det samlede antal børnehavelærerinder i 1973 og antallet af dimittender fra børnehaveseminarierne i årene 1965—1973 ved alternative antal børn i børnehaverne.

Resultaterne af disse beregninger er anført i *tabel 2.*

Til yderligere belysning af spørgsmålet om sammenhængen mellem det årlige antal dimitterede børnehavelærerinder og det samlede antal børnehavelærerinder er på grundlag af de forannævnte oplysninger udarbejdet omstående *figur,* hvoraf det bl. a. fremgår, at en forøgelse af børnehaveseminariernes kapacitet med 1 hold elever å 25 pr. år vil medføre, at det samlede antal lærerinder i 1973 vil være steget så meget, at der vil være tilstrækkelig uddannet personale til besættelse af de normerede stillinger i yderligere 28 børnehaver å 50 børn.

Som det er anført i det foregående, er børnehaveseminarierne allerede nu i stand til at uddanne 500 børnehavelærerinder om året, vel at mærke såfremt disse kun skal have en to års uddannelse. Nedenfor er givet en nærmere omtale af de problemer, der melder sig, hvis børnehavelærerindernes uddannelse gøres 3-årig, og hvorledes nogle af disse problemer kan tænkes løst. Her skal blot påpeges, at en eventuel overgang til en 3-årig uddannelse vil medføre, at der på seminarierne, såfremt man i årene fremover skal kunne uddanne godt 700 børnehavelærerinder om året, skal skaffes plads til ca. 2100-2200 elever, d.v.s. en stigning på ca. 1100-1200 eller ca. 120 % af det nuværende antal elever.

For at muliggøre, at det fornødne antal børnehavelærerinder kan uddannes i de kommende år, foreslår *nævnet* at der foreløbig søges oprettet *4 nye børnehaveseminarier*, dels i en af Københavns omegnskommuner, f. eks. Gladsakse, dels i 3 købstæder, f. eks. Herning, Vejle og Nykøbing F.

I betragtning af den rådende mangel på børnehavelærerinder burde man sikkert også overveje muligheden af en forsøgsvis igangsættelse af »genoptræningskurser« for børnehavelærerinder, som på grund af ægteskab og pligter over for eget hjem og børn har måttet forlade børnehavearbejdet, men senere er blevet interesseret i at genoptage dette - navnlig hvis det kan ske ved hjælp af en afkortet daglig arbejdstid.

I *Sverige* har arbejdsmarkedsstyrelsen sat adskillige sådanne repetitionskurser i gang for børnehavelærerinder, og i Norge planlægger departementet for familie- og forbrugersager et lignende kursus.

Da det danske arbejdsmarkedsråd i sin skrivelse til arbejds- og socialministeriet af 13. november 1962 (se pag. 19) har givet udtryk for sin interesse for sådanne foranstaltninger, eventuelt formidlet af arbejdsanvisningskontorerne, må det forekomme ganske naturligt, at man fra dansk side gør et lignende eksperiment for børnehavelærerinder.

Man vil anse 4 uger for en passende kursustid, således at ialt 128 timer fordeles på teori og praktik. Heraf kunne de 72 timer forbeholdes teorifagene: psykologi, børnehavelære med beskæftigelser, sociale fag samt nogle timer i administration, regnskab og hygiejne. Dertil enkelte forelæsninger og studiebesøg ud over den fastlagte praktik. De resterende 56 timer skulle bruges til praktik med tilhørende pædagogiske drøftelser og vejledning f. eks. på 2 ugentlige dage i børnehaver, hvis ledere ville og kunne påtage sig dette særlige hverv.

TABEL 2.

Oversigt over behovet for uddannede børnehavelærerinder i 1973 ved alternative antal børn i børnehaverne.

Det i hovedstadsområdet, provinsbyerne med forstæder samt større bymæssigse bebyggelser indskrevne antal børn i børnehaver i prc. af det i de samme områder beregnede antal børn i alderen 2\ - 6 år.	16,21)	18	20	22	23,93)	26	28	30
Beregnet antal børn i børnehaver i 1973	42.000[2])	46.9004)	52.000t)	57.100[4])	62.0001)	67.4001)	72.6001)	77.700[1])
Beregnede antal lærerinder i normerede stillinger i 1973 ca.	3.300	3.700	4.100	4.500	4.900	5.300	5.700	6.100
Behovet for nyuddannede børnehavelærerinder i hvert af årene 1965-73 ca.	350	425	525	625	725	800	900	1.000

1) Svarer til den beregnede procent pr. 1. april 1963
2) Heri medregnet et forventet antal børn på 500 indskrevet i børnehaver i mindre bymæssige bebyggelser
3) Svarer til det foran side 56 beregnede antal pladser
4) Heri medregnet et forventet antal børn på 600 indskrevet i børnehaver i mindre bymæssige bebyggelser

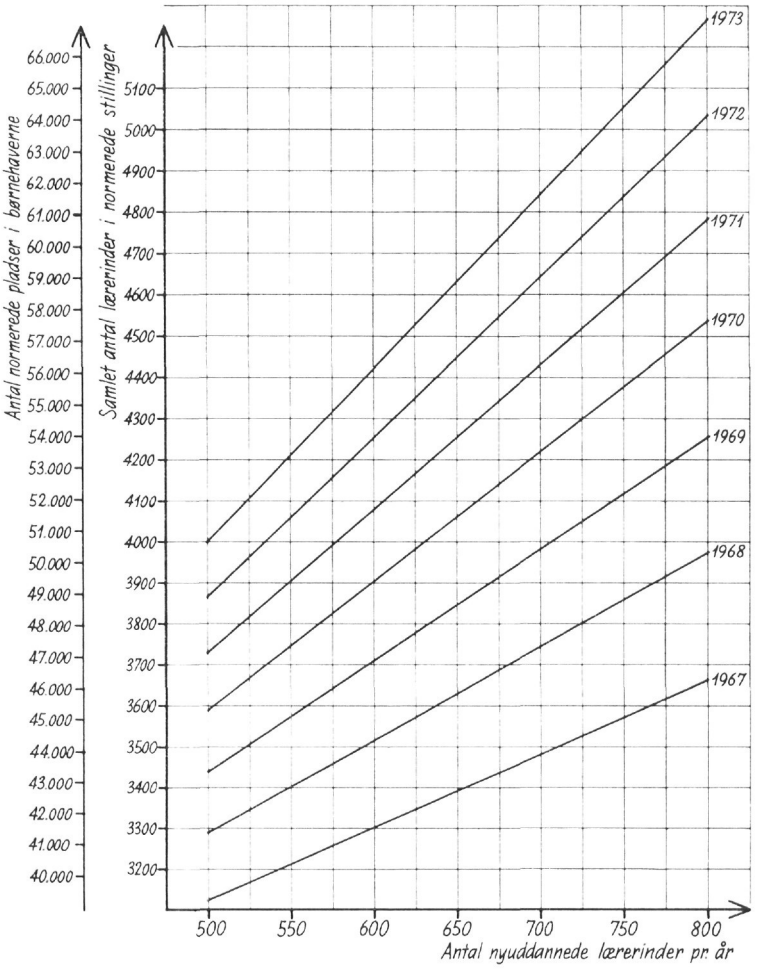

Et sådant kursus måtte forudsættes at være gratis for deltagerne, som alle skal dokumentere, at de tidligere har gennemgået den fulde 2-årige uddannelse på et børnehaveseminarium.

Som omtalt i kap. II kan *det pædagogiske nævn* anbefale den foreslåede udvidelse af uddannelsen til børnehavelærerinde. Man må dog lægge vægt på, at en sådan udvidelse sker gradvis i takt med uddannelseskapaciteten, da selv en midlertidig nedgang i antallet af uddannede kan komme til at betyde en hindring for den ovenfor skitserede og meget påkrævede udbygning af børnehaverne.

Det bemærkes i denne forbindelse, at nævnet er bekendt med, at der fra børnehaveseminariernes side er fremsat forslag til løsning af dette spørgsmål. Ved overgangen fra den 2-årige til den 3-årige grunduddannelse vil man komme ud for, at der i et enkelt år ikke dimitteres børnehavelærerinder. Dette problem foreslås løst på den måde, at seminarierne i det år, hvor en nyordning træder i kraft, samtidig optager elever til en 2-årig og en 3-årig linie.

Et seminarium, der f. eks. har 2 parallelklasser, skal altså det pågældende år starte 4 nye klasser, 2 til den 2-årige linie og 2 til den 3-årige. Der skulle på denne måde være sikret ensartet tilgang fremover. Seminarierne er klar over, at der ved gennemførelsen af en sådan ordning rejser sig forskellige problemer. Det er således et spørgsmål, om der er et tilstrækkeligt antal kvalificerede ansøgere **til,** at der i et enkelt år kan optages dobbelt så mange som sædvanligt. I øjeblikket er forholdet imidlertid det, at seminarierne har mindst 100 pct. flere kvalificerede ansøgere, end der er plads til. **Ved** ordningens gennemførelse vil man ovenikøbet opnå at skaffe plads til en række velkvalificere-

de ansøgere, som gennem flere år har forberedt sig med det mål for øje at blive børnehavelærerinde og nu i en alder af 20-21 år står uden mulighed for at få uddannelsen. Såfremt tilgangen til seminarierne mod forventning skulle gå ned i de kommende år, vil en sådan nedgang kunne opvejes af forslaget om nedsættelse af optagelsesalderen til 19 år, hvorved man får et normalt års tilgang ekstra.

En sådan overgangsordning rejser endvidere det spørgsmål, om ikke alle eleverne vil foretrække den nye 3-årige uddannelse, også under hensyn til, at der nu gennem Ungdommens uddannelsesfond er mulighed for at få støtte til uddannelsens gennemførelse. Det er naturligvis vanskeligt at sige, hvorledes eleverne vil stille sig i den konkrete situation, men det må formodes, at i hvert fald elever, der har ventet længe på at komme ind på seminarium, vil foretrække at få afsluttet uddannelsen hurtigt, ligesom sikkert en del elever, der har børn, vil foretrække den korte uddannelse.

Endelig må det klarlægges, om seminarierne kan klare den foreslåede forøgelse af elevtallet med hensyn til lokaler, lærerkræfter, praktiksteder o. s. v. Det er givet, at der vil opstå visse vanskeligheder, som seminarierne dog mener vil kunne overvindes.

F. Ansættelse af socialrådgivere.

Nævnet har drøftet spørgsmålet om i et vist omfang at knytte socialrådgivere til større daginstitutioner i kvarterer med betydelige sociale problemer. De skulle navnlig deltage i forældrearbejdet og bistå ved løsningen af særligt vanskelige sociale problemer.

Nævnet finder, at man i første række bør søge at give børnehavelærerinderne og fritidshjemslærerne tilstrækkelig uddannelse, således at de i alt væsentligt kan klare disse problemer selv.

Imidlertid må det påregnes, at der i særlige kvarterer kan være en sådan ophobning af vanskeligheder i børnenes familiesituation, at særlig sagkyndig bistand i et vist omfang kan være nødvendig på daginstitutionerne.

Nævnet er bekendt med, at Københavns kommune overvejer at knytte et par socialrådgivere til direktoratet for Københavns kommunes børne- og ungdomsinstitutioner, som skulle bistå en række børneinstitutioner i særlige kvarterer i København, bl.a. på Nørrebro.

Man er endvidere bekendt med, at der til et enkelt fritidshjem, Set. Stefans fritidshjem på Nørrebro, er knyttet en socialrådgiver. Det drejer sig om en stor institution med omfattende familieproblemer.

Fordelen ved i et vist omfang at anvende socialrådgivere som bistand på daginstitutionerne vil være, at disse får mulighed for at gribe ind på et såvel tidligere som gunstigere tidspunkt, end det normalt er tilfældet, eventuelt allerede når problemerne opstår.

Nævnet kan anbefale, at der i sådanne særlige kvarterer, hvor de sociale problemer er størst, i et vist omfang knyttes socialrådgiverbistand til daginstitutionerne, eventuelt således, at en socialrådgiver knyttes til en række institutioner inden for området.

G. Åbningstid.

Som foran nævnt i nævnets indstilling til revisionsudvalget vedrørende § 55, stk. 2, i den nugældende lov om børne- og ungdomsforsorg, har nævnet den opfattelse, at de regler vedrørende børnehavers åbningstid, hvoraf tilskud er betinget, bør gøres mere elastiske.

Til begrundelse herfor skal yderligere anføres, at det bl. a. under forhandlingerne med fagbevægelsens repræsentanter er kommet frem, at der må vises stor smidighed på dette område.

Hvor det drejer sig om børnehaver for børn af udearbejdende mødre, der har korttidsbeskæftigelse, må der således, som omtalt i kapitel II, foreslås indrettet børnehaver, der har åbent hele dagen, men med skiftende belæg i dagens løb i overensstemmelse med, hvor mange timer og på hvilke tidspunkter af dagen det enkelte barn har brug for at være anbragt.

Da de i dag foreliggende oplysninger tyder på, at behovet for anbringelse i formiddagstimerne er udpræget større end i eftermiddagstimerne, kunne man eventuelt tænke sig dette behov tilfredsstillet ved etablering af halvdagsbørnehave i en institution, der senere på dagen bruges til andet formål, for eksempel til fritidsklubber for børn i alderen 7-12 år.

H. Specialbørnehaver m. v.

Idet man henviser til kapitel V, fremsættes forslag om, at der forsøgsvis oprettes en eller to børnehaver, der udelukkende modtager adfærdsvanskelige børn, samt enkelte børnehaver beregnet til at modtage motorisk handicappede

børn. I sådanne børnehaver bør der, for at man kan opnå den nærmest mulige kontakt med det enkelte barn i observations- og behandlingsarbejdet, arbejdes med grupper på 10. Institutionen må antagelig have en sådan åbningstid, at der kan modtages såvel heldags- som halvdagsbørn. Institutionen bør ledes af en børnehavelærerinde med særlige kvalifikationer, eventuelt embedseksamen i psykologi, assisteret af børnehavelærerinder. Eventuelt kan institutionen etableres som en udflytterbørnehave, der antagelig lettere får gode ydre betingelser for arbejdet med meget adfærdsvanskelige børn. Institutionen bør have såvel psykiatrisk som psykologisk bistand.

løvrigt stiller nævnet forslag om, at der træffes aftale med en række børnehaver om placering af enkelte adfærdsvanskelige børn, ligesom man finder, at der bør træffes aftale med specielle børnehaver om modtagelse af enkelte fysisk handicappede eller sansedefekte børn.

1 forbindelse med drøftelserne vedrørende etablering af enkelte særbørnehaver har nævnet drøftet et af *Dansk Fritidshjemsråd* rejst spørgsmål om oprettelse af et dagobservations-fritidshjem til løsning af de problemer, man har med hensyn til behandling af børn med psykiske vanskeligheder. Denne institutionsform er bortset fra heldagsskoler hidtil kun kendt i forbindelse med børnepsykiatriske hospitalsafdelinger. Fritidshjemsrådet regner med, at sådanne dagobservationer bør etableres i tætbefolkede kvarterer af storbyen, og antagelig vil kunne etableres i en lejlighed, et rækkehus el. lign.

2 pædagoger skulle lede institutionen, der højst må omfatte 10-12 børn fordelt over hele dagen. Endvidere bør der knyttes en psykolog til institutionen, der kan tage børnene i individuel terapi og støtte pædagogernes arbejde med gruppen. Såfremt det drejede sig om flere institutioner, kunne man yderligere knytte en socialrådgiver til institutionerne. Det er tanken, at børnene skal søge en almindelig skole. Fritidshjemsrådet regner med, at man med den fornødne sagkyndige bistand, som foreslået, og ved støtte og vejledning til familien ved sådanne dagobservationer vil kunne aflaste fritidshjemmene i deres arbejde og opnå positive rel su-tater på relativ kort tid i behandlingen af et større antal elever, hvis vanskeligheder for tiden forbliver ubehandlede på grund af fritidshjemmenes manglende psykologiske bistand.

Nævnet kan anbefale, at der gøres et eller to forsøg af denne art. Da der vil blive tale om et væsentligt større personale end sædvanligt på fritidshjemmene, skal man endvidere anbefale, at sådanne institutioner får fuld refusion af deres driftsudgifter efter fradrag af driftsindtægter på grundlag af forud godkendte budgetter, jfr. § 72, stk. 1 i revisionsudvalgets ovenfor nævnte udkast til ny lov om børne- og ungdomsforsorg.

Anbringelse af børn i specialbørnehaver og specialfritidshjem bør ske i samarbejde med en hospitalsafdeling, skolepsykologiske kontorer eller et rådgivningscenter.

I. Børnehaveklasser.

Som nævnt i kapitel IV henhører børnehaveklasserne under undervisningsministeriets område, men under hensyn til den nære tilknytning, der må være til arbejdet i almindelige børnehaver, og under hensyn til, at etableringen af børnehaveklasserne endnu rummer en række uafklarede problemer på et nyt område inden for folkeskolen, der har nær berøring med børneforsorgen, fremsætter man forslag om, at det i undervisningsministeriet nedsatte udvalg, der følger dette arbejde, også kommer til at omfatte repræsentanter for børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn, eventuelt således at der nedsættes et særligt underudvalg vedrørende børnehaveklasser.

J. Legepladser.

Som omtalt i kapitel VI finder nævnet det påkrævet, at der foretages en samlet undersøgelse af legepladsspørgsmålene, hvor man foretager en analyse af besøget på legepladsen og søger at finde frem til, hvilke arter af legepladser, der mest appellerer til børnene, således at man derigennem vil kunne få et billede af, hvorledes man mest hensigtsmæssigt kan tilrettelægge legepladserne.

PRINCIPIELLE SYNSPUNKTER PÅ LÆNGERE SIGT

Ved siden af de ovennævnte forslag til dækning af det aktuelle behov, har nævnet i overensstemmelse med sit kommissorium overvejet et langtidsprogram for udbygningen af institutioner m.v. for børn i børnehavealderen.

Hvad den principielle udbygning på lang sigt angår, må nævnet finde det rimeligt, at der tilvejebringes børnehaver i et sådant omfang, at alle forældre, der ønsker det, får en mulighed for at sende deres børn i børnehaver uden udgift for dem selv.

Der er i nævnet enighed om, at det må forekomme rimeligt, at samfundet, der føler sig forpligtet til at stille skoler og uddannelsesanstalter vederlagsfrit til rådighed for befolkningen fra børnenes 7. år, føler den samme forpligtelse over for den grundlæggende opdragelse i børnehavealderen.

Begrundelsen herfor må i første række være hensynet til barnets opdragelse og udvikling, altså det pædagogiske hensyn, og den udbygning, der må finde sted på længere sigt, bør derfor i højere grad falde på halvdagsbørnehaverne end på heldagsbørnehaverne.

Man må antagelig regne med, at den fremtidige opdragelse af børnene i førskolealderen ikke alene vil være et spørgsmål om familiens eller specielt moderens forpligtelse. Som skildret i betænkningens kapitler går udviklingen i den retning, at et stigende antal mødre deltager i erhvervet som deltids- eller heltidsbeskæftigede samtidig med, at befolkningen i stadig højere grad samles i bymiljøer med forringede legemuligheder for børnene, således at familiegruppen alene ikke byder barnet tilstrækkelige udviklingsmuligheder.

Samtidig har i de sidste 10 år den lægelige, psykologiske og pædagogiske sagkundskab påvist de første barneårs afgørende betydning for personlighedens udvikling. Det må være en naturlig konsekvens af den samfunds- og erhvervsudvikling, vi er inde i, at samfundet i højere grad skaber muligheder for at støtte hjemmene i opdragelsen af og den pædagogiske omsorg for førskolebarnet.

Såfremt man går ind for synspunktet at sidestille skole og børnehave, således at samfundet yder tilskud til børnehaver i et sådant omfang, at alle forældre, der måtte ønske det, kan sende deres børn gratis i børnehave, vil dette medføre en væsentlig udbygning af børnehaverne med en overvejende vægt på halvdagsbørnehaver. Da det naturligvis ikke på forhånd kan bedømmes, hvor mange forældre der vil benytte sig af en sådan mulighed for at få deres børn optaget i børnehave, er det vanskeligt at opgive et nøjagtigt tal. De i denne betænkning beskrevne forhold viser imidlertid, at der må regnes med et stadigt stigende behov, og at en principiel nyorientering med hensyn til samfundets forpligtelser over for denne aldersgruppe er påkrævet.

KAPITEL VIII.

RESUMÉ

I betænkningen redegøres indledningsvis for børnehavens udvikling i Danmark. I denne forbindelse omtales børnehavens oprindelige opgave: den *pædagogiske* og den senere tilkomne opgave: den *sociale.*

I de sidste tiår er børnehavens pædagogiske opgave pány blevet stærkt understreget. Det er en almindelig opfattelse nu, at selv om barnet ikke nødvendigvis må passes i en børnehave, f. eks. på grund af moderne udearbejde, er det dog af opdragende værdi for det at kunne opholde sig i en gruppe af jævnaldrende i børnehaven i visse af dagens timer.

Denne rent pædagogiske opgave vil for en stor del af børnenes vedkommende kunne løses i halvdagsbørnehaver.

Det *stadigt voksende behov for børnehavepladser* begrundes: Stadigt større dele af befolkningen samles i byer og bymæssige bebyggelser (beregnet tal for 1980: ca. 80%). Inden for byerhvervene beskæftiges et stigende antal kvinder. En nylig foretaget undersøgelse af hustruindtægter viser, at 372.277 gifte kvinder har udearbejde, og at 74% af disse har indtægter svarende til deltidsbeskæftigelse.

Ved nævnets forhandlinger med repræsentanter for *fagbevægelsen* og *Dansk Arbejdsgiverforening* er der givet udtryk for, at selv om kvinders heldagsarbejde betragtes som det primære, er man indstillet på, at mange kvinder - især mødre — ønsker deltidsbeskæftigelse for bedre at kunne overkomme både hjem og erhverv.

En betingelse for, at mødre kan søge ind i erhvervslivet er. at børnene kan beskæftiges under pædagogisk ledelse både i heldags- og halvdagsbørnehaver. *Arbejdsmarkedsrådet* har meddelt nævnet, at det i en henvendelse til arbejds- og socialministeren har peget på ældre kvinder og gifte kvinder som en mulighed for at kalde nødvendige arbejdskraftreserver frem. I denne forbindelse anmoder arbejdsmarkedsrådet socialministeriet om at fremme oprettelsen af flere børnepasningsinstitutioner for at gøre det lettere for kvinder at tage erhvervsarbejde.

Også for de hjemmearbejdende mødre gælder det, at den trange bylejlighed og byens ringe legemuligheder kræver en erstatning i gode børnehaver, der kan byde både børn og mødre en afkobling en del af dagen.

Det er dokumenteret, at antallet af pladser i børnehaver langt fra er fulgt med på en sådan måde, at blot det mest påtrængende behov for anbringelse af børn kan dækkes. Til belysning heraf omtales ventelisterne, hvoraf fremgår, at der i storstadsområdet er optaget 11.300 heldagsbørn og 5.100 halvdagsbørn og i provinsbyerne og bymæssige bebyggelser er optaget 7.900 heldagsbørn og 4.000 halvdagsbørn.

De øgede krav, der i dag må stilles til børnehavens indsats, har tillige medvirket til, at uddannelsen af børnehavelærerinder trænger til en udvidelse, for bedre at kvalificere dem til såvel den sociale som den pædagogiske side af deres arbejde på en måde, som svarer til tidens krav.

Nævnet har aflagt *studiebesøg i Sverige, Norge og England.* Selv om disse lande har tilsvarende problemer at løse som Danmark, er dog halvdagsbørnehaverne med den mere udprægede pædagogiske opgave stærkere placeret i disse lande. I denne forbindelse omtales en rapport af januar 1963 fra socialdepartementet i Stockholm om børnehavespørgsmål. Det omtales her, at andelen af udearbejdende kvinder fra 1. august 1961 til 1. august 1962 er steget fra ca. 43 % til ca. 45 % af den samlede kvindelige befolkning over 14 år. Den største relative stigning i denne periode falder på gruppen gifte kvinder med børn under 7 år.

I specielle kapitler er redegjort for 1) *samarbejdet mellem børnehave og skole,* dels den historiske udvikling, sådan som den specielt har formet sig i Esbjerg, og dels den mulighed, der nu ved ændring af lov nr. 228 af 18. juni 1958 om folkeskolen er skabt for forsøgsvis indførelse af børnehavearbejde indenfor folkeskolens rammer, hvilket dog kun vil få betydning for den ældste årgang af børnehavebørnene.

2) de særlige krav, der stilles til *børnehaver, der modtager adfærdsvanskelige, sansedefekte (svagt seende og svagt hørende) og fysisk handicappede børn.* Selv om man som en hovedregel mener, at disse børn hjælpes bedst ved at anbringes i grupper af normale børn, påpeges dog nødvendigheden af oprettelse af enkelte specialbørnehaver med særlig sagkyndig assistance.

3) behovet for hensigtsmæssige *legeområder* til byernes småbørn.

Disse er nødvendiggjort bl.a. af den voksende trafik. Vejen og gaden bliver stadig mindre egnet til leg (en dansk undersøgelse foretaget af Verdensorganisationen for småbørnsopdragelse viser, at 522 er et mindstetal for de børn under 7 år, der i årene 1958-60 er kommet til skade i Københavns trafik).

Ved nyt boligbyggeri synes der ikke at tages hensyn til anlæggelse af særlige småbørnslegepladser eller at ofres tilstrækkeligt på disses vedligeholdelse. Der refereres norske og svenske undersøgelser, der viser, hvordan disse problemer kan løses.

I kapitel VII samles de forslag, nævnet stiller på grundlag af redegørelserne i de forrige kapitler.

Nævnet har overfor et af socialministeren nedsat embedsmandsudvalg, der har arbejdet med spørgsmålet om revision af loven om børne- og ungdomsforsorg, fremsat *forslag om følgende ændringer i den nugældende lov:*

Der fremsættes forslag om, at det i loven pålægges de enkelte kommuner at sikre tilstedeværelsen af fornødne daginstitutioner, herunder heldags- og halvdagsbørnehaver, og social-pædagogiske fritidsforanstaltninger. Den enkelte kommune, bortset fra rene landkommuner, bør udarbejde en 10-årsplan for tilvejebringelse af det nødvendige antal pladser i daginstitutioner.

Det er foreslået, at direktoratet skal samordne oprettelsen og driften af institutioner for b ørne- og ungdomsforsorg.

Det foreslås, at børnehaver, der enten udelukkende modtager fysisk handicappede børn eller børn med adfærdsvanskeligheder, eller hvor en ikke uvæsentlig del af børnene tilhører disse typer, får særlige tilskudsordninger, der muliggør ansættelse af særlig sagkyndig bistand og nedsættelse af børnetallet i grupperne.

Det foreslås, at der efter nærmere af socialministeren fastsatte regler bliver mulighed for at udrede udgifterne ved hel eller delvis friplads for børn af forældre, der ikke selv kan udrede betalingen, således at udgiften afholdes som børneværnsudgift.

Det foreslås, at der ydes fuld dækning af udflytterbørnehavers særlige befordringsudgifter.

Man anbefaler, at der på samme måde som til børnehaver, fritidshjem o.s.v. kan ydes tilskud fra stat og kommune til legesteder og andre fritidsforanstaltninger med et social-pædagogisk formål.

De nugældende regler om, at der kun kan ydes tilskud efter reglerne i lov om børne- og ungdomsforsorg, såfremt institutionen har en åbningstid på mindst 4 timer dagligt, foreslås ophævet.

Samtidig foreslås det, at der fastsættes ensartede tilskudsregler for alle børnehaver, uanset om disse modtager børn af forældre over eller under sygekassegrænsen.

En endelig opgørelse af behovet for nye børnehavepladser viser, at der *i den kommende 10-årsperiode vil være brug for 30.000 nye børnehavepladser,* såfremt der alene tages hensyn til det allerede i dag konstaterede behov og til ændring i befolkningstallet i aldersgruppen $2^1/_2$–6 år.

Nævnet peger på, at børneforsorgens byggekvote til traditionelt byggeri bør udvides, således at de allerede til direktoratet indkomne planer til opførelse af 85 børnehaver med plads til ca. 5000 børn kan fremmes i de førstkommende år. Nævnet gør herved opmærksom på, at disse projekter med en kvote svarende til den, der er stillet i udsigt for de kommende 3 år, *først vil kunne afvikles over 30 år fra 1. april 1966 at regne.* Endvidere har nævnet ladet udarbejde planer til typebørnehaver, som skulle gøre det muligt at spare arbejdskraft og at rationalisere byggeriet i teknisk og administrativ henseende og dermed billiggøre det. Nævnet fremsætter forslag om en væsentlig forhøjelse af børneforsorgens byggekvote til typebørne-

haver, således at de for direktoratet forelagte planer til 93 børnehaver efter typeplaner til ca. 4.600 børn kan udføres inden for en forholdsvis kort årrække. Såfremt børneforsorgens byggekvote til byggeri af typebørnehaver ikke forhøjes væsentligt, *vil det vare 14 år fra 1. april 1966 at regne, inden disse byggearbejder kan være gennemført.*

Endelig har direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen efter henstilling fra nævnet indledt forhandlinger med Fællesorganisationen af almennyttige danske Boligselskaber, således at de sociale selskaber allerede ved planlægningen af nyt boligbyggeri er opmærksom på nødvendigheden af, at der opføres daginstitutioner i større omfang, end det hidtil har været tilfældet. Direktoratet vil i samråd med Fællesorganisationen tilrettelægge en propaganda og oplysningsvirksomhed over for disse selskaber vedrørende etablering af daginstitutioner.

Nævnet fremsætter forslag om nye vejledende regler vedrørende indretning af daginstitutioner.

Som en nødvendig forudsætning for, at der kan skaffes arealer til disse formål, stilles der forslag om, at der i byggelovgivningen, i byplanlovgivningen og i de kommunale byggevedtægter optages bestemmelser om, at der ved ethvert nyt boligbyggeri afsættes tilstrækkeligt areal til opførelse af forebyggende institutioner.

Nævnet anbefaler, at børnehaveseminariernes kapacitet udvides for at dække det stigende behov for børnehavelærerinder, og at uddannelsen udvides fra 2 til 3 år, hvilket dog må ske i takt med uddannelseskapaciteten, da selv en midlertidig nedgang i tallet af børnehavelærerinder kan komme til at betyde en hindring for den nødvendige udbygning af børnehaverne.

Der stilles forslag om, at der træffes aftale med en række børnehaver om placering af enkelte adfærdsvanskelige børn og med andre børnehaver om modtagelse af enkelte fysisk handicappede eller sansedefekte børn.

Forsøgsvis foreslås oprettet en eller to børnehaver, der udelukkende modtager adfærdsvanskelige børn, enkelte børnehaver beregnet til at modtage motorisk handicappede børn, samt et dagobservationsfritidshjem. Det pointeres, at anbringelse af børn i specialbørnehaver og fritidshjem bør ske i samarbejde med en hospitalsafdeling, skolepsykologisk kontor eller et rådgivningscenter.

Med hensyn til børnehaveklasserne fremsættes forslag om, at det i undervisningsministeriet nedsatte udvalg, der følger folkeskolens forsøgsarbejde, også kommer til at omfatte repræsentanter for børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn, eventuelt således at der nedsættes et særligt underudvalg vedrørende børnehaveklasser.

Nævnet anbefaler, at der foretages en samlet undersøgelse af legepladsspørgsmålene, hvor man søger at finde frem til den mest hensigtsmæssige indretning og placering af legepladser.

Gennemførelsen af de ovenfor fremsatte forslag vil afhjælpe den øjeblikkelige pladsmangel, der både stiller sig hindrende i vejen for hensigtsmæssige pædagogiske foranstaltninger over for førskolebarnet og for samfundets interesse i at drage den gifte kvinde ind i erhvervslivet. Den øjeblikkelige situation er så meget mere alvorlig, som byggesituationen hindrer såvel kommuner som private i at gennemnemføre fuldt færdige planer for institutionsbyggeri.

Nævnet har under de nuværende forhold ikke villet stille forslag, der går ud over dækningen af det for det nærmeste 10-år dokumenterede behov. Som sin principielle opfattelse mener nævnet dog, at samfundet på længere sigt bør føle samme forpligtelse over for børnehavebarnet som over for skolebarnet. Udviklingen bør derfor stile mod, at der tilvejebringes børnehaver i et sådant omfang, at alle forældre, der ønsker det, får en mulighed for at sende deres børn gratis i børnehave.

København den 19. august 1963.

P. W. Bræstrup **N. C. Horsfeldt-Poulsen** **Holger Horsten**
Formand

Erik Munch-Petersen **Otto V. Nielsen** **Aage Nørfeldt**

Poul W. Perch *Søren Korsgaard*

BILAG A

Redegørelse for forslag til nye vejledende regler for indretning af daginstitutioner.

De gældende regler for indretning af daginstitutioner findes i arbejds- og socialministeriets bekendtgørelse af 6. juli 1951 af vejledende regler for indretning af institutioner for forebyggende børneforsorg.

Denne bekendtgørelse, der er udfærdiget på grundlag af en den 2. februar 1950 afgiven betænkning fra det af socialministeriet nedsatte udvalg om forebyggende børneforsorg, indeholder i det store og hele de regler, der på daværende tidspunkt blev anvendt i praksis.

Da reglerne i nævnte bekendtgørelse i et vist omfang må anses for forældede på en række punkter, har der i socialministeriet, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen og hos sundhedsmyndighederne efterhånden udviklet sig en ændret praksis angående de mindstekrav, der normalt bør stilles, for at daginstitutioner kan anerkendes.

Vedrørende de nærmere regler i udkastet bemærkes, at disse i forvejen er fulgt i praksis i de senere år, således at de nye bestemmelser ikke kan forventes at medføre, at udgifterne pr. plads i børnehaver, vuggestuer og fritidshjem bliver forhøjet. Man har yderligere i udkastet fremhævet, at reglerne kun er tænkt som vejledende, således at der er mulighed for at tage hensyn til særlige forhold eller ønsker, der måtte gøre sig gældende ved opførelsen af en institution.

Det nye udkast er ligesom de gældende vejledende regler opdelt i nogle almindelige bestemmelser og en række særlige bestemmelser for de enkelte arter af institutioner. De gældende regler indeholder dog kun særlige bestemmelser for henholdsvis vuggestuer, børnehaver og fritidshjem, medens der i udkastet også er medtaget særlige regler for fritidsklubber, af hvilke antallet har været stærkt stigende i de senere år. Bestemmelserne om småbørnsstuer, der i de gamle vejledende regler er anført såvel under børnehaver som vuggestuer, er i udkastet samlet i et særligt afsnit, ligesom der er udarbejdet et nyt særligt afsnit om halvdagsbørnehaver. Endvidere er der i udkastet indføjet særlige afsnit om de foran omtalte typebørnehaver og -fritidshjem. Under hensyn til den for tiden herskende mangel på arbejdskraft i byggesektoren, har man i udkastet henstillet, at byggeprojekter søges løst ved opførelse af typebørnehaver og -fritidshjem. Man har i udkastet i forbindelse med en henstilling om, at der ved udarbejdelse af projekter i traditionel udformning lægges vægt på en økonomisk udformning af planerne med en god udnyttelse af etagearealet, anført, at det bør tilstræbes, at det samlede etageareal pr. barn ikke væsentlig overstiger etagearealet pr. barn i de nævnte typeprojekter. I hvert fald bør etagearealet i børnehaver og fritidshjem ikke overstige 5-6 m^2 pr. barn.

Med hensyn til de nærmere ændringer, der er foretaget i det nye udkast, i forhold til de gældende vejledende regler, skal man i øvrigt bemærke, at der i de almindelige bestemmelser i udkastet nu er gjort opmærksom på, at daginstitutionernes lokaler må opfylde de i bygningsreglementet for købstæderne og landet af 1961 samt arbejderbeskyttelseslovgivningen stillede krav, og at de af indenrigsministeriet fastsatte regler for indretning af sikringsrum må iagttages.

Endvidere har erfaringer fra de senere år vist, at det er vigtigt, at der i daginstitutionerne

tages hensyn til akustisk regulering, og man har derfor henledt opmærksomheden herpå i udkastets almindelige bestemmelser. Med hensyn til depotrum anførtes det i den tidligere vejledning kun, at disse måtte indrettes i passende størrelse, medens det nu i udkastet anføres, at der for børnehavers, småbørnsstuers og fritidshjems vedkommende så vidt muligt bør være et depotrum til hver gruppe i samme etage som opholdsstuerne og med direkte forbindelse fra grupperummet til depotrummet. Denne ændring er anset for meget ønskelig af hensyn til det daglige arbejde i institutionerne og har været praktiseret i de seneste år. Som følge af arbejderbeskyttelseslovgivningens krav er der i udkastet optaget en bestemmelse om, at der skal være en garderobe til benyttelse for personalet med aflåselige skabe til personalets tøj.

I øvrigt indeholder udkastet en lidt mere udførlig vejledning med hensyn til anskaffelse af møbler og inventar bl. a. til sløjd- og hobbyrum, end det er tilfældet i de gamle regler, ligesom man har tilføjet supplerende oplysninger om elektrisk installation og belysningsforhold.

I udkastets særlige bestemmelser for vuggestuer består den væsentligste ændring deri, at børnetallet for så vidt angår kravlebørnsstuen og småbørnsstuen er nedsat fra henholdsvis 15 og 15 til 10 og 12 børn. Da vuggestueprojekterne i de senere år i det store og hele er udformet i overensstemmelse med nævnte nedsættelse af børnetallet, vil denne å jourføring af de vejledende regler ikke medføre nogen forhøjelse af udgiften pr. plads. I øvrigt består ændringerne for vuggestuens vedkommende navnlig deri, at der i udkastet kræves en mere tidssvarende indretning af spædbørnsstuens bade- og vaskeforhold. Endvidere har man under opremsningen af vuggestuens lokaler udeladt et lokale til ammestue, da der i praksis har vist sig kun at være meget lidt brug for et sådant lokale. I de meget få tilfælde, hvor mødre ammer deres børn på vuggestuen, vil dette som regel kunne foregå i sygeværelset.

For så vidt angår småbørnsstuerne er det i de gamle regler anført, at børnetallet i grupperummet ikke bør overstige 15, og at gulvarealet pr. barn under ganske særlige omstændigheder kan nedsættes noget under 3 m^2. Endvidere anføres det, at der til småbørnene bør findes et lokale, der kan anvendes til hvilerum. I det foreliggende udkast er børnetallet ændret, således at det ikke bør overstige 12 børn pr. gruppe, og der kræves nu ubetinget 3 m^2 pr. barn i opholdsrummene. Samtidig har man udeladt henstillingen om indretning af hvilerum, idet børnene kan hvile i grupperummene.

Med hensyn til de særlige bestemmelser for børnehaver bemærkes, at der i grupperum stadig beregnes plads til 20 børn. således at der regnes med 2 m^2 pr. barn. Som en ny bestemmelse anføres i udkastet, at selve grupperummet bør opdeles i 2 stuer på henholdsvis $^1/_3$ 2/3 af gulvarealet, hvilket af pædagogiske grunde anses for meget ønskeligt. I de gamle vejledende regler anføres, at der helst bør være et toilet til hvert grupperum, og at der om muligt bør regnes med en håndvask og 1 w. c. for hver 10 børn samt et urinal. I udkastet er disse regler i overensstemmelse med den i de senere år fulgte praksis skærpet, således at der nu kræves toilet og vaskerum til hvert grupperum, ligesom der ifølge udkastet nu skal regnes med en håndvask og et w. c. for hver 10 børn. I angivelsen af børnehavens forskellige lokaler er der bl. a. den ændring, at et hvilerum, der er medtaget i de gamle regler, er udeladt i udkastet, idet børnene som nævnt kan hvile i selve grupperummene, ligesom lægeværelse og isolationsrum nu er slået sammen til ét rum. Endvidere har man i udkastet undladt at medtage et tandlægeværelse, idet et sådant lokale kun er indrettet i ret få institutioner. Med hensyn til legeplads regnes der i udkastet med så vidt muligt 10 m^2 pr. barn, medens det i de gamle regler blev anført, at legepladsen ikke bør være under 5 m^2 pr. barn. I denne forbindelse bemærkes, at legepladsens størrelse i de i de senere år oprettede børnehaver i almindelighed har været på mindst 10 m^2 pr. barn, og at der kun i tæt bebyggede kvarterer ikke har været mulighed for indretning af legepladser af denne størrelse.

I det nye særlige afsnit om halvdagsbørnehaver anføres det, at de for heldagsbørnehaver gældende regler for så vidt også kommer til anvendelse på halvdagsbørnehaver, men at der under hensyn til disse institutioners særlige karakter, bl. a. kort åbningstid, og evt indretning i bestående lokaler, vil kunne dispenseres fra enkelte af de for børnehaver gældende mere sekundære krav, idet der tages hensyn til de meget forskellige forhold, hvorunder sådanne institutioner oprettes. I denne forbindelse anføres det bl. a., at f. eks. køkken vil kunne undværes, for så vidt der er mulighed for at indrette kogeniche. Ligeledes vil kontor, læge- og sygeværelse og personalegarderobe og perso-

nalerum efter omstændighederne kunne indrettes i samme rum. Endvidere har man reduceret kravene til toiletforholdene i forhold til heldagsbørnehaverne, idet der kun regnes med et toilet for hvert 15-20 børn, når der også er et toilet for voksne.

For så vidt angår de særlige bestemmelser for fritidshjem bemærkes, at der i det foreliggende udkast er beskrevet 2 forskellige indretningsmåder.

Et fritidshjem kan således indrettes med grupperum til 20 børn med gulvareal på 2 m^2 pr. barn, læsestue samt sløjdstue (arbejdsstue) og i forbindelse med sløjdstuen materialerum. Denne indretning svarer i det store og hele til den i de gældende regler beskrevne indretning. Ved fastsættelse af det normerede børnetal tages der hensyn til det fulde gulvareal i de egentlige grupperum og i læsestuen, medens sløjdstuen kun medtages med halvdelen af gulvarealet. Arealet af en eventuel sal medregnes ikke. Som en ny bestemmelse er det nu i udkastet anført, at grupperummene i fritidshjem også kan indrettes således, at disse består af et stort hobby-, arbejds- og spillerum samt et mindre hyggerum, der tillige kan benyttes til lektielæsning. Ved denne indretning af fritidshjemmet bortfalder dermed kravet om sløjdstue og læsestue, men hvis et grupperum indrettes på denne måde, er det ønskeligt, at der beregnes mindst 2,5 m^2 pr. barn. Denne udformning er indføjet i udkastet som følge af, at en del fritidshjemsledere har foretrukket at inddrage sløjdrummets og læsestuens funktioner i selve grupperummene. I udkastet fremhæves det, at ved planlægningen af et nyt fritidshjem og ved valget mellem de nævnte 2 indretningsmåder, bør man rådføre sig med en eventuel leder, før endelig afgørelse træffes, idet valget har afgørende betydning for den daglige arbejdsgang i fritidshjemmet. Med hensyn til legeplads regnes der ligesom for børnehavernes vedkommende nu med så vidt muligt 10 m^2 pr. barn mod 5 m^2 efter de gamle regler.

I udkastet er der indføjet et særligt afsnit om typefritidshjem, hvortil der anvendes samme bygningselement som for typebørnehavens vedkommende. Planen for typefritidshjemmet er i øvrigt udformet i nøje overensstemmelse med planen for typebørnehaven, idet der kun er tale om mindre ændringer, særlig for så vidt angår toiletforholdene. Fritidshjemmet vil således uden større ændringer kunne laves om til børnehave og omvendt.

I det nye afsnit om fritids- og ungdomsklubber er der på grundlag af den praksis, der i de seneste år er fulgt ved indretningen af disse institutioner, gjort rede for, hvilke rum der i almindelighed vil være ønskelige for en ungdomsklub, og hvorledes lokalerne indrettes, jfr. herved afsnit VII i bilag B. Man har ikke anset det for hensigtsmæssigt at fastsætte for detaljerede regler med hensyn til fritids- og ungdomsklubber, da disse institutioner ret sjældent bliver indrettet i bygninger, der er opført alene til klubformål.

UDKAST

til cirkulære angående vejledende regler for indretning af daginstitutioner for børn og unge.

I henhold til § 55, stk. 1 i lov nr. 170 af 31. maj 1961 om børne- og ungdomsforsorg fastsætter socialministeren nærmere regler for indretning af anerkendte daginstitutioner for børn og unge.

Socialministeriet skal understrege, at reglerne kun har til hensigt at give administrationen, institutionsbestyrelser og arkitekter vejledning med hensyn til udarbejdelse af planer til opførelse af sådanne institutioner, og at der vil være mulighed for at tage hensyn til særlige forhold eller ønsker, der måtte gøre sig gældende ved opførelse af en institution. Dog er der nogle minimumskrav, der altid skal være opfyldt, jfr. det nedenfor om de enkelte institutioner anførte.

Endvidere finder ministeriet anledning til at fremhæve, at institutionsbestyrelser og arkitekter, der planlægger at opføre eller indrette en daginstitution, ved udformningen af planer for institutionernes indretning bør have opmærksomheden henvendt på, at der bliver et rimeligt forhold mellem udgifterne ved projektet og det antal børn, institutionen indrettes til.

Dette vil bl. a. kunne opnås ved anvendelse af de typetegninger, jfr. herom nedenfor, der på foranledning af børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn er blevet udarbejdet af arkitekterne Tutti Liitken, Asger Barfod og H. Remark, og som er nærmere beskrevet i nævnets betænkning nr. 337 af 1963, der vil kunne rekvireres ved henvendelse til direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen.

Ved udarbejdelse af projekter i traditionel udformning må der lægges vægt på en økonomisk udformning af planerne med en god udnyttelse af etagearealet, og det bør tilstræbes, at det samlede etageareal pr. barn ikke væsentlig overstiger etagearealet pr. barn i de nævnte typeprojekter. I hvert fald bør etagearealet i børnehaver og fritidshjem ikke overstige 5-6 m^2 pr. barn.

Ved bedømmelsen af projekter og udgiftsoverslag, vil der i øvrigt blive lagt afgørende vægt på, om håndværkerudgifterne pr. m^2 er rimelige, om omkostningerne er rimelige set i forhold til håndværkerudgifterne, og om grundens pris og grundudgifterne i øvrigt kan anses for rimelige efter forholdene.

Der bør i almindelighed til forberedelse af større byggearbejder vedrørende institutioner, der indrettes i særlig bygning, nedsættes planlægningsudvalg med repræsentanter for institutionens bestyrelse, direktoratet for børne og ungdomsforsorgen, den pågældende kommune, så vidt muligt lederen af institutionen, og, såfremt arbejdet udføres af en boligforening, en repræsentant for denne.

Det henstilles i alle tilfælde til bestyrelser og arkitekter på så tidligt et tidspunkt som muligt at forelægge det udarbejdede byggeprogram samt de på dette grundlag udarbejdede skitser for direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen, for i videst muligt omfang at undgå omarbejdelse af de planer, der senere indsendes til direktoratet.

Under hensyn til de begrænsede byggekvoter, der kan forventes stillet til rådighed for børneforsorgen i de kommende år, *bør der ikke uden forudgående forhandling med direktoratet påbegyndes projektering af nye institutioner, der forudsættes opført som traditionelt byggeri med igangsætningstilladelse inden for børneforsorgens forventede kvoter,* idet det

nøje må undersøges, om vedkommende byggeprojekt kan løses ved opførelse af typebørnehaver og -fritidshjem.

Når planerne er godkendt, vil der normalt ved større byggearbejder blive krævet nedsat et byggeudvalg.

Såfremt en bestående ejendom erhverves med henblik på indretning af en daginstitution, skal man henlede opmærksomheden på, at socialministeriet, såfremt anerkendelse af institutionen senere måtte ønskes, skal godkende købet af ejendommen, forinden det foretages, og det må påses, at der ikke på ejendommen hviler servitutter, der hindrer dens anvendelse som daginstitution.

A. Almindelige bestemmelser.

Ved indretning af daginstitutioner, vuggestuer, småbørnsstuer, børnehaver, herunder halvdagsbørnehaver, fritidshjem og heldagsskoler, fritids- og ungdomsklubber samt feriekolonier må det sikres, at disse indrettes i overensstemmelse med bygningsreglementet for købstæderne og landet af 1961 samt de på stedet gældende byggeforskrifter, brandmæssige krav og sundhedsvedtægter. Det må særligt anføres, hvorledes drikkevands- og spildevandsforholdene tænkes ordnet. Fås vandet fra brønd, skal denne være i overensstemmelse med bestemmelserne i den stedlige sundhedsvedtægt. Hvor en sådan ikke findes, eller hvor sundhedsvedtægten ikke indeholder bestemmelse om brønde, skal kredslægens anvisning vedrørende brønden indhentes.

Da der i institutionen normalt ansættes fremmed medhjælp, må lokalerne tillige opfylde de i arbejderbeskyttelseslovgivningen stillede krav.

Tegningerne skal godkendes, inden arbejdet påbegyndes.

Ønskes institutionen anerkendt i henhold til lov om børne- og ungdomsforsorg § 55, skal planerne være godkendt af socialministeriet, inden arbejdet påbegyndes, jfr. lovens § 55, stk. 3 a. Dette gælder såvel ved indretning af nye institutioner som ved eksisterende institutioners ombygning, hvorved de for børnene bestemte rum ændres væsentligt i antal eller indretning. Med hensyn til indretning af sikringsrum gælder de til enhver tid af indenrigsministeriet fastsatte regler. Byggeforskrifter, sundhedsvedtægter og brandbestemmelser skal undersøges. Reglerne om sikringsrum indeholdes i lov nr. 253 af 27. maj 1950 om bygningsmæssige civilforsvarsforanstaltninger, jfr. indenrigsministeriets bekendtgørelse nr. 137 af 16. april 1962 om udførelse af sikringsrum.

Såfremt arbejdet ikke er påbegyndt inden 5 år efter planernes godkendelse, bortfalder godkendelsen.

Ansøgning skal sendes til direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen.

Ansøgning om godkendelse af planerne skal indsendes til direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen, Rosenvængets alle 16, København 0.

Ansøgningen skal være bilagt det foran omhandlede byggeprogram samt 8 sæt *skitsetegninger* og 8 skemaer til blanketter, der fås i direktoratet. Endvidere må ansøgningen være bilagt en erklæring fra bygherren og arkitekten, hvorefter disse forpligter sig til at efterkomme de i nærværende regler indeholdte krav. Såfremt det drejer sig om ombygning af bestående lokaler, må 6 sæt tegninger af de nuværende forhold vedlægges. Tegningerne skal omfatte

1) beliggenhedsplan i 1:400 med nordpil og angivelse af den omgivende bebyggelses placering, højde og art, de til institutionen hørende bygningers placering på grunden samt dennes højdeforhold, beplantning og afvandingsforhold,
2) planer, snit og facader i mål 1:100 med indskrevne hovedmål og påskrifter i et sådant omfang, at det kan kontrolleres, om de pågældende bestemmelser er overholdt. På tegningerne skal hvert enkelt rum betegnes med et nummer samt oplysning om gulvareal (m^2), loftshøjde og vinduesareal.

   Endvidere skal kort anføres:
   1) Oplysning om kvarterets karakter.
   2) Begrundelse for bygningens placering.
   3) Redegørelse for bygningens konstruktion og
   4) Oplysning om placering af sanitetsgenstande og så vidt muligt varmeapparater.

Grund og legeareal.

Grunden skal være tør og om nødvendigt drænet. Det bør i forvejen sikres, at der er eller kan skaffes rigeligt drikkevand og vaskevand af god beskaffenhed, jfr. det foran anførte.

Fra institutionen skal der være let adgang for børnene til ophold i fri luft, hvorfor det ved køb af grund må tages i betragtning, at

det fornødne friareal forefindes. Om legepladsens indretning, størrelse o. lign. henvises i øvrigt til det nedenfor under de enkelte arter af daginstitutioner anførte.

Opsamling af køkkenaffald, fejeskarn o. lign. skal ske i lukkede beholdere og i overensstemmelse med sundhedsvedtægtens forskrifter. Beholdere for dagrenovation skal anbringes på steder, der ikke er tilgængelige for børnene.

Der skal på tegningen angives en hoveddisposition med hensyn til legepladsens udformning til beskæftigelse, løbeleg m. v. Arealer med flisebelægning, grus, græs og byggelegeplads må angives.

Bygning.

Bygningen placeres som regel bedst i grundens nordlige ende med børnenes legeplads mod syd. Hvis der på nabogrundene forefindes høj bebyggelse, fabrikker el. lign., kan dette dog af lys- eller lydmæssige grunde motivere, at bygningen placeres anderledes på grunden. Der må ved bygningens placering ikke blot på grunden, men i det hele taget tages indgående hensyn til forhold vedrørende støv, sod o. lign. Belysningsforholdene på legepladsen og i de rum, hvor børnene opholder sig, skal være gode.

Såfremt institutionen består af flere afdelinger, (vuggestue, børnehave og fritidshjem) skal hver afdeling i den daglige drift danne et selvstændigt og uafhængigt hele. Hoveddispositionen bør derfor være således, at afdelingerne er indbyrdes adskilt, og, hvor forholdene tillader det, har hver sin indgang, hvilket også vil have betydning af hensyn til eventuel brandfare.

I vuggestuer og børnehaver bør de rum, hvori børnene færdes, ligge i én etage. Findes flere afdelinger i samme bygning, men i forskellige etager, bør børnehaven ligge i stueetagen med lettest adgang til terræn, medens vuggestuen kan placeres i en af etagerne. Af hensyn til småbørnene er det dog ønskeligt, at også vuggestuer ligger i stueetagen, i hvert fald bør der skaffes adgang til tagterrasse el. lign. Terrassen bør have så megen sol som muligt og forsynes med hensigtsmæssige læskærme. For børn i alderen $1^1/_2$–3 år bør der være udendørs legeterræn, og hvis der er tagterrasse, bør der på denne indrettes en liggehal for de spæde børn, og en terrasse for de lidt større børn, dog adskilt således, at de større børn ikke generer de mindre.

Opholdsstuer.

Børnenes opholdsstuer skal opfylde bygningsreglementets krav til beboelsesrum.

Med hensyn til størrelsen af opholdsstuerne henvises til de for de enkelte afdelinger givne regler, jfr. nærmere nedenfor. Der regnes sædvanligvis med grupperum, hvis gulvareal er bestemmende for børnetallet, samt stuer til hobby og leg. Disse sidste rum medtages ikke ved udregning af børnetal, bortset fra sløjdrum i fritidshjem, jfr. nærmere herom nedenfor.

Børnenes opholdsstuer må ikke anvendes til natophold.

Vinduer.

Børnenes opholdsstuer skal i hele deres højde ligge over terræn og være solvendte, øst, syd eller vest. Vinduesarealet skal være mindst $^1/_6$ af gulvarealet. Antallet af oplukkelige vinduer skal afgøres i hvert enkelt tilfælde, bl. a. under hensyn til gulvarealet. Mindst ét vindue i hver opholdsstue skal, såfremt der ikke findes dør direkte til det fri, opfylde bygningsreglementets krav til brandredningsvindue, og mindst ét vindue i hver opholdsstue skal være forsynet med trækrude. Vinduerne skal i 1. sals højde og derover være sikret f. eks. ved gitter, således at børnene ikke kan lukke dem op.

Rumhøjde.

Rumhøjden må ikke være under 2,50 m i gennemsnit for hvert rum, jfr. bygningsreglementets krav samt de af direktoratet for arbejdstilsynet stillede krav, og så vidt muligt ikke over 3 meter. I visse birum, som personalegarderobe, depotrum, rengøringsrum og toiletrum er en rumhøjde på 2,30 m dog tilstrækkelig. For så vidt et vaskerum også anvendes til leg for børnene, skal det indrettes i overensstemmelse med de af direktoratet for arbejdstilsynet fastsatte regler for arbejdsrum, og rumhøjden må være 2,50 m. Eventuel lydregulering skal udføres med brandmæssigt godkendt materiale.

Gulve.

Som gulvmateriale skal anvendes hensigtsmæssigt materiale, der ikke gør gulvene for hårde og kolde at færdes på, og gulvmaterialet skal være let at rengøre og skal kunne tåle daglig vask.

Vægge.

Vægge i alle opholdsrum skal i ca. 1 m.s højde være beklædt med afvaskeligt og slagfast materiale. Glas i skillevægge og døre må ikke anbringes lavere end 1,50 m's højde, medmindre der anvendes hærdet glas.

Skabe.

Opholdsstuerne bør i rimeligt omfang være forsynet med skabe, hvis udformning er afhængig af institutionens art, jfr. nærmere nedenfor.

B ir um.

Om køkkenets placering henvises til det nedenfor anførte.

De øvrige birums placering er uafhængig af verdenshjørnerne. Loftshøjde, gulve, vægge og døre skal være som omtalt under opholdsstuer, dog under hensyntagen til lokalets brug. Rummene skal kunne udluftes og skal så vidt muligt være beliggende i samme etage som børnenes opholdsrum.

Toilet- og vaskerum samt garderober.

Indretning og placering af toiletter og vaskerum samt garderobe er afhængig af institutionens art og størrelse. For at undgå træk og kulde i garderoben skal adgang udefra til denne ske gennem forrum eller vindfang. Rummene skal forsynes med ventilation som anført i bygningsreglementet. Garderoberum skal forsynes med trækrude eller anden form for direkte ventilation.

Køkken.

Køkkenet, der helst må ligge mod nord eller nordøst, må være centralt placeret. Udformningen er afhængig af institutionens art og størrelse, jfr. i øvrigt det nedenfor under de særlige afsnit anførte. Der skal være et køleskab til opbevaring af mælk. Der skal endvidere være plads til børnenes service. Hvis der i institutionen tilberedes varm mad til børnene, er det ønskeligt, at der indrettes 2 sammenhængende køkkenvaske. Køkkenet skal forsynes med ventilation som anført i bygningsreglementet.

Kontor- isolations- og lægeværelse.

Kontoret, der bør ligge i nærheden af hovedindgangen, skal opfylde bygningsreglementets krav til beboelsesrum og må have et flademål på mindst 6 m^2. Isolationsrummet, der i almindelighed også kan anvendes som læge værelse, skal være vel ventileret og udstyret med seng, håndvask, bord og stole samt skab til lægens rekvisitter. Det bør anbringes bekvemt for indgangen, men dog således, at man f. eks. gennem ruder kan have det syge barn under observation. Det er praktisk, at der er adgang fra kontoret til isolationsrummet. Der bør være et vindue i døren mellem de to rum. I fritidshjem kan kontor og isolationsværelse være fælles, men ved vuggestuer og børnehaver skal disse 2 rum være adskilte, bortset fra børnehaver til 20 børn og derunder.

Vaskeri- og tørrerum.

Hvor de pågældende lokaler falder ind under lovgivningen om arbejderbeskyttelse, skal de indrettes i overensstemmelse med de af direktoratet for arbejdstilsynet fastsatte regler for arbejdsrum.

Depotrum.

Depotrum for børnehavers, småbørnsstuers og fritidshjems vedkommende, så vidt muligt et til hver gruppe, bør indrettes i samme etage som opholdsstuerne og med direkte forbindelse mellem grupperummet og depotrummet. Depotrummene skal være i passende størrelse og udstyret med hensigtsmæssig hylde-, skabs- eller skuffeplads.

Rengør ingsr um.

Der skal i rummet indrettes ventileret skab (e) til rengøringsrekvisitter samt installeres udslagningskumme og taphane.

Lokaler m. v. for personalet.

Der skal være en garderobe til benyttelse for personalet med aflåselige, ventilerede skabe til personalets tøj m.v. Personalerummene skal være ventilerede ved oplukkelige vinduer eller aftræk. I vuggestuer og børnehaver samt større fritidshjem må der indrettes et personaletoilet med håndvask. For det personale, der ikke har bopæl i institutionen, skal forefindes passende spiseplads. Ved institutioner, der er normeret til 40 børn eller derover, skal der være et personalerum.

Trapper.

Eventuelle trapper, hvor børnene færdes, bør udstyres med håndliste både til voksne og børn. Gelænderhøjden skal være 1,25 m og tremmeafstanden 6 cm. Trapper med skæve trin bør undgås, men hvis de alligevel anvendes, skal de afskærmes med gitter. Eventuelle trappelysninger skal sikres.

Såfremt institutionen ikke er beliggende i stueetagen, kræves, at der fra institutionen skal være udgang ad mindst 2 af hinanden uafhængige trapper, mindst den ene skal være indbygget i brandsikker skakt og have direkte udgang til det fri.

Varme- og el-installation.

Alle rum, herunder birum, gange m.v., skal kunne opvarmes. Radiatorer med skarpe kanter må undgås. I garderoben bør der føres et varmerør langs væggen under børnenes tøj (over fodtøjet).

Ved den elektriske installation må der tages hensyn til de enkelte rums funktioner.

Lampesteder skal anbringes hensigtsmæssigt, belysningen skal være af passende art og styrke og være indrettet således, at den ikke blænder eller fremkalder uheldige skyggevirkninger. Der bør være mulighed for at variere lampernes placering i grupperummene, således at belysningsforholdene kan tilpasses til forskellige møbleringsformer. Lysstofrør bør normalt ikke anvendes.

Stikkontakter skal være sikrede eller anbragt således, at børnene ikke kan nå dem.

Foranstående almindelige regler kommer også til anvendelse på institutioner for handicappede børn med de ændringer, der følger af forholdets natur.

B. Særlige bestemmelser for de enkelte afdelinger.

/. *VUGGESTUER.*

I vuggestuer modtages børn i alderen fra nyfødte til $2^1/_2$–3 år.

Indenfor vuggestuen grupperes børnene efter alder, og hver gruppe bør have sin egen opholdsstue:
spædbørn i alderen indtil 9 måneder,
kravlebørn i alderen indtil 18 måneder,
småbørn i alderen indtil 3 år (jfr. afsnit B II).

De almindelige bestemmelser for rummenes indretning er omtalt under afsnit A. Hertil kommer de nedenfor nævnte bestemmelser, der er særlige for vuggestuer.

Gulvarealet i grupperummet skal være 3 m^2 pr. barn for alle aldersgrupper.

En vuggestue skal indeholde følgende rum:

1) Spædbørnsstue (højst 10 børn)
2) Kravlestue (højst 10 børn)
3) Småbørnsstue (højst 12 børn)
4) Toilet- og vaskerum.
5) Rengørings- og udslagningsrum.
6) Garderobe (fælles for alle børn).
7) Syge- og lægeværelse.
8) Køkken og mælkekøkken.
9) Personalespisestue (kan evt. kombineres med personalerum, jfr. nedenfor under pkt. 10).
10) Personalegarderobe og -toilet med håndvask og evt. personalerum.
11) Depotrum.
12) Kontor.
13) Barnevognsrum.
14) Viktualiekælder (evt. spisekammer).

Evt. kan vuggestuer yderligere indeholde følgende rum:

15) Vaskerum.
16) Tørrerum.
17) Rulle- og strygestue.

Der skal endvidere være friluftsareal.

Spædbørnsstue, kravlestue og småbørnsstue.

I en spædbørnsstue til 10 børn skal der være en seng til hvert barn, 2 badekar, 2 pusleborde og 1 håndvask til personalet. Endelig skal der være plads til 1 bord og 2 armstole til brug for plejerskerne, når de giver børnene mad.

Til en stue med 10 kravlebørn skal der være en seng eller et hvileleje til hvert barn. I et tilstødende baderum skal der være 2 badekar, 2 pusleborde, 1 hospitalskumme og 1 håndvask. (Også i grupperummet til kravlebørnene skal være plads til 1 bord og 2 armstole).

Til spædbørnene og kravlebørnene skal der forefindes et passende antal krybber til anvendelse i det fri.

Med hensyn til småbørnsstuer henvises til det nedenfor i afsnit B II anførte.

Køkken og mælkekøkken.

I vuggestuer må forefindes køkken til større

børn og personale og mælkekøkken til mindre børn. Køkken og mælkekøkken skal være adskilt eventuelt som selvstændige dele af samme rum.

I mælkekøkkenet bør der være 2 køkkenborde og 2 stålvaske, den ene til opvask, den anden til rensning af flasker og krus.

Mælkekøkkenet bør altid forsynes med køleskab. Hvis dette tillige benyttes til mad til de større børn, skal et rum i køleskabet udelukkende forbeholdes de tilberedte mælkeblandinger.

Kontor.

Fra garderoben skal der være direkte adgang til kontoret.

Vaskeri- og tørrerum.

Ved vuggestuer kan forefindes selvstændigt vaskeri til børnenes tøj m. m.

Antallet af vaskemaskiner o. lign. og fabrikat af disse skal godkendes af direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen. I tilfælde af, at der ikke indrettes vaskeri, bør der dog indrettes et rum til »klatvask« med tilhørende tørrerum.

Barnevognsrum.

Barnevognsrummet bør ligge i nærheden af hovedindgangen. Hvis barnevognsrummet anbringes i kælderen, bør adgangen ske ad en trappe med kørerampe og med maksimalstigning på 1-10, og en indvendig trappe bør da skabe let forbindelse fra barnevognsrummet til garderoben. Der skal endvidere være plads til institutionens legevogne.

Barnevognsrummet skal så vidt muligt være opvarmet. Såfremt dette ikke er tilfældet, skal der være adgang til at opbevare børnenes tøj i opvarmede rum.

Friluftsareal.

Vuggestuen bør så vidt muligt placeres i stueetagen, således at børnene kan køres ud i det fri. Hvis dette ikke kan lade sig gøre, eller der ikke findes have, bør et friluftsrum indrettes efter nærmere aftale med direktoratet. Liggehallen bør helst vende mod sydøst og placeres således, at der er beskyttelse mod træk. Taget skal have fald mod den åbne side og skal i den laveste trediedel være forsynet med glas.

Friluftsareal specielt til småbørn bør forefindes.

Personaleboliger.

Ved vuggestuer kan der indrettes boliger til personalet.

Lederen bør i almindelighed have 2 værelser, entre, køkken, bad og w.c, og 1. assistent et rummeligt værelse med alkove. Dertil kommer et passende antal værelser til det øvrige personale (udstyret med garderobeskabe og håndvask), fælles toilet, bad, et mindre tekøkken og eventuelt en opholdsstue.

//. *SMÅBØRNSSTUER.*

Grupperum.

Småbørnsstuer, hvor børnene anbringes fra ca. 2—3 år, kan indrettes såvel i tilknytning til en vuggestue som til en børnehave eller som selvstændige institutioner. Børnetallet bør ikke overstige 12 pr. gruppe. Der skal være rigelig gulvplads (3 m^2 pr. barn), da en meget stor del af børnenes leg med groft legetøj foregår på gulvet, og bevægelseslege spiller en stor rolle især for børn i den alder. Grupperummet forsynes med borde og stole svarende til det i småbørnsstuer normerede antal børn.

Til småbørnene skal forefindes et hvileleje til hvert barn, jfr. i øvrigt det nedenfor under børnehaver anførte.

Toilet- og vaskerum.

Der skal være et toilet- og vaskerum til hver småbørnsgruppe.

Toilet- og vaskerummet skal udstyres med børnehåndvaske, badekumme, der samtidig kan anvendes til pjaskeleg, bord, børne-w.c.er og knager med afstand af ca. 15 cm til håndklæder og 2 sæt vaskeklude.

Der skal være 1 w.c. pr. 10 børn. W.C. kan erstattes af potter i forbindelse med en enkelt udslagningskumme (specialmodel med skyl). Endvidere 2 håndvaske pr. 12 børn samt 1 puslebord. Håndvaskene skal anbringes i ca. 50 cm's afstand fra gulvet.

Endvidere skal der forefindes håndvask til personalet.

Garderobe.

Hver småbørnsgruppe bør have sin egen garderobe.

Garderoben skal indrettes som nedenfor vedrørende børnehaver angivet. Der skal være et bord eller en høj bænk, hvor børnene kan anbringes under påklædningen.

Køkken.

Ved selvstændige småbørnsstuer bør der indrettes køkken, hvorom man henviser til de under børnehaver anførte bestemmelser.

Legeplads.

I forbindelse med småbørnsstuerne bør indrettes legeplads. Er en småbørnsstue indrettet i tilknytning til en børnehave, bør en del af børnehavens legeplads ved speciel indhegning være forbeholdt småbørnene.

///. *BØRNEHAVER.*

1 børnehaver kan anbringes børn i alderen fra 3 år til skolealderen.

For så vidt der modtages børn i alderen fra ca. 2 år. skal der indrettes en særlig småbørnsstue efter de ovenfor angivne regler.

De almindelige bestemmelser for rummenes indretning er omtalt under afsnit A. Hertil kommer de nedenfor nævnte bestemmelser, der er særlige for børnehaver. Ved udformning af planerne bør institutionspræg undgås, bl. a. ved at nedsætte gangarealet mest muligt.

En børnehave skal indeholde følgende rum:

1) Grupperum.
2) Hobbyrum, jfr. nærmere nedenfor.
3) Toilet- og vaskerum.
4) Garderobe.
5) Køkken.
6) Kontor.
7) Læge- og sygeværelse.
8) Depotrum.
9) Depotrum til rengøringsrekvisitter med udslagningskumme.
10) Personalegarderobe og -toilet med håndvask og eventuelt personalerum.

Der skal endvidere være friluftsareal.

Ingen af opholdsrummene må være gennemgangsrum. Hver gruppe skal så vidt muligt have egen garderobe, toilet og depot.

Grupperum.

Grupperum bør indrettes til 20 børn, således at der beregnes 2 m^2 pr. barn. I dette areal medregnes dog ikke den plads, der normalt medgår til faste skabe og til faste køjer, jfr. nærmere nedenfor vedrørende hvilelejer. Selve rummet bør deles i 2 stuer på henholdsvis $^1/_3$og $^2/_3$ af gulvarealet.

Modtages børn under 3 år, stilles krav om større gulvareal og mindre børneantal i gruppen, jfr. nærmere ovenfor.

Placeringen af lyslegemer skal være hensigtsmæssig bl.a. under hensyn til børnenes beskæftigelsesmuligheder.

Der skal indrettes skabe med hylder og skuffer til legetøj samt også mindre rum i skuffer eller reoler, hvor hvert barn kan have sine egne sager. Skabene bør kunne flyttes. Det faste inventar skal være af solid kvalitet og udformning.

Grupperummene må forsynes med borde og stole svarende til det normerede børnetal. Der må herved tages hensyn til børnenes alder i de pågældende grupper, hvorved bemærkes, at borde og stole bør være hensigtsmæssige og anskaffes i forskellige højder.

Hvor de økonomiske forhold tillader det, er det ønskeligt - i heldagsbørnehaver af særlig betydning — at der foruden grupperummene er eet eller flere lokaler til rådighed: dels hobbyrum, dels et rum til indendørs leg i dårligt vejr. Dette rum kan tillige anvendes til forældremøder.

Disse rum medtages ikke ved udregning af børnehavens normeringstal, som kun udregnes efter flademålene i de egentlige grupperum.

Såfremt der indrettes hobbyrum, bør dette forsynes med en fast bordplade, værktøjsskab, 1-2 høvlebænke, taburetter eller stole, udslagningsvask samt lagerrum.

Der skal i heldagsbørnehaver være mulighed for, at alle børn kan få hvile enten på løse lejer eller i faste køjer. Hvilelejerne skal forsynes med varmt underlag. Hvis der anvendes løse hvilelejer, skal der være et særligt rum til disse. Hvis faste køjer anvendes, må disse kun være 2-etagers, og det må være en betingelse, at der mellem hveranden køje er så stort et mellemrum, at en voksen person kan komme op på siden af hver køje.

Toiletrum.

Toilet- og vaskerum, der skal forefindes til hvert grupperum, skal have et til børnetallet svarende frit gulvareal. Der skal regnes med 1 håndvask og 1 w c for hver 10 børn. Såfremt der anvendes vaskerende, skal der være en hane for hver 10 børn, og denne hane skal udstyres med perlator eller bruser.

Mellem hvert af børnenes w.c.er skal anbringes en skærm eller skillerum ca. 1,50 m høj og ca. 70 cm ud fra væggen. Skillerummene

skal være hævet ca. 10 cm over gulv af hensyn til rengøring.

Vaskekummerne må anbringes passende efter børnenes alder i en højde af 50-70 cm over gulvet og kan efter forholdene placeres fritstående på gulvet. Der må beregnes plads til børnenes håndklæder og vaskeklude. Knagerne skal anbringes med ca. 15 cm's afstand, og de må ikke anbringes højere, end børnene selv kan nå dem. I stedet for individuelle håndklæder kan anvendes papirhåndklæder eller fælles håndklæder, der skiftes mindst 1 gang daglig.

Hvor forholdene tillader det, bør der i vaskerummet anbringes en lav pjaske- og badekumme.

Toiletrummets placering bør være sådan, at personalet fra grupperummet kan have opsyn med børnene.

Garderobe.

Hvert grupperum bør have sin egen garderobe. Garderoben, der skal indrettes uden for børnenes opholdsstuer, skal være så stor, at der bliver god gulvplads og rigelig plads til hvert barns overtøj og fodtøj. Hvert barn skal have sin bestemte plads med ca. 20 cm indbyrdes afstand. Der skal i garderoben være lave bænke til børnene. Endvidere må der i garderoben indrettes et skab ventileret til det fri til børnenes medbragte mad, således at pakkerne gruppevis lægges på løse hylder, der kan tages ud og tjene som bakker, når maden skal bringes ind til spisning.

Køkken.

Det er ønskeligt, at køkkenet er så stort og udformet med henblik på, at børnene uden risiko kan følge med i og eventuelt deltage i arbejdet, f.eks. ved indretning af et særligt børnekøkkenbord. Kogepladsen bør ikke kunne nås fra børnenes afdeling i køkkenet.

Legeplads.

Legepladsen bør ligge i umiddelbar forbindelse med børnehavens lokaler med direkte adgang mellem grupperum og legeplads. Der bør beregnes rigelig plads så vidt muligt 10 m^2 pr. barn. Der bør indrettes drikkefontæne.

Det anbefales, at en del af legepladsen indrettes med fliser (asfalt) grus og græs, medens resten udlægges som små haver, fælleshaver eller som naturterræn. En byggelegeplads må anses for en naturlig del af en børnehaves legeplads. Det anses for hensigtsmæssigt, at der forefindes en vandhane til spuling af legepladsen.

Der skal ved beplantning eller lignende træffes foranstaltning til tilvejebringelse af passende læ og skygge. Beplantningen bør foretages således, at legepladsen ved hjælp af denne kan opdeles i forskellige legeområder til: faste legeredskaber, sandkasse, areal til stillelege, areal til løbelege samt areal til byggelegeplads. Det er ligeledes en fordel, om der umiddelbart uden for hvert grupperum kan afskærmes et areal forbeholdt den pågældende gruppe.

På legepladsen skal findes et læskur og redskabsskur til legematerialerne, faste bænke o. lign.

Det er vigtigt, at legepladsen er hensigtsmæssigt indhegnet. Lågen til legepladsen skal være indrettet således, at børnene ikke selv kan lukke den op.

T YPEBØRNEHA VER.

De i indledningen omtalte typetegninger er udarbejdet blandt andet med det formål at skabe mulighed for en rationalisering af byggearbejdet gennem standardisering af opførelsen af nye institutioner, typisering, anvendelse af præ-fabrikerede elementer og indførelse af modulmål, d.v.s. standardmåleenheder for de enkelte bygningskomponenter.

Børnehaven er udformet som en bygningsmæssig enhed til en gruppe på 20 børn. For institutioner på 2 eller 3 grupper opføres et tilsvarende antal bygningsenheder. Disse kan sammenbygges i forlængelse af hinanden — gavl mod gavl - vinkelret på hinanden eller som fritliggende bygninger f.eks. forbundet med pergola, halvtag eller overdækket gang.

Bygningen rejses som en træskelet-bygning på et støbt fundament. Ydervægge og skillerum tænkes udført i massefabrikation på værksted klar til at stille op.

Planerne er hensigtsmæssigt og økonomisk udformet, idet der er et forholdsvis stort legeareal til børnene, samtidig med at det samlede bruttoetageareal pr. barn, ca. 4,78 m^2, er noget mindre end det normale.

Typeplanerne er på forhånd godkendt af de respektive myndigheder, således at disses behandling af de enkelte byggeprojekter indskrænkes til kun at omfatte sådanne konkrete forhold, som der ikke kan tages stilling til på forhånd, f.eks. grundens beskaffenhed, grundpriser, eventuelle udgifter til ekstra fundering m.v.

IV. HALVDAGSBØRNEHAVER, LEGESTEDER m. v.

De for heldagsbørnehaver gældende regler kommer også til anvendelse på halvdagsbørnehaver og legestuer, men der vil under hensyn til disse institutioners særlige karakter bl.a. kort åbningstid, kunne dispenseres fra enkelte af de for børnehaver gældende mere sekundære krav, idet der tages hensyn til de meget forskellige forhold, hvorunder sådanne institutioner oprettes.

Under III er omtalt 10 forskellige rum, som en børnehave skal indeholde. Efter forholdene vil f.eks. punkt 5) køkken, kunne undværes for så vidt der er mulighed for at indrette kogeniche. Ligeledes vil punkt 6) kontor, 7) læge- og sygeværelse og 10) personalegarderobe og personalerum efter omstændighederne kunne indrettes i samme rum. Punkt 8) depotrum og 9) depotrum til rengøringsrekvisitter med udslagningskumme vil kunne være i samme rum blot med en enkelt adskillelse i rummet.

Om de enkelte rum skal i øvrigt bemærkes følgende:

Grupperum.

Til hver gruppe børn bør der være 2 grupperum, således at der regnes med ialt 2 m^2 pr. barn. Det ene anvendes til mere stille lege, samling af børnene til småbørnsgymnastik, musik o. lign. Det andet bør anvendes til de grovere beskæftigelser og derfor være mere »værkstedspræget«.

Toiletrum.

Der bør være 1 toilet for hver 15-20 børn, når der også er et toilet for voksne, samt 2 håndvaske, eventuelt i form af trugvask, der samtidig giver mulighed for pjaskelege. Megen plads til håndklæder behøves ikke, da der f.eks vil kunne anvendes papirhåndklæder.

Garderobe.

Garderoben bør være så stor, at børnene selv kan magte af- og påklædning dèr. Såfremt den er tilstrækkelig stor, vil den yderligere kunne anvendes som legerum med henblik på motoriske lege - eventuelt kan der også være pjaskemuligheder, men disse vil dog også kunne henlægges til toiletrummet, jfr. ovenfor.

Køkken.

Som allerede nævnt er selvstændigt køkken ikke absolut påkrævet. Man vil kunne klare sig med et tekøkken eller eventuelt en kogeniche. Hvis der forefindes større køkken, vil det være hensigtsmæssigt at indrette en del af det som børnekøkken.

Kontor.

Kontoret vil kunne indrettes således, at det kan anvendes også til isolationsværelse og til personaleværelse.

Depot.

Et depotrum til materialer, færdige arbejder og lignende er nødvendigt, men iøvrigt bør inventaret være løst og flytteligt, således at børnene får mest mulig plads til leg, bevægelse o. lign.

Legeplads.

Kravene til legeplads må principielt være de samme som for heldagsbørnehaverne, dog således at der også herved tages hensyn til de forhold, hvorunder der er mulighed for at indrette institutionen.

V. FRITIDSHJEM.

I fritidshjem kan skolebørn tilbringe deres fritid.

De almindelige bestemmelser er beskrevet under afsnit A. Hertil kommer de nedenfor omhandlede særlige forhold, der er specielle for fritidshjem.

Fritidshjemmet skal indrettes således, at børnene kan inddeles i grupper. Ved den indbyrdes placering af opholdsrummene må det tages i betragtning, at ingen af disse bliver gennemgangsrum.

Fritidshjemmets lokaler bør så vidt muligt placeres i samme etage, og det bør påses, at gangarealet ikke bliver uforholdsmæssigt stort i forhold til grupperum og andre rum.

Et fritidshjem kan indrettes med grupperum til 20 børn med gulvareal på 2 m^2 pr. barn, læsestue samt sløjdstue (arbejdsstue) og i forbindelse med sløjdstuen materialerum. Ved fastsættelse af det normerede børnetal tages der hensyn til det fulde gulvareal i de egentlige grupperum og i læsestuen, medens sløjdstuen kun medtages med halvdelen af gulvarealet. Arealet af en eventuel sal medregnes ikke.

Grupperummene i et fritidshjem kan også indrettes således, at disse består af et stort hob-

by-, arbejds- og spillerum samt et mindre hyggerum, der tillige kan benyttes til lektielæsning. Ved denne indretning af fritidshjemmet bortfalder dermed kravet om indretning af sløjdstue og læsestue, men hvis et grupperum indrettes på denne måde. er det ønskeligt, at der beregnes mindst 2,5 m^2 pr. barn. Endvidere må høvlebænke og arbejdsborde kunne anbringes i grupperummene, og de fornødne bygningsmæssige foranstaltninger hertil må træffes. Der skal således være 3-faset stik til hvert grupperum.

Det pointeres, at man ved planlægningen af et nyt fritidshjem og ved valget mellem nævnte 2 indretningsmåder bør rådføre sig med den udpegede leder, før endelig afgørelse træffes, idet valget har afgørende betydning for den daglige arbejdsgang i fritidshjemmet.

Et fritidshjem skal indeholde følgende rum:

1) Grupperum.
2) Eventuel sløjdstue (arbejdsstue), jfr. ovenfor.
2a) Materialerum.
3) Eventuel læsestue, jfr. ovenfor.
4) Drengetoiletter med urinals og håndvaske.
5) Pigetoiletter med håndvaske.
6) Køkken.
7) Kontor.
8) Depotrum.
9) Personalegarderobe, eventuelt personaletoilet med håndvask og personalerum.
10) Rengøringsrum med udslagsningskumme.
11) Garderobe.
12) Cyklerum (eventuelt med reparationsrum).

Der skal endvidere forefindes friluftsareal.

Hvor de økonomiske forhold tillader det, kan der tillige indrettes en sal af passende størrelse til fællesarrangementer. Såfremt dette ikke kan opnås, kan eventuelt et par lokaler, der støder op til hinanden, sættes i forbindelse f.eks. ved hjælp af skydedør, foldevæg el. lign. Det bør herved tilstræbes, at skydedør eller foldevæg gøres så lydisolerende som muligt.

Grupperum.

I de egentlige grupperum bør forefindes et til strækkeligt antal reoler og skabe med skuffer og hylder til spil, underholdningsmateriale, bøger o. lign. Skabenes størrelse og udformning er bl. a. afhængig af depotrummenes placering i forhold til grupperummene. Ved indretning af de egentlige grupperum bør der tages hensyn til børnenes alder. Der må være borde og stole til det normerede børnetal, og der må herved tages hensyn til, at børnene er i aldersklasserne 7-14 år.

Sløjdlokale.

Sløjdstuen bør indrettes med et passende antal høvlebænke. Der skal være plads til et stort solidt arbejdsbord, der kan anvendes til gruppearbejde og småsløjd. Langs en af væggene må der kunne anbringes et fast bord med skruestik til brug for metalsløjd o. lign. Sløjdrummet må være forsynet med udslagningskumme samt installationer for teknisk strøm. Det almindelige værktøj bør anbringes i aflåselige rammer eller skabe på væggene. Der bør herudover være fornøden skabsplads til børnenes arbejder. Det kan være hensigtsmæssigt, at der fra sløjdrummet er adgang til det fri, navnlig hvor der er plads til reparation af cykler.

Materialerum.

Såfremt der indrettes sløjdrum, må materialerummet stå i direkte forbindelse med dette.

Materialerummet må være således indrettet, at det kan tjene til opbevaring af træ til sløjd og hobbyarbejder og endvidere være forsynet med hylder til opbevaring af det øvrige materiale, der er nødvendigt til beskæftigelse af børnene.

Læsestue.

Læsestuen bør være således isoleret, at børnene ikke generes af beskæftigelsen i de øvrige rum. Læsestuen må således ikke have fælles skillerum med sløjdrummet.

Toilet- og vaskerum.

Adgang til toiletterne bør ske gennem selvstændige forrum. Der skal være en håndvask for hver 10 børn. Der skal endvidere være plads til håndklæder. Der skal være et w.c. for hver 10 piger og et w.c. for hver 10 drenge. Antallet af w.c. kummer kan nedsættes i drengenes toiletrum, såfremt der anbringes urinals med effektivt virkende udskylning. På toiletrummene skal anbringes spejle. Der kan evt. indrettes fodvask samt brusebad.

Garderobe.

Garderoberne skal være rigeligt store, og hvert barn skal have sin bestemte plads til overtøjet. Den indbyrdes afstand mellem knagerne skal være mindst 20 cm. Under knagerne skal der være plads til børnenes fodtøj, herunder

skiftesko. Det er nødvendigt at indrette særlig plads til børnenes tasker i en sådan højde, at børnene kan nå dem. Såfremt disse pladser er indrettet som hylder, bør de have en sådan dybde, at der kan være plads til en almindelig skoletaske.

Hvor forholdene tillader det, kan det dog være hensigtsmæssigt, at der skaffes plads til skoletaskerne i grupperummene.

Køkken.

I køkkenet indrettes et skab ventileret til det fri til børnenes mad, jfr. i øvrigt det under afsnit A vedrørende køkken anførte.

Depotrum.

Med hensyn til indretningen af depotrum henvises til de herom i de almindelige regler anførte bestemmelser. For så vidt der undtagelsesvis ikke er plads til udendørs legeredskaber i et aflåseligt skur, må der være depotplads hertil. Endvidere bør der være depotplads f. eks. til de materialer, der sjældnere indgår i beskæftigelsen, og til ekstra borde og stole.

Legeplads.

Der skal indrettes legeplads med adgang fra fritidshjemmet, og der bør beregnes så vidt muligt 10 m^2 pr. barn. En del af pladsen bør være forsynet med belægning passende for børnenes leg. Drikkefontæne bør indrettes.

I øvrigt henvises til det under afsnit III vedrørende børnehavernes legeplads anførte, der også kommer til anvendelse på fritidshjem, dog under hensyntagen til børnenes alder.

T YPEFRITIDSHJEM

Til typeplanerne for fritidshjem anvendes samme bygningselement som for typebørnehavens vedkommende. Planen for typefritidshjemmet er i øvrigt udformet i nøje overensstemmelse med planen for typebørnehaven, idet der kun er tale om mindre ændringer, særlig for så vidt angår toiletforholdene. Fritidshjemmet vil således uden større ændringer kunne laves om til børnehave og omvendt.

VI. FRITIDS- OG UNGDOMSKLUBBER

I almindelighed vil følgende rum være ønskelige for en ungdomsklub:

1) Et passende stort lokale til billard og bordtennis.
2) Større sal til foredrag og festarrangementer.
3) Opholdsrum til hyggestue eller læsestue.
4) Hobbylokale.
5) Rum, der kan anvendes til systue el. lign.
6) Kontor.
7) Rum, der kan anvendes til gruppemøder, studierum, fotorum o. lign.
8) Tekøkken.

Hoveddispositionen bør være således, at de mindre rum grupperes om de større rum (sal el. lign.).

Lokalet, der skal anvendes f. eks. til bordtennis og billardstue, må have en til formålet passende størrelse og må endvidere kunne anvendes til foredrag, festarrangementer m. v., såfremt en sal ikke vil kunne indrettes.

Læsestuen bør indrettes således, at der kan blive plads til smågrupper, omkring borde af passende størrelse, hvor der enten kan læses, samtales i smågrupper, spilles skak, kort el. lign.

Hobbylokalet bør være indrettet til forskellige formål for hobby- og sløjdbeskæftigelse, og det er absolut nødvendigt, at der her forefindes installation for teknisk strøm. For så vidt der er mulighed herfor, vil det være ønskeligt, at der kan indrettes metalsløjdafdeling med dør til det fri, navnlig når der er plads til reparation af cykler og knallerter. Da mange klubber anvender bestemmelserne i aftenskoleloven og opnår godkendelse af hold i f. eks. træarbejde el. lign., og en sådan godkendelse kræver mindst 10 elever i gennemsnit pr. time, bør hobbyrummet så vidt muligt indrettes således, at der er 13-15 arbejdspladser i værelset. Derved vil man også få mulighed for at anvende ungdomsklublokalerne til de af undervisningsministeriet understøttede aftenskolehold i hobbyarbejde for voksne.

Der skal drages omsorg for passende toilet- og garderobeforhold.

Toiletterne skal indrettes adskilt for de 2 køn.

Garderoben skal være indrettet med henblik på bøjleophængning.

Foranstående bestemmelser træder i kraft fra den 1. april 1964 at regne.

Samtidig ophæves de af arbejds- og socialministeriet i bekendtgørelse af 6. juli 1951 fastsatte vejledende regler for indretning af institutioner for forebyggende børneforsorg.

VESTGAVL

SNIT

SYDFACADE

PLAN

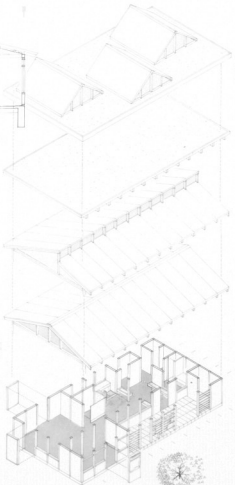

ISOMETRI MED FORSKELLIGE EKSEMPLER PÅ TAGFORMER

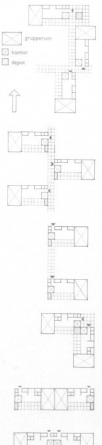

EKSEMPLER PÅ SAMMENBYGNING

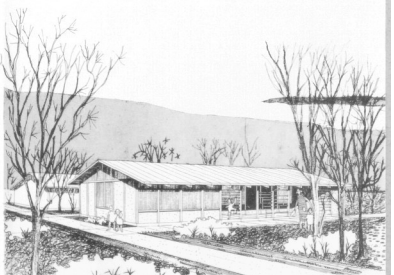

PERSPEKTIV FRA LEGEPLADS

BØRNEHAVE

VESTGAVL

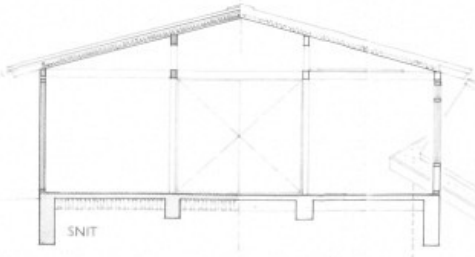

SNIT

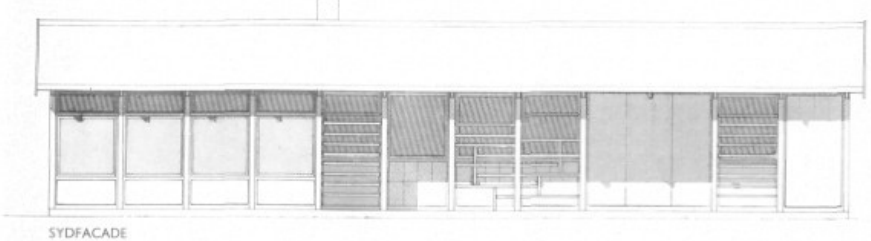

SYDFACADE

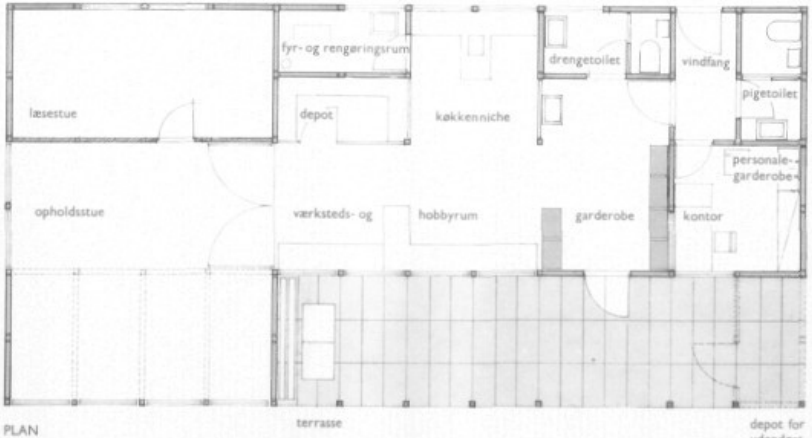

PLAN

terrasse

depot for
udendørs
legetøj

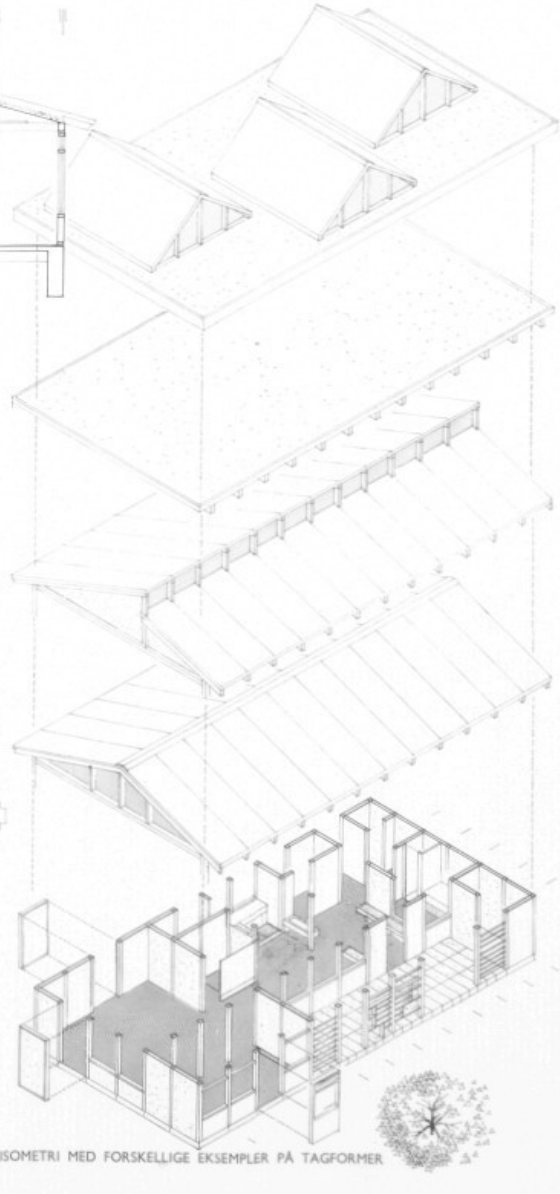

ISOMETRI MED FORSKELLIGE EKSEMPLER PÅ TAGFORMER

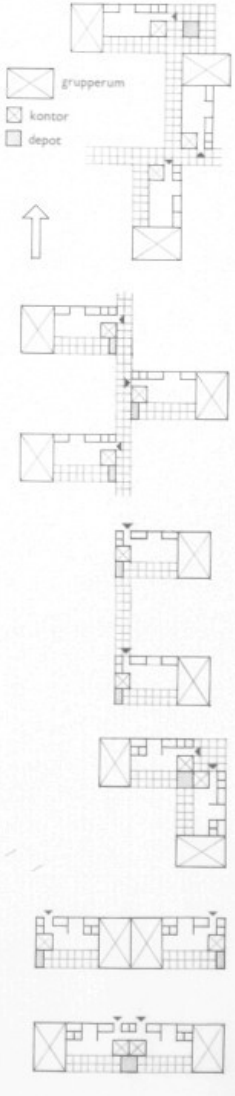

EKSEMPLER PÅ SAMMENBYGNING

FRITIDSHJEM